

A MAGYARSÁG ÜGYE

A KÜLFÖLDÖN

ÍRTA

RÉVAI MÓR

BUDAPEST

RÉVAI TESTVÉREK IRODALMI INTÉZET R.-T.

KIADÁSA

19 17

*Ajánlom e könyvemet kedves feleségemnek, ki
elsőül figyelmeztetett a benne írt dolgokra.*

A világháború egyik legfontosabb tapasztalata az, hogy a népek egyáltalában nem ismerték egymást, teljesen téves felfogásban voltak egymás tulajdonságairól, egymás erejéről, egymás kitartásáról és szívósságáról, erkölcsi és lelki diszpozíciójáról, anyagi és erőbeli felkészültségéről.

A *franciák* beérték azzal, amit Németországról Madame de Staël „De l’Allemagne” című művéből tudtak és ráadásul azokból a nacionalista gyűlölködéssel teilt felfedező iratokból, amelyeket egyes ide-oda kószáló újságírók bocsátottak közre az utóbbi évtizedek folyamán. Jórészt még mindig annak az ábrándos „Werther”-nemzetnek nézték a németet, amely szőkefürtű ifjából és kékszemű leányokból, félszeg tudósokból és nagylábú asszonyokból áll, bár ezen a véleményen az 1870-71-iki háború némileg módosított is. Arról az óriási ipari és kereskedelmi fellendülésről, amelyet a németiség a birodalom megállapítása óta tett, a francia közvéleményt épp oly kevéssé tájékoztatták, mint ahogy szinte mesterségesen eltitkolták előtte a németiség irodalmi, művészi és főleg tudományos nagy előháladását. A francia sajtó egyetlen alkalmat sem mulasztott el a „Le Kaiser” bármely cselekedetének, bármely szónoklatának kigúnyolására; nevetségessé igyekezett tenni Zeppelint az ő nagy horderejű felfedezésének mindennemű válságaival, de a

német szellem még oly jelentékeny megnyilatkozásait nem eresztette át sorompóin.

Viszont a *németek* beérték azzal a közelebről meg sem vizsgált, jóformán axiómának elfogadott tételei, hogy a francia dekadens nemzet, amelyet ők most már minden tekintetben túlszárnyaltak. A németek, akik szorgalmasan látogatták Párisi, csak a boulevard kozmopolita és élvsóvár népét látták meg és azt hitték, hogy a párisi értelmiség a Mont-Martre mulatóhelyein éli ki magát. Sejtelmük sem volt arról, hogy a francia polgárság és parasztság még a németeknél is takarékosabb, családiasabb, munkásabb életet él; hogy a bourgeois szünet nélkül dolgozik és iparkodik, amíg magának vagyont és rentét nem szerzett; hogy a parasztságot a földéhsége páratlanul intenzív gazdasági munkára ösztökéli. A németek a francia katonának csak kis termetét és hanyag öltözködését látták meg, és ha egy-egy francia század könnyüvérű operett-zene hangjainál defilírozott, minden német ember meg volt győződve magában arról, hogy „no, ezekkel ugyan hamarosan elbánunk.” Növelte a biztosságnak ezt az érzését a francia születési statisztika, amely a népesség állandó apadásáról tett tanúbizonyságot.

Az *angolok* nemzeti önhietségükben és eszes diplomáciájukkal akként irányították a többi nemzetről való ismereteiket, amint az az ő imperialista céljaiknak megfelelő

Az angolokat az alkotmányosság, a korrekt gondolkodás, nemzeti öntudat szempontjából valósá-

gos mintanemzetnek tartották a többi nemzetek; különösen így vélekedtünk mi magyarok. A művelt angol ember gentleman-allűrjei, társalgási modora, fellépésének tapintatta, öltözködésének művészete, egészséges sporthajlamai, olybá tün-
tették őt fel, mint az emberiség fine fleur-jét. Ki hitte volna, ki merte volna megírni, hogy az angol rideg, önző faj, amely kizárólag a maga érdekeire van tekintettel, amely képmutatásával tévedésbe ejti maga felől embertársait; ki hitte volna, hogy az a bánásmód, amelyben az angol a fennhatósága alá került népeket részesíti, sokszor tútesz a kegyetlenség leghajmeresztőbb példáin, amelyeket a történelemből ismerünk. Ki hitte volna, hogy az angol, aki a Belga-Kongóban elkövetett kegyetlenségekről a röpiratok millióit szórta szerte a világon, ezt jórészt azért teszi, hogy elterelje a figyelmet a maga néptipró eljárásáról. És ha angol írók műveiben oly kijelentésekre akadtunk, amelyek az angol faj hipokrita, önző és álszenteskedő voltát tárták fel, akkor mi, kontinentális olvasók anglofóniánkban azt hittük, hogy ezek az írók ezekben az írásaikban állanak bosszút azért a bánásmódért, amelyben őket az angol társadalom (éppen hipokrita voltánál fogva) részesítette.

Az európai nagyhatalmak közül jóformán egyedül az orosz volt az, amelyet az ő nagy íróiban meg lehetett ismerni, sőt meg lehetett szeretni. Az újab-
kori francia irodalom csak megerősítette a nemzet dekadens voltáról való nézetet; az újabb angol irodalom sem lehetett más, mint aminő a nemzet,

amelynek kebelén fakadt: álszenteskedő és hipokrita, úgy, hogy nem lehetett megismerni abból az angol fajnak azokat a tulajdonságait, amelyekkel most a világháborúban szembe kerültünk. Csak az orosz irodalom adott hű képet a maga népéről, annak jó és rossz tulajdonságairól, hitéről és hitbuzgós ágáról, a felsőbb osztályok törekvéseiről és szenvedélyeiről, erényeiről és bűneiről, azokról az áramlatokról, amelyek az orosz nép megváltását célozzák, azokról a törekvésekről, amelyek az orosz imperializmust, pánszlávizmust, pravoszlávizmust szolgálják; csak a nagy orosz írók remekműveiből bontakozik ki azoknak a komponenseknek összessége, amelyek a mai orosz birodalmat teszik és amelyekből szinte előre meg lehetett jósolni úgy a háborút, mint a forradalmat.

A világháború egyik legnagyobb tanulsága az, hogy a *kölcsönös tudatlanság*, amelyben a népek egymás felől voltak, talán egyik legfőbb oka volt a háborúnak. El sem lehet képzelni, hogy ez a világmérfőzés beáll, beáll úgy, ahogy megtörtént, ha a népek egymás teljesítőképessége felől tisztában vannak, ha egymást ismerik, ha egymás valódi céljai és aspirációi felől nincsenek tévedésben. Úgy ahogy ma látjuk a dolgokat, azt kell megállapítanunk, hogy az egész háború jóformán a tudatlanságon és tájékozatlanságon alapuló hibás kombinációknak és kalkulációknak eredménye: a legfőbb tanulság tehát: igyekezzünk a jövőben elkerülni mindazt, ami az emberiséget ebbe a legnagyobb és legsúlyosabb megpróbáltatásba belevitte.

Ebben az irányban minket magyarokat is nagy és súlyos feladat terhel; önmagunk iránt, szövetségeseink iránt, mai ellenségeink iránt és az egyetemes műveltség iránt való az a feladat és az a kötelesség, hogy saját nemzetünk érdekében magunk gondoskodjunk azokról az eszközökről, amelyek helyes világításba helyeznek bennünket az egész világ előtt.

Mert ha a nagy világhatalmiak egymás között oly nagy tájékoztatlanságban voltak egymás felől, mennyivel inkább áll ez reánk, kis nemzetre nézve, amely ezer éves fennállása alatt sokszori világtörténeti szereplése ellenére, világjelentőségű civilizatórius feladatainak teljesítése dacára sohasem volt képes a többi népek nagyobb fokú érdeklődését maga iránt felkelteni, a maga jelentőségének igazságos elbírálását kivívni, a maga nemzetközi helyzetének, nemzeti missziójának elismerését, a maga kulturális kötelességteljesítésének és az emberiség szolgálatában teljesített cselekedeteinek legcsekélyebb méltánylását is elérni.

Voltak idők, amidőn a magyarság erre a nemzetközi elismerésre törekedett – jóformán eredmény nélkül, – voltak nagy tehetségű reprezentatív férfiai a nemzetnek, különösen a múlt század közepe táján, akik ezt a nemzetközi elismerésre való törekvést, illetőleg a magyarságnak helyes beállítását az európai népcsaládok körében, minden tehetségükkel, minden ragyogó tulajdonságukkal és szinte regényes lelkesedéssel szolgálták, de intenzív eredményt elérni nem voltak képesek.

Talán ez a sikertelenség volt azután az oka annak, hogy ebben az irányban minden további akció megszűnt és jóformán senki sem törődött többé azzal, hogy a külföldön minő véleménnyel vannak felőlünk, a külföldi sajtóban mit írnak rólunk, a külföldi irodalom foglalkozik-e és minő irányban velünk. Közjogi -küzdelmek az osztrákokkal minden erőt abszorbeáltak és államférfiaink sohasem ismerték fel annak a segítségnek értékét és becsét, amelyet éppen ezekben a küzdelmekben a külföldi sajtó, irodalom és tudomány nekünk nyújthatott volna.

Szinte megdöbbenő, hogy vezető államférfiainknak mily kevés érzékük volt mind a mai napig az iránt a kötelesség iránt, amely elsősorban őket illetné meg ezen a téren. Hiszen éppen az osztrákokkal való közjogi küzdelmeink voltak jóformán kizárólagos alkalmak arra, hogy az európai sajtóban szerepeljünk, még pedig azon a réven, hogy ezeket a küzdelmeket nem mi, hanem az osztrákok vitték oda, reánk nézve káros, sokszor gyűlöletes beállítással. Évtizedeken keresztül csak ezek révén és néha bizonyos nagynémet velleitások révén tudott a világ létezésünkről, de ebben a tudomásban sohasem volt köszönet. Alig egy-két eset van rá, hogy valamelyik magyar államférfiú, vagy valamelyik magyar publicista a magyar álláspontnak hangot adott volna ezekben a kérdésekben az európai közvélemény előtt, de ezt is úgy tette, hogy az európai közvélemény ezt a hangot jóformán sohasem ballotta meg.

Mintha szándékosain arra az álláspontra helyezkedett volna a magyarság, hogy vele a világ ne törődjék, ő sem törődik a világgal. Mintha ebben is érvényre akarták volna juttatni a magyar embernek azt a kontemplatív természetének megfelelő vonását, amely nyugodtan és izgalom nélkül szemléli a dolgokat, de nem igen törődik velük; mintha ebben is meg kellene nyilatkoznia annak a csendes szerénységnek, amely a magyar úri embert oly rokonszenvéssé teszi, de amely szép emberi vonásnak átvitele a nemzeti élet érékkörére, az állaim] élet funkcióira semmiképp sem helyeselhető.

A magánember annál értékeesebb, minél kevésbé hiú, a nemzetnek mint olyannak hiúnak kell lennie feltétlenül, mert a nemzeti hiúság egyik erős eszköze a nemzeti fejlődésnek. A magánember belső értéke nem gyarapodik az által, ha sokat beszélnek róla, a nemzet amelyről egyáltalában nem beszélnek – szinte M van törölve az élők sorából. A magánember, aki mindig magáról beszél, visszatetsző jelenség, a nemzet, amely sohasem beszél magáról, a saját maga helyzetét degradálja a többiekkel szemben, és amennyire nem szimpatikus az a nemzet, amely mindig és mindenkor csak maga-magát állítja homloktérbe, csak magát helyezi a legelső sorba, a maga tulajdonosságait hirdeti a legkiválóbbaknak, a maga helyzetét a legelső rendűnek, éppen annyira nem okos dolog, ha a népek versenyében egy nemzet teljesen félrevonul és lemond azokról a ránézve is

hozzáférhető eszközökről, amelyek a maga érdekeinek, a maga nemzetközi helyzetének, a maga megbecsülésének ügyét szolgálhatják.

És felette téved az, aki abban a véleménybe van, hogy a magunk megismertetésének feladata nemi minket illet, hanem azokat a népeket, amelyek esetleg meg akarnak ismerkedni velünk, vagy amelyekről hisszük, hogy ép annyira érdekük nekik minket megismerni, mint aminő érdekünk ez nekünk; vagy aki azt tartja, hogy a magunk objektív megbírálásának feladata nem a mienk, hanem azoké az idegeneké; avagy aki azt hiszi, hogy azok tárgyilagosabban Ítélnének meg minket, mint minmagunk.

Ez lehet helyes axióma a magánéletben, de nein az a nemzetek életében. Más nemzetnek lehet érdeke, hogy velünk megismerkedjék, de lehet, hogy nem is érdeke, vagy lehet, hogy nem jut ennek az érdeknek felismerésére; de nekünk mindenesetre érdekünk, hogy elsősorban azok a nemzetek ismerjenek meg bennünket, amelyekkel kulturális és gazdasági érdekközösségben akarunk élni, de azok is, amelyektől ellentétek választanak el. És hogy kívánhatjuk meg olyanoktól, akik sem nyelvünket nem ismerik, sem történetünkbe be nem hatoltak, sem irodalmunkban jártasak nem lehetnek, hogy éppen ők bíráljanak meg objektíven minket? Külső körülmények hol túlsók szeretetet és elnézést, hol túlsók ellenszenvet és gyűlöletet fognak abba a képbe belekeverni, amelyet idegen emberek festenek rólunk!. Ha magunk csak

egy Mis tárgyilagosságra törekszünk magunkkal szemben, ami kötelességünk is, amikor az a kép, amelyet magunk festünk saját magunkról, mindig jobb, megfelelőbb, igazabb lesz, mint az, amelyet az érdekes exotikumok iránt érdeklődő és saját közönségének kíváncsiságát megcsiklandozni akaró idegen képes megfesteni. Mindazok a szomorú emlékezetű könyvek, amelyeket főként franciák és angolok, de németek is, rólunk magyarokról az utóbbi évtizedekben világgá bocsátottak, kész bizonysgai ennek.

Mi nem számíthatunk arra, hogy akármelyik szomszédunk is intézményeket létesítsen abból a célból, hogy mindazt megtudja rólunk, amit mi fontosnak vélünk tudomására juttatni. Ha arra akarunk várni, hogy akár a velünk szövetségben álló német nemzet, nem is szólva a többiekről megtegye saját kezdeményezéséből mindazokat az intézkedéseket, amelyek a mi országunk és nemzetünk minden téren és vonalon való alapos megismerésének ügyét szolgálják, akkor keserves csatlódásnak tesszük ki magunkat. A nagy kultúráknak és a nagy világnyelveknek megvan az a tulajdonságuk, hogy kifelé hatnak. A francia, az angol, a német szellem hatással van reánk és hatással van az összes többi nemzetekre. Nyelvük világelterjedésénél, kultúrájuk régi voltánál, világtörténelmi helyzetüknél fogva az ő hatásuk önként következik be. De már a kisebb nemzetek kultúrái csak úgy jutnak a többi nemzet tudomására, ha egyrészt képesek önmaguk iránt az érdeklődést felkelteni

ég másrészt módjukban van a felkeltett érdeklődést kielégíteni és állandóan ébren tartani.

Ezt a kötelességünket kell teljesítenünk nekünk magyaroknak elsősorban, mert a mi helyzetünk Európa összes nemzetei között a legnehezebb és a mi feladatunk helyzetünkénél fogva a legfontosabb. Európa összes nemzetei között a mi fajunk az egyetlen, amely teljesen rokontalanul, társhalaaül él, jóformán ellenséges fajok nyomása atestt. Európa összes nyelvei között a mienk az egyetlen, amely semmiféle rokonságban más európai nyelvvel nem áll, így az idegenre nézve a legnehezebb és irodalmunkat ehhez képest a más nyelvekre nézve a leghozzáférhetetlen ebbé teszi.

A háború után reánk háruló nagy feladatok egyik legfontosabbika lesz, hogy a magunk hektzelét a világon megállapítsuk, szomszédinkkal szövetségeseinkkel és volt ellenfeleinkkel szemben egyaránt. Ezt másként nem érhetjük el, mint ha saját magunk megismertetéséről önmagunk gondoskodunk, a rólunk szóló ismereteket magunk tárjuk fel hozzáférhető módon az illető nemzetek nyelvén és ha e célból igénybe vesszük azokat ez eszközöket, amelyek az ismeretterjesztésnek más nemzetek körében szokásos eszközei és módjai *A magunk dolgát magunknak kell elintéznünk, azt másra nem bízhatjuk.*

Aki abban a hitben él, hogy a háború' felkeltette a magyarság iránt való érdeklődést és hogy most már mi a békekötés után is természetszerűleg azt a szerepet fogjuk játszani a

világon, amelyet a haditudósítások révén most töltünk be és be fogjuk tölteni ezt a szerepet anélkül, hogy ahhoz valamivel is hozzájárulnánk; aki abban a hitben él, hogy a háború befejeztével az idegen nemietek, elsősorban német szövetségeseink, fel fognak kerekedni egy felfedező útra, hogy minket mikiden tekintetben megismerjenek és a múltnak sok tévedését helyrehozzák, hogy az ő ismert íémet alaposságukkal Magyarországot és a magyar nemzetet irodalmilag és tudományosan osztályozzák, feldolgozzák és a maguk ismeretkörébe elletározzák: az keservesen csalódni fog.

Nem mintha az erre való jóindulat éppen szövetségeseinknél nem volna meg és nem mintha ők étinek a megismerésnek szükségét nem ismerték volna fel; hiszen a németek egész háborús irodutama tanúságot tesz róla, hogy ők is rájöttek arra a nagy mulasztásra, amelyet az összes nemzetek és velük együtt ők maguk is, akik pedig az ismeretkutatás és terjesztés terén első helyen állnak, elkövettek azzal, hogy nem eléggé alaposan ismerkedtek meg baráttal és ellenféllel egyaránt. E felismerésből keletkezett a *Bajtársi Szövetség* megalapításának gondolata. E szövetség megalapításával az illetékes tényezők annak a felismerésnek óhajtottak kifejezést adni, hogy a kölcsönös kapcsolatok és érdekek kellő gondozása megkívánja a kölcsönös megértést, a kölcsönös megismerkedést. Ennek a szövetségnek megalapítása bizonyóságot akar tenni arról a jóindulatról, arról az akaratról, hogy íme ennek a kölcsönös megismerkedésnek

ideje elérkezett, hogy íme a szövetséges államok és népek különleges sajátságainak, nemzeti mivoltának megismerése nélkül alig lehet sikerrel ápolni azt a viszonyt, amelynek fenntartása mindkét félre nézve egyaránt fontos. Ennek a szövetségnek megalapítása beismerése annak, hogy eddigelé a kölcsönös megismerés mennyire hézagos, mennyire felületes, mennyire szervezetlen volt, de egyszersmind beismerése annak, hogy megvan a készség arra, hogy ezentúl másképp legyen és megvan a szándék arra, hogy mindegyik fél a maga kötelességét e téren híven teljesíteni fogja. De magának az egész szövetségnek alapeszméje és szervezete, valamint azoknak a kiváló férfiaknak nyilatkozatai, akik a megalapításban résztvettek, kétségtelenül igazolják, hogy *a magunk megismertetésének munkáját a németek tőlünk várják*. A mi kötelességünk gondoskodni arról, hogy ne várjanak hiába.

Számtalan nyilatkozat hangzott el a háború folyamán elsőrendű német férfiak részéről, amelyek igazolják azt, hogy mennyire megváltozott a közérzés és felfogás a német közvéleményben Magyarország iránt, és mennyire törekszenek a magyar viszonyok mélyebb megértésére, a magyar nemzet helyzetének alaposabb megismerésére.

Aki németekkel érintkezett az utolsó években, mindenkitől hallhatta azt a beismerést, hogy eddigelé teljes tévedésben voltak Magyarország felől, most tisztábban és világosabban kezdik látni a magyar ügyeket, de szükségük volna oly tájékoz-

iató könyvekre, amelyek az ország történetét, belső életét, népét, gazdaságát előttük feltárják; szükségét érzik oly irodalmi segédeszközöknek, amelyek a maga valóságában állítják eléjük a magyarságot, amelyek érthetővé teszik azt a bámulatos lendületeit, amelynek a háború folyamán ők meglepett szemlélői. A németekre nagy hatással voltak Hindenburg, Falkenhayn, Ludendorff, Mackeesen, Moltke, a német hadsereg e világhírű vezéreinek nyilatkozatai a magyar hadsereg kiválóságáról, és nem kicsinylendő az a hatás sem, amit a frontról visszatérő valamennyi német katonatisztnak lelkes nyilatkozata és elismerése a magyar harcosok hősi tetteiről gyakorolt. Növelte ezt a hatást az a helyzet is, amely a háború három évén keresztül a magyar parlamentnek jutott, amidőn a monarchia politikája, nemzetközi missziója és jelentősége a magyar parlament útján nyilatkozott meg; növelte továbbá annak látása is, hogy a magyar nemzet mily kiváló és nagytehetségű államférfiak egész sorozatával rendelkezik és hogy ezek miként töltik be azt a feladatot, hogy a nemzetet létéért való küzdelmének végső megfeszítésében vezessék és irányítsák, valamint az a körülmény is, hogy kifelé nemzetközi vonatkozásban minő súllyal és hatással voltak képesek ezek az államférfiak a nemzet igazát exponálni.

A magyar nemzet államfenntartó erejét, nemzetfenntartó misszióját, minden értékes tulajdonságát kimutatta ebben a háborúban és ezzel jogot szerzett a népek elismerésére. De azt a világ-

szerte megnyilvánuló megbecsülést a magyarság iránt, amelyet szövetségésnél, ellenfélnél, semlegesnél egyaránt tapasztalhatunk, *azt a magyar nemzet hős fiai halált megvető hősiességének köszönhetjük. A magyar katonák vitézsége örök dicsőséget szerzett a magyar népnek és ez váltotta ki azt az érdeklődést, amely a magyar nemzet iránt világszerte, megnyilatkozik. Ha most nem törekszünk ezt az érdeklődést kielégíteni; ha most nem törekszünk a magunk létét, a magunk kultúráját, a magunk nemzeti feladatát Igazolni a világ előtt az erre egyedül alkalmas eszközökkel: akkor oly η v mulasztást követünk el, amely soha többé helyre nem lesz hozható. Amire évszázadokon keresztül hiába törekedtünk, a magyar katonák megszerezték nekünk: a világ rokonszenvéi és érdeklődését. Ha ezt most a magunk javára nem, gyümölcsoztetjük, bűnt követünk el, amelyet soha jóvá nem tehetünk.*

II. MIÉRT TUDNAK RÓLUNK OLY KEVESET?

Mielőtt azokról az eszközökről elmélkednénk, amelyekkel célunkat elérhetjük, amelyekkel a világban minket megillető helyet magunknak biztosíthatjuk, azt a kérdést kell tisztáznunk, hogy honnan van az, hogy Magyarországról oly keveset tudnak künn a világban és hogy az a kevés is jóformán kivétel nélkül hibás.

Minthogy ezidőszerint a nagy világhatalmakkal való kapcsolatunk a háború folytán teljesen megszűnt és előre sem látható, hogy a legközelebbi jövőben miként fog alakulni, következő vizsgálódásainkban főként a velünk szövetséges Német birodalommal fennálló kapcsolat szempontjából fogjuk ezeket a kérdéseket vizsgálni, és főként arra leszünk tekintettel, hogy céljainkat elsősorban Németországgal szemben miként érhetjük el.

Azt már éppen a háború alatt maguk a németek is különböző alkalmiakkor többszörösen elismerték, hogy hazánk politikai, közjogi, nemzetiségi viszonyairól kevésbé vannak tájékozva, mint akár melyik balkáni állam vagy valamely afrikai ország viszonyairól; politikai kapcsolatunk dacára sem ismerik, amint maguk bevallják, helyzetünket Ausztriával szemben és nemi tudják megérteni azokat a küzdelmeket, amelyeket Ausztriával unos-untalan folytatni kényszerülünk.

Ez annál csodálatosabb, minthogy egyetlen nemzetnél sem fejlődött ki annyira az idegen népek és

országok megismerésének vágya, mint a németeknél, és szinte érthetetlen, hogy míg ezer és ezer kilométernyi távolságban fekvő valamelyik pontját a világnak alapos tudományos kutatás tárgyává teszik az ő tudósai, utazói és felfedezőik, addig a közvetetten szomszédságukban lévő és velük politikai szövetségben élő nemzet behatóbb tanulmányozását mellőzik.

Ők maguk is elismerik most már, hogy többet tudnak a kamcsadálók világnézetéről, mint a sokkal közelebb fekvő és őket gazdasági szempontból felette érdeklő keleteurópai népek és országok szokásairól és állapotairól. Ők maguk belátják, hogy nem elég, ha egyesek tájékozódást szereznek azokról az áramlatokról, amelyek ezekben az országokban, különösen Magyarországon, dominálnak; nem elég az, hogy egyes ipari és kereskedelmi tényezők néha gyakorlati célú információkat szereznek; nem elég az, ha nemzeti büszkeségből saját kultúrájuknak nyomát és hatását kutatják ott; nem elég az, ha kormányaik hivatali közegei útján a Duna, Tisza, Dráva és Száva mentén fekvő országok gazdasági helyzete felől tájékozást nyernek, hanem szükségesnek és fontosnak bizonyult hogy a művelt nagyközönség szövetségeseinek gazdasági és szellemi viszonyai felől a lehető legjobban legyen tájékozva.

A mai német szellemi élet legkiválóbb képviselőinek egyike, *D. Traub*, a porosz képviselőház tagja, beismeri, hogy ebben elsősorban ők a hibásak és elismeri, hogy mi egyéb ismereteken kívül

sokkal többet tudunk a Német birodalom fejlődéséről, mint amennyit ők a mi sorsunkról tudnak. Egyszersmind reánk nézve tanulságos mentségül azt is felhozza, hogy nem könnyű dolog az Osztrák-Magyar Monarchia belső politikai életébe beletanulni, a Monarchia nemzetiségeinek kérdését és a különböző kiegyezések dolgát megérteni és sok jóakarattal szükséges ahhoz, hogy valaki ebben a nehéz materiában eligazodjék és a dolgokat tisztán és világosan lássa. Szerinte a különleges struktúrájú alkotmány-épület igen nagyon megnehezíti a dolgok megértését, de elítélendőnek tartja, ha bárki könnyen elsiklik ezek felett a kérdések felett és beéri azokkal a felületes tanulságokkal, amelyeket a Monarchia parlamentjeinek egyes sivar jelenségei nyújtanak, ahelyett hogy azt a kötelességét teljesítené, hogy komolyan törekedjék ezeket a viszonyokat megismerni.

Naumann Frigyes is agitációs iratainak során többszörösen szemére hányja a németeknek, hogy nem törődtek eléggé megismerkedni a magyarokkal. Ebben sokkal nagyobb feladat terheli a németeket, mondja ő, mint a magyarokat, mert hiszen:

„a magyar művelt középosztályhoz tartozó magyar ember sokkal többet tud a németekről, mint azok őróla. a magyar ember legalább is annyit tud a németről, mint a német a franciáról és angolról. Legtöbb esetben személyes szemléletből ismeri fővárosainkat, főbb jelenségeiben ismeri irodalmunkat és képet alkot magának a mi különlegességünkről az emberiség keretén belül”.

De ugyancsak ő állapítja meg, hogy:

„a magyar lélekbe való behatolás jóformán lehetetlen a németre nézve a mai körülmények között, mert azokban az érintkezésekben, amelyekben a magyar vezető férfiak kitűnő németséggel elmondott szónoklataikban a magyarságot bemutatni törekszenek, mégis csak a Németország felé fordított façadeot lehet meglátni. Ahhoz, hogy mélyebben behatoljunk, hogy mégis csak megtudjuk, mi rejlik voltaképpen ebben a mi magyar szövetségünkben, ahhoz szükséges, hogy a magyar kultúrához közelebb férközzünk”.

„Azt a magyar is belátja, hogy ránk, birodalmi németekre nézve nem ugyanazok a szempontok mértékadóak, hogy a magyar nyelvet megtanuljuk, mint a magyarokra nézve, hogy németül tanuljanak. Elvárjuk, hogy gyermekeink egyrésze a keleti nyelvekkel és keleti kultúrákkal elejétől fogva másként álljon szemben, mint mi, de egyelőre úgy kell venni a dolgokat, amint vannak, azaz: igyekeznünk kell, hogy a németül beszélő magyarból kihalljuk a magyar lelket, hogy vele dolgozhassunk.”

Naumann maga is bevallja, hogy a németekben bizonyos különös vonás van, amely arra ösztökéli őket, hogy az egész emberiség dolgaival megismerkedjenek, de ezt a különös német tulajdonságot és tehetséget keleti szomszédaikra ée szövetségeseikre eddigelé nem igen terjesztették ki, e téren oly mulasztásaik vannak, amelyeket jóvá kell tenni.

Nekünk, akik megszoktuk, hogy a német tudományt az alaposság mintaképe nék tekintjük, zavarba kell jönnünk, ha szemügyre vesszük mindazt, amit Németországban rólunk írtak és írnak és ami az alaposság fogalmával homlokegyenest ellenkezik. Szinte csodálatos, hogy ugyanazok a tendenciózus megállapítások, történeti falzumok, közjogi botlások unos-untalan visszatérnek a németek publikációiban, anélkül, hogy valaha eszébe jutna bárkinek is ezeknek a dolgoknak a revíziója. Hogyan lehet az, hogy ezek a tévedések az alapos német tudomány műveiben helyet foglalnak és hogyan lehet az, hogy a mi hitünk a németek alaposságában ennek láttára meg nem rendült.

A kitűnő *Lóczy Lajos* igen elmésen mutatja ki egy Magyarországról készülő könyvének előszavában ennek egyik okát. Ő ugyanis azt állítja, hogy a szabadságharc leverése után, midőn alkotmányunk fel volt függesztve, az abszolút osztrák kormány genialis kultuszminisztere, *Thun* Leó gróf *a legjelesebb osztrák tudósok és tanfériak* által készíttetett az osztrák közép- és főiskolák részére tankönyveket, amelyek kiválóságukkal elérték azt, hogy még ma is az e nembeli legjobb munkák közé sorolhatók, még ma is használatban vannak, még ma is az osztrák iskoláztatásnak eszközei. A *Thun*-féle iránynak megfelelően és az akkori helyzethez képest ezek az osztrák írók Magyarországot történeti, földrajzi, művelődéstörténeti, kulturális és minden egyéb tekintetben akként tárgyalták ezekben a könyvekben, amint az az ő akkori fel-

fogásuknak, Magyarországnak Ausztriával szemben való akkori leigázott helyzetének megfelelt. Székből a könyvekből terjedt el világszerte az a felfogás, hogy a magyar birodalom az osztrák császárság kiegészítő része. Ezek a könyvek kitűnő megírási módjuk és szerkesztésük folytán nagy elismerésre tettek szert a külföldön is, *a német tudósok ezekből a könyvekből mentettek hosszú éveken át és merítenek ma is*. Mindaz, ami a magyarok bejövetelére, az ősmagyarok tulajdonságaira, a magyarok harcmódjára vonatkozólag az eturópai literatúrában stereotip módon egyre ismétlődik, ezekből a könyvekből származik. Mindaz, ami a magyaroknak az önállóságukért vívott harcaikról, nemzeti létükért folytatott küzdelmeikről, kultúrájuk elmaradottságairól a külföldi irodalomban vissza-visszatér, ezeknek a könyveknek hű lenyomata és így valóban nem lehet csodálkozni azon, hogy az az alapos német tudomány ezeknek az egyébként alaposnak bizonyult kitűnő könyveknek nyomán indult.

És ha a múltban és még a jelenben is ezekből a tankönyvekből táplálkozik, még pedig hibás iránybiffii, a német tudomány, akkor mennyivel inkább hekövetkezhetik a hibás informálás lehetősége a jelenben, amidőn a német publicisztika jóformán kizárólag *Bécsen át* nyeri értesüléseit: rólunk és mennyivel fontosabb éppen ma, hogy a németek és egyéb külföldiek Magyarországról szóló ismereteiket közvetlenül tőlünk szerezzék be és nem Bécsen, Ausztrián keresztül.

D. Traub, akit már fent idéztünk és aki dicséretes buzgalommal lehető objektivitásra törekszik, kétszeri budapesti látogatása következményeképpen látja és nyíltan elismeri, hogy minden, amit Magyarországról tudnak, Bécsen át jut hozzájuk. Elismeri, hogy ez annál kevésbé helyes, mert hiszen annak következtében, hogy Bécs közelebb esik hozzájuk, mint Budapest, hogy egész történeti és érzésviláguk közelebb esik az osztrák németiséghez, mint a magyarsághoz: a német történelemnek számos fejezetét kellene emlékezetükből kitörölniök, hogy Bécs, Brünn, Prága, Graz, Innsbruck megemlékezésénél ne dobogjon hangosabban a szivük, mint egy előttük ismeretlen magyar városnak, vagy magyar falunak megemlékezésénél és kívánatosnak tartja, hogy *ezentúl a németiség közvetlen érintkezésben álljon a magyarsággal és értesüléseit, hírszolgálatait ne Bécsen át, hanem közvetlenül szerezze be.*

Ő ebből a németiségre is nagy erkölcsi gyarapodást remél és azt kívánja, mellőzzük ezentúl a vitát a magyar történelem magyar felfogásáról és Örülünk annak a szilárd hazafias magatartásnak, amelyet a magyar nemzet ebben a háborúban annak első percétől kezdve elfoglalt, örülünk, mint ő mondja, annak, hogy

„a magyar a német mellett az egyetlen faj, amelynek ereiben nem folyik szláv vér, az egyetlen védőbástya nagy veszélyekkel szemben és tanuljunk mink németek mindabból, ami a magyar népfajt mindenkor kitüntette, abból a ren-

díthetetlen önbizalomból, abból a kifejezett nemzeti érzésből és a politika iránti passzióból, - ezek a mai korban oly értékes tulajdonságok, amelyeknek csak örülni kell, amelyeket példaadónak el kell fogadni. Ne tekintsünk tehát hátra sűrlődásainkra, hanem reméljük sokat a jövőtől. Minél nagyobbak közös feladataink, minél beláthatatlanabbak a közös fejlődési lehetőségek gazdasági, kulturális és politikai tekintetben, annál nagyobb az a kötelességünk: ráutalni arra, minő szükséges, hogy pontosan ismerjük és szorosabb személyes érintkezésben legyünk ezzel az országgal *és minő nagy mértékben kívánatos, hogy a politikai ösztön helyes irányba terelődjék.*”

*

E tanulmány során ki fogjuk mutatni, hogy a mai Magyarországról a külföldi irodalomban alig van számbavehető mű. Ami Magyarországról egyáltalában ismeretterjesztő munkákban található, az is főként olyan művekben lelhető fel, amelyek az Osztrák-Magyar Monarchiát mint egységes egészet tárgyalják. Ez a körülmény egymagában is érthetővé teszi a velünk szemben megnyilatkozó közömbösséget, félreértést és rosszindulatot a külföld irodalmában és publicisztikájában. Ezekből az *osztrák-magyar* könyvekből szinte kivétel nélkül az az ellenszenv sugárzik ki, amely ellen közjogi téren itthon minduntalan küzdenünk kell. Ezekből a könyvekből nem venni ki azt, mintha nekünk saját kultúrvilágunk lenne, mintha saját irodalmunk, saját történetünk volna; ami politikai ellen-

szenv az idők folyamán Magyarország és Ausztria között egyes publicisták működésében összegyűlt, annak hű lenyomata található ezekben a könyvekben. Míg mi idehaza kizárólag saját parlamentünkben és esetleg magyar nyelven közzétett röpiratokban néha megküzdünk ezekkel az osztrák felfogásokkal, addig ők német nyelven az egész világ gyűlölséget szítják fel ellenünk, addig nekik módjukban van egy világnyelven mindazt elmondani rólunk, amit az e fajta publicisták rövidlátása és irigykedő természete el akar mondani. Csodálkozhatunk-e a külföld rosszul informált voltán, amidőn ezekben az ismertető könyvekben, legyenek azok földrajziak, történelmieket, a szellemi kultúra bármely ágát felől élők, vagy egyetemesek, Magyarország soha másként nem szerepel, mint akár melyik osztrák tartomány és közjogi helyzetére készakarva teljes homály van borítva.

Ha van parancsoló ok arra, hogy saját országunk dolgait a külföldön magunk ismertessük, akkor ez az ok az, hogy *feleslegessé, sőt lehetetlenné tegyük a Bécsen, Ausztrián, az osztrák birodalmon át való ismertetést.*

És ha valaha immanens fontosságú volt az, hogy ennek a közvetítésnek lehetőségét jóformán teljesen kiküszöböljük, akkor most állott be az a kategorikus imperativus, amely *kötelességünkkel teszi, hogy magunk gondoskodjunk a külföld irodalmában, most elsősorban a német irodalomban, a magunk érdekének képviselétéről.*

Mert amint a nemzetek a kölcsönös megismerés

szükségének tudatára ébrednek, (természetesen ennek gyümölcseiből Ausztria is ki akarja magának venni az őt megillető részt, sőt ebben a tekintetben már igazán nagyszabású tevékenység kezdetét észlelhetjük. Ebben a fokozott irodalmi tevékenységben, amely az „*Oesterreich-Ungarn im Aufstieg*” jelszóval indult meg, és amelynek az osztrák-német írók egész sora áll szolgálatában, még rosszabb elbánásban fog részesülni Magyarország, mint aminőben eddig részesült, mert hiszen a versengés Ausztria és Magyarország között a jövőben sem fog alábbhagyni, sőt a jelek szerint mind nagyobb mérveket fog ölteni. De amint mi sohasem törekedtünk és nem is törekedhetünk egyébre, mint hogy egy szabad Ausztria mellett egy szabad és önálló Magyarország álljon fenn, úgy irodalmi téren sem törekedtünk másnak, mint ennek a dualisztikus alkotmányban megalapozott állapotnak visszatükrözésére, míg ellenben az osztrák írók e tényleges és a jogrendszerben gyökerező állapottal szemben a külföldre szánt írásaikban ennek mindig oly magyaroztatást igyekeztek adni, amely közjogi helyzetünket elhomályosítani alkalmas. Ha eddigi helyzetünkben és a magyar ember kishitűségénél fogva a bécsi retortán keresztül való nemzetközi szereplésünkbe eddig még beletörődünk is, *a megújhodott Magyarország, a háború utáni Magyarország ebbe nem nyugodhatik bele.*

Nekünk tehát nemcsak magunknak kell gondoskodnunk arról, hogy mindazok az irodalmi segéd-

eszközök, amelyek minket a külvilághoz közelebb hoznak, a magunk munkái legyenek, hanem arról is, hogy a külföldet, *elsősorban német szövetségeseinket meggyőzzük a felől, hogy az ausztriai kútforrások reánk vonatkozó megállapításait, mint teljesen helyteleneket, el ne fogadják.*

A mi szövetségi hűségünknek ez egyik ára, mert hiszen mi nem lehetünk többé áldozatai azoknak a rágalmaknak, azoknak a koholmányoknak és azoknak a valótlanságoknak, amelyeket kis látóköri, irigy és rosszindulatú ellenfeleink világgá kürtölnek, nem lehetünk áldozatai azoknak a megtevesztő valótlanságoknak, amelyek sokszor igazán kicsinyes érdekekből fakadnak.

A másik forrás, amelyből a német irodalom és sajtó táplálkozik és amely már előttünk világosabban fel van tárva: *a német nemzetiségi agitátorok információi.*

Sajátságos dolog, hogy az a körülmény, hogy körünkben két millió német lakik, nem azt eredményezi, hogy minket a németiséghez közelebb hozzon, hanem ellenkezőleg, ennek a körülménynek tulajdoníthatjuk mindazt a félreértést, amely közöttünk és a németek között fennállott és fennáll részben még ma is.

Messze vinne, ha ezúttal bővebben kiterjeszkednénk arra az aknamunkára, amelyet a németiek elnyomásának ürügye alatt különösen a múlt század utolsó évtizedeiben erdélyi szász írók a német

közvélemény előtt ellenünk elkövettek. Nem tartozik e tanulmány keretébe azoknak az irodalmi hadjáratoknak bővebb ismertetése, amelyeket ezek a nemzetiségi írók kultúrmissziójuk ürügye alatt ellenünk minden lehető alkalommal újra meg újra megindítottak és amelyeknek minduntalan az volt a céljuk, hogy a németek ítéletét rólunk hamis nyomra vezessék. Az egykori *Schulverein* hírhedt működésére kellene kiterjeszkednünk, ha ezt a kérdést itt tárgyalni akarnók, de nem tennénk vele szolgálatot annak az ügynek, amelynek érdekében e tanulmány készül. Amit meg kell állapítanunk, az az, hogy az akkori agitációknak, az akkor közzétett számtalan politikai röpiratnak nyoma a német publicisztikában még ma is megvan és sok félreértésnek, sok balhiedelemnek ebben az akkori irányzatos irodalomban lelhető fel az alapja. És amit ezenfelül még fontosabb megállapítanunk, az, hogy a mi elhárító küzdelmünk ez ellen az agitáció ellen nem volt elég erős, nem volt elég kiterjedt és nem volt elég hatékony; ha az lett volna, úgy annak az agitációnak hatása rég elenyészett volna és *nem találkozoznánk a mai publicisztikában ugyanazokkal az érvekkel, ugyanazokkal a statisztikai kimutatásokkal, ugyanazokkal a teóriákkal, amelyeket akkor egyenesen a magyar faj politikai szupremáciája ellen állítottak sorompóba.*

III. A MAGYARORSZÁGI NÉMETSÉG ÜGYE.

Ha ma arról elmélkedünk, hogy német szövetségeseinket a magyarság dolgai felől jobban informáljuk, mindenekelőtt tisztában kell lennünk azzal, hogy *a magyarországi németiség kérdését* ebbe az új informatív munkába miképp illesszük bele. Ha Magyarországon nem volnának németek, felvilágosító munkánk sokkal könnyebb volna, így azonban az a körülmény, hogy a mi németeinkkel rokonságot tartanak a birodalmi németek, ezeket szinte természetesen elfogultakká teszi velünk szemben. Ha a németek abból a faji érzésből indulnak ki, hogy a tőlük elszakadt fajbelieket egy idegen országban is változatlanul meg kell őrizni a németiség részére minden szokásával, minden hagyományával, nyelvével, egész (németiségével, akkor természetesen kollízióknak kell előállni azzal a nemzettel, amely akarva, nem akarva, bizonyos mértékben mégis csak asszimilál és amely politikai okokból nem tűrheti, hogy az országban lakó idegen nemzetiség magát idegennek érezze, idegennek tudja, még kevésbé tűrheti, hogy oly aspirációkat tápláljon, amelyek az egész nemzettest egységére veszélyel járhatnak.

Magának a két milliós németiségnek ittléte is sűrűlődségi felületet alkot és főoka azoknak a félreértéseknek, amelyek közöttünk és a németek között voltak és vannak és amidőn most a világtörténeti események kapcsán egymásra utaltságunk

érzése mindkét nemzetben a legelevenebben lüktet, amikor érdekünk mindennemű súrlódási felületnek eltávolítása, akkor *mindenekelőtt azt kell tisztába hoznunk, hogy miként kell a birodalmi németeknek a magyarországi németiség helyzetéről gondolkodniuk, milyen felfogásnak kell érvényesülnie a német nyelv szerepéről Magyarországon*, mert minden felvilágosító munkánk meddő és hiábavaló, ha mindig újra és újra összes dolgainkat csak azon a szemüvegen át nézik odakünn, hogy minő vonatkozások állanak fenn a magyarországi németiséggel. Felvilágosító és ismeretterjesztő munkánknak mindenekelőtt ebben az irányban kell mozognia, ezt a kérdést kell tisztáznia, meri: csak akkor leszünk képesek a magunk dolgait helyesen beállítani, ha az elméket előkészítettük az igazságok befogadására.

A magyarországi németiség ügye a német közönség elé eddigelé mindig *vagy a gravaminális nemzetiségi politika szemüvegén, vagy a pángermán aspirációk* nézőpontján át jutott el. Magyar szempontból ez ellen a beállítás ellen igen kevés történt és ami történt, igen hibásan történt.

Mi eddigelé a pángermanizmus irodalmi expék-torációit vagy teljesen figyelmen kívül hagytuk, vagy *magyar* lapokban és folyóiratokban reflektáltunk rájuk, csak nagynéha történt, hogy magában a német sajtóban igyekeztünk megcáfolni azokat, de akkor is hibás, mentegető irányú cikkekben. Arról, hogy mily kárhozatos volt ezeknek a közleményeknek figyelembe nem vétele, itt most

annál kevésbé kell szólnunk, mert hiszen ennek a tanulmánynak éppen az a tendenciája, hogy ez ellen a „bánom is én” felfogás ellen küzdjön. Nem szorul bizonyításra, hogy jóformán semmi értelme nincs annak, ha mi magyar lapokban és magyar folyóiratokban, tehát kizárólag magyar nyelvű közönség előtt felelünk oly közleményekre, amelyek német nyelven, nagy elterjedtségű lapokban a nagy német nemzet előtt láttak napvilágot. Arról a bármily okos és szellemes cáfolatról, amely magyar nyelven jelenik meg, sohasem értesül & a közönség, amely előtt a vád elhangzott és miután nem talál sehol reflexiót a támadó cikke, annak állítását kész valóságnak veszi, – valóságnak veszi nemcsak a nagy közönség, amely az aktualitások sodrában hamar napirendre tér a dolgok felett, hanem valóságnak veszi a tudomány is, amely az adatokat regisztrálja, rendez, elskatulyázza, gyűjti, hogy adandó alkalommal felhasználhassa és amely azután oly adatokat és adalékokat, amelyek másirányú megbeszélésben nem részesültek, melyek megvitatva, megcáfolva nem lettek, teljesen helytállóknak, valóknak fogad el. Itt tehát a mi mulasztásunk nyilvánvaló.

De a leghibásabban jártunk el ott, ahol tényleg a cáfolat terére léptünk, még pedig maga előtt a nagy német közönség előtt. A mi cáfolataink mindig mentegetődzések voltak, bocsánatkérések azért, hogy élünk és lélekezünk; okoskodások és példalózások, kitérések a kérdések nehézségei és kellemetlenségei elől, de sohasem az az önérzetes

nyílt beszéd, amelyre hogy joga van a magyar nemzetnek, a világháború során beigazolta.

Ha a múltban nemzetünknek lekicsinyléséből, önbizalmunk csekély voltából, hosszú elnyomottságunkból kifolyólag ezeknek a kérdéseknek ilyen beállítása valamiképpen még megmagyarázható, a jelenben és jövőben éppen a németiséggel szemben, éppen a szövetségi hűség, éppen az érdekszolidaritás, a kölcsönös megértés és a kölcsönös megbecsülés érdekében *más álláspontra kell helyezkedünk*, – arra az egyetlen lehető, nyílt, világos álláspontra, amely cselekvéseinket irányítja, arra az álláspontra, hogy a magyar állam magyar nemzeti karakterének kifejlesztésére nemcsak megállapodott történeti joga van a magyar nemzetnek, hanem *hogy az államnak ezt a magyar nemzeti karakterét teljes egészében ki is kell fejlesztenünk, éppen a német szövetség érdekében is. Minden erőnkkel arról kell német szövetségeseinket meggyőznünk, hogy ezen a földön vagy egy magyar nemzeti állam fog fennállani, velők katonai és gazdasági szövetségben és kulturális harmóniában egymás támaszául, egymásra utaltságban*, vagy egy olyan nem konszolidált hibrid államalakulat, amely elsősorban az itt lakó németiséget söpörné el és magyar jellegének elvesztésével nem a középhatalmiakra, hanem az északi és keleti szláv hatalmi csoportra támaszkodnék.

Minden érvel, okoskodással és bizonyítékkal meg kell támogatnunk ezt a politikát és német szövetségeseinket *ennek a politikának a támogatására*

kell megnyernünk, nem pedig apró eszközökkel és silány érvekkel az ő máról-holnapra való részleges jóindulatukra pályáznunk azzal, hogy oktatási politikánkban értéktelen koncessziókat teszünk vagy látszunk tenni.

Minden módon meg kell velük értetnünk, hogy a *germanizálás* a magyarságnak egyik legnagyobb veszedelme, a magyar állam konszolidációjának egyik legnagyobb akadálya és hogy a német érdeket nem jól képviseli az, aki erre törekszik; meg kell győznünk az előkelő német elméket arról, hogy *annál mélyebb kulturális és szellemi közösségben élhetünk, minél kevésbbé germanizálunk*, hogy sokkal több német könyv terjedhet el Magyarországon, ha a magyar közönségből a germanizáció félelme eltűnik, hogy sokkal többen, arra hivatottak, tanulnak meg majd németül, ha a német nyelv megtanulása csak gazdasági, kulturális vagy érvényesülési célok szolgálatában áll és nem szolgál politikai célt.

És ha ezen a legjelentékenyebb ponton is be fog következni a kölcsönös megértés, a németek tapasztalni fogják, hogy *ebben az országban sohasem történt és nem történik ma sem erőszakos magyarosítás*, hogy a magyar faj, ami talán hibája volt a múltban, nem igen törekedett arra, hogy az őt körülvevő nemzetiségeket nyelvileg meghódítsa és *beérte azzal, hogy lelkiileg hódítsa meg őket*; ha meg fognak győződni róla, hogy nincs nemzet a világon, amely annyi toleranciával viseltetnék más nemzetiségűek iránt, mint a magyar nemzet,

akkor meg fogják érteni a mi német nemzetiségi kérdésünket, meg fogják érteni a magyarországi németek ragaszkodását a magyarokhoz, meg fogják érteni a hazai német intelligenciának azt a vágyát és érdekét, hogy a magyar nyelvet elsajátítsa és *meg fogják érteni, hogy ebből a sajátságos keveredésből származhatott az az egységes lelkű nemzet, amely az ő oldalukon megállotta helyét a nagy világefördülésben.*

Nekünk becsületesen és őszintén meg kell győznünk a németeket arról, hogy a magyarság államiságának történeti attribútumairól lemondani sohasem fog, federalisztikus nézeteket akceptálni sohasem hajlandó és hogy az a politika, amely a vegyes nyelvű és fajú országot egy államegység szellemében akarja vezetni, *első és legfőbb érdeke az ország periferiáján a többi nemzetiségbe ékelt németségnek, amely a magyar nemzeti állam fennmaradásával áll és bukik.*

Nekünk tisztán és világosan meg kell mondanunk, hogy *mi igenis arra törekszünk, hogy a haza minden polgára a magyar nyelvet bírja*, hogy respektáljuk a nemzetiségeknek és különösen a hazai németségnek nyelvét és kultúráját, de éppen az ő érdekében lévőknek találjuk, hogy az államn nyelv elsajátítása révén teljesen egyenjogú és egyenlő képesítésű állampolgárok lehessenek.

Meg kell értetnünk velük, hogy iskoláztatásunk szellemét és rendszerét nem bolygathatjuk meg egyes fantaszták ábrándjai miatt és hogy a magyar műveltség részesévé óhajtjuk tenni éppen iskolai

rendszerünknel fogva a hazánkban lévő német értelmiséget, hogy ez a legsajátabb érdeke neki, mert csak így boldogulhat az állami és polgári életben.

Igen becsesek azok a sorok, amelyeket egyetemünk jeles tudósa, *Bleyer Jakab* a *Deutsche Rundschau*-ban (és egyidejűleg a *Buda-pesti Szemle*-ben is) ezirányban közzétett és amelyeknek talán annál több hatásuk lesz, meri hiszen Bleyer önérzetesen magyarországi németnek, még pedig származására büszke németnek vallja magát.

„A németeknek le kell mondaniok arról a kívánságról, hogy mintegy két millió németet népfajlag szervezzenek és így Magyarországon bizonyos tekintetben német provinciát neveljenek fel. Erre a célra irányuló törekvésükkel határozottan és elkerülhetetlenül elveszítenék egy húszmillió állam egységes támogatását és barátságát és hozzájárulnának ahhoz, hogy ne csak Magyarország, hanem az egész Monarchia kiforduljon sarkaiból.”

Azt a tanulságot, amelyet a maguk birodalmában volt alkalmuk tapasztalni, amelyet Ausztriában örömmel észleltek, hogy t. i. az összetartozandóság érzete, szabatosabban a birodalmi eszme mennyire felülkerekedett a nemzetiségi eszmén a világháború során, Magyarországra nézve is le kell vonniok. Itt is el kell ismemiök, hogy az állameszme fölötté áll a nemzetiségi partikularisztikus törek-

veséknek és hogy a nemzeti egységnek áldozatokat is kell hozni.

El kell ismerniök, hogy a saját anyanyelvéhez és saját nemzeti kultúrájához való ragaszkodása mellett a magyarsághoz kell vonzódnia a hazai németeknek, annál is inkább, mert hiszen a magyarság érdeme, hogy német kultúráját 800 éven keresztül megőrizhette és fenntarthatia. *El kell ismerniök a birodalmi németeknek, hogy a hazai németeknek egzisztenciális érdeke a magyar szupremácia fenntartása, hogy ez legbiztosabb alapja a Monarchia és a Német birodalom közötti szövetségnek.*

Mi hisszük is, hogy a nagy német közönség meg fogja ezt érteni és nem fog többé hallgatni egyes homályos célzatú nemzetiségi agitátorok vagy alldeutsch ábrándozók szavaira, hanem ellenkezőleg, támogatni fog minket felvilágosító munkánkban és meg fogja könnyíteni annak sikerét.

És azt az így felvilágosított német közönséget könnyen rá fogjuk vezethetni arra, hogy mégis csak gyanús dolog az, hogy az alldeutsch agitáció éppen Magyarország ellen irányul és éppen csak a magyarországi németiséget óhajtja megtartani a német kultúrának, holott a világ minden részében és jóformán minden országában élnek németek idegen hatalom alatt és alakulnak át idegen honpolgárokká anélkül, hogy nyelvüket, fajiségüket megtartanák. Mi az ezekről való lemondást soha sem kívántuk és ma sem kívánjuk tőlük.

Tiltakoznunk kell azonban mindennemű germa-

nizáló kísérlet ellen és fel kell világosítanunk a németeket arról, hogy mit jelentett nálunk az abszolútizmus idejében a germanizáció; fel kell világosítanunk arról, hogy mindaz, amit hibásan németgyűlöletnek tulajdonítottak nálunk, ezeknek az abszolutisztikus germanizáló törekvéseknek vissza-
tükrözés« volt. Maga *Naumann* is beismeri, hogy a háború után nagy revíziónak kell bekövetkeznie és a németeknek teljesen szakítaniuk kell az erőszakos germanizálás gondolatával; ezzel, mondja ő „a birodalmi német önként közeledik az osztrák és a magyar nemzetiségi kérdésekhez, önmagától jut rá, hogy ezeket megértse. Kell hogy megértse.” *Kell hogy megértse*, mert maga *Naumann* is rámutat arra, hogy a napjainkbeli alldeutsch agitátoroknak éppen az a legnagyobb bűnük, hogy nem értették meg az idők változását. Nekünk azonban ezekkel az alldeutsch agitátorokkal számolnunk *kell*. Mert immár teljesen nyilvánvaló, hogy azt a szerepkört, amelyet a múlt század hetvenes és nyolcvanas éveiben a német *Schulverein* töltött be, azt ma az *Alldeutscher Verband* (Verein für das Deutschtum im Ausland) címen működő pángermán egyesület vállalta magára és nekünk el kell készülnünk arra, hogy a háború elmúltával ennek az egyesületnek fokozott tevékenységével fogunk szemben állani; hiszen hagyományos, tendenciózus publicisztikai tevékenységét a magyarság ellen – ha más formában is – a háború alatt, vérünk közös hullatása idején is folytatja.

IV. A MAGYAR-NÉMET SZÖVETSÉG.

Arra az öncélú felvilágosító akcióra, amelynek fontosságát jelen tanulmányunkban ki akarjuk mutatni, nemcsak azért van azonban szükség, hogy a magyarságot a külföld irodalmában a kellő helyre állítsuk, nemcsak azért, hogy megismertessük, nemcsak azért, hogy ezzel a magyar nemzet súlyának és tekintélyének ügyét szolgáljuk, nemcsak azért, hogy szövetségeseink megismerkedjenek velünk, hogy eszközöket adjunk a kezükbe, amelyekkel közel férközhetnek hozzánk, hanem azért is, *hogy magának ennek a szövetségnek fontos ügyét szolgálhassuk.*

A háború ebben a tekintetben is nagy változásokat hozott létre. A múltban a szövetségek diplomaták művei voltak. A jövőben csak oly szövetség lesz elképzelhető, amely a népek kölcsönös becsülésén, érdekén és rokonszenvén alapul. A múltban el volt képzelhető, hogy két diplomata egy államokiratban megállapítja két nemzet szövetségének feltételeit és két uralkodó vagy államfő azokat aláírásával szentesíti anélkül, hogy a nemzet milliói az államokirat tartalmáról tudomással bírjanak.

Az ily szövetségek értéktelenségét kimutatta a világháború; a jövőben a népek fognak egymással, talán nem is írott szövetséget kötni, *az összetartozandóság érzései alapján, a közös politikai*

világfelfogás, közös érdekek és kötelességek alapján, a közös veszedelmek elhárítására.

Hogy ily szövetségek jöhessenek létre, ahhoz szükséges, hogy a népek egymást behatóan ismerjék, egymásra utaltságukról meg legyenek győződve, annak tudatától át legyenek hatva s egymást kölcsönösen becsüljék és tiszteljék. Mindez pedig lehetetlen anélkül, hogy az egyik szövetséges nemzet a másik szövetséges nemzet legbelőbb lelki életének, gondolkodásának, vágyának ne legyen osztályosa, tudója, méltánylója. Lehetetlen úgy, hogy az egyik fél csak a maga önző céljait tartja szem előtt és nincs tekintettel a másiknak életérdekeire. Hogy ezeket tekintetbe vehesse, ahhoz szükséges, hogy azt a társat, akivel szövetségre lép, megértse, viszonyait megismerje és érdekeit méltányolja. Ha mi azt akarjuk, hogy a velünk ma szövetségben élő német nemzet – mert most erről van szó – velünk ilyfajta szövetségi viszonyban álljon, akkor nekünk gondoskodnunk kell a megfelelő eszközökről, hogy megszerezhesse magának rólunk azt a tájékozódást, amelynek fontosságára ráutaltunk.

Különösen fontos ez reánk nézve azért, mert hiszen nem egyedül mi vagyunk szövetségben a német nemzettel, hanem ebben Ausztriával együtt egy testet alkotunk, és látjuk, sőt megértjük, hogy ezeknek a kérdéseknek eddigi kezelése folytán még Németországban sincs meg a kellő érzék Magyarországnak a monarchiában való helyzete iránt.

És ha a múltban sérelmek merültek fel e téren a mi rovásunkra, olyanok, amelyeket többé hallgátással mellőzni már nem lehetett, akkor előállottak felelős államférfiaink azzal, hogy ezek a sérelmek nem komolyak, mert hiszen a hivatalos körök másként gondolkodnak ezekben a kérdésekben és reánk nézve csak az mértékadó, amit felelős állásban lévő államférfiak nyilatkoztatnak ki. *Efféle magyarázatokkal a jövőben már nem fogunk boldogulni*, ezek jók voltak arra, hogy egy kellemtelen kázust nagyobb súrlódások nélkül elintézzenek és hogy ne keletkezzék belőle diplomáciai konfliktus, de magát az ügyet ezek a magyarázatok sohasem intézték el. A népszövetségek korában az elégtételadásnak e módszere többé nem képzelhető el. A népszövetségek korában nem lehet többé azt mondani, hogy ilyen vagy olyan sérelem egyes emberek magánvéleménye, mert ezekből a magánvéleményekből alakul ki a közvélemény és a jövőben a közvélemény lesz a döntő momentum, nem pedig egyes államférfiak csillapító nyilatkozatai. *A szövetség érdeke tehát az, hogy gondoskodjunk azokról az eszközökről, amelyek lehetővé teszik a közvéleménynek teljes felvilágosítását magának a szövetségnek érdekében és szellemében.*

De bárki is joggal kérdezhetné, hogy ha nekünk annyira érdekünk az, hogy a németek megismerjenek bennünket és ha ez magának a szövetségnek is annyira érdeke, hát nem éppen olyan érdekük-e viszont a németeknek, hogy rólunk tájéko-

zódva legyenek és nem egyaránt kötelességük-e nekik is, hogy ezt a tájékozódást maguknak megszerezzék? A kérdés teljesen helytálló. Éppen a politikai konstellációnál fogva *a németeknek legalább is éppen annyira érdekük ez a kölcsönös megismerkedés*, mint nekünk, de hogy minket ebben nagyobb feladat terhel, azt maguk a körülmények igazolják, amint azt az alábbiakban ki is fogjuk mutatni.

Örvendetes tény, hogy a németek most már belátják, hogy őket is igen nagy mulasztás terheli ezen a téren, belátják, hogy sokkal több figyelmet kell fordítaniok a jövőben a velük szövetséges népek problémáinak megismerésére, hogy nemcsak az államtechnikai és gazdasági kérdéseket, hanem a velük életre-halálra egyesült népek érzésvilágát is tanulmányozniuk kell és hogy különösen el kell mélyedniök a történetükben és viszonyaiknak megismerésében.

Aki a legnagyobb szeretettel foglalkozik ezzel a kérdéssel, *Naumann Frigyes*, beismeri, hogy:

„Szemeink eddigelé Nyugat felé voltak irányítva. Mi a régibb kultúrájú nemzeteket tanulmányoztuk, sokat tanultunk tőlük, sok mindent láttunk náluk, de a Keletnek most fejlődő kisebb kultúráit nem tartottuk magunkra nézve elég fontosaknak, már csak azért sem, mert több személyes összeköttetésünk volt a román kultúrnyelvekkel, semmint fegyvertársaink nyelveivel.”

De nemcsak ezt kezdik felismerni, hanem azt is, hogy amit rólunk tudnak – nem megbízható hely-

ről tudják. *Hötzsch Ottó tanár* egyik történeti tanulmányában készségesen beismeri, hogy nem válik a németek dicsőségére, hogy a legjobb munkák a Monarchia népeiről angolok és franciák művei és hogy a magyar államot minden egyes vonatkozásában voltaképen csak az erdélyi szászokkal való személyes viszonyokból ismerik.

Általában köztudattá vált Németországban és kifejezést nyer az ismeretterjesztő művek kiadójának mindennemű publikációiban és prospektusai-
ban, hogy a világháború felkeltette az érdeklődést idegen nemzetek, népek és országok iránt és oly tudásvágyat ébresztett, aminőről ezelőtt álmodni sem lehetett. A gyakorlati gondolkodású német előtt nagy kilátások lebegnek és miután a háború elmúltával nagy gazdasági fellendülésre számít és arra, hogy a német erőnek, tőkének és munkabírásnak nagy lehetőségei fognak megnyílni, már most mindenképpen érdeklődik azok iránt az országok iránt is, ahol ezekre a lehetőségekre számít, így elsősorban Magyarország iránt. A németek belátják, hogy már most kell utakat keresni, amelyeken a nemzetek egymást jobban megértsék, hogy már most kell kutatni az egyes országok természeti kincseit, mérlegelni gazdasági lehetőségeit és számbavenni a népek munkálkodási rendszerét és alkalmazkodó képességeit.

A németek már most foglalkoznak avval, hogy a háború befejeztével a népek egymásközötti érintkezései újra fel fognak éledni és hogy a multak tapasztalatain okulva, elsősorban saját szövetsége-

seikkel kell nekik beható gazdasági és kulturális közösséget teremteniök. Ők elvárják, hogy a német iparos és a német agrárius behatóan fog foglalkozni különösen Magyarországgal, amelyben mindenütt latens erőket sejt, amelyben mindenütt nagy fejlődési lehetőségeket tételez fel, amelyeknek felébresztésére magát tartja hivatottnak.

A németek most kezdik belátni *Bismarck* mondasainak igazságát, aki felismerte a magyar állam életerejét és számolt vele, aki felismerte, hogy a Monarchia súlypontja Magyarországon van és aki nagy súlyt tulajdonított a magyarsággal való szövetségnek és nagy becsben tartotta a magyar nemzetnek azokat a tulajdonságait, amelyek azt a szövetségre kiválóan alkalmassá teszik.

De mind e felismerések dacára is a németek azt mondják, és ebben teljes igazuk van, hogy ők a mi helyzetünkkel és a mi szempontjainkkal szívesen megismerkednek, *de nekünk kötelességünk az erre való eszközökről gondoskodni, mert nekik ez nincs módjukban.*

Ezt a feladatot nekünk vállalnunk kell, akárminő felelősséggel, akárminő nehézségekkel is jár. Vállalnunk kell ma annál inkább mint valaha, mert – amint az alábbiakban részletesen ki fogjuk mutatni, – azok az erők, amelyek a magyarság ellen támadtak és amelyek a múltban a német-ség és magyarság közötti harmóniát különböző érdekekből megzavarni törekedtek, *most fokozottabb mértékben kezdenek működni* és el lehetünk készülve rá, hogy a háború veszedelmének elhárí-

tása után még nagyobb veszedelmekkel fogunk szemben állani.

Hiszen igaz, hogy kiváló elmék egyes alkalmakkor kifejezést adnak annak a meggyőződésüknek, hogy a Német birodalomnak ugyanolyan érdeke a magyarságnak megerősítése és egy egységes magyar államnak fennmaradása, mint aminő érdeke a magyarságnak egyrészt a Monarchiával való kapcsolata, másrészt a Német birodalommal való szövetsége; hiszen igaz, hogy nem maradhat hatás nélkül pl. *Wermuth*-nak, Berlin főpolgármesterének oly szabatosan kifejezett az az óhajtása, hogy:

„szövetségünknek, fegyverbarátságunknak nem az a célja, hogy nyelvtanítás, kereskedelem, közlekedés, jogszolgáltatás, tudomány és művészet elválasztó falakat alkossanak, hanem ellenkezőleg: összekötő kapcsokat; hogy nem a sematikus uniformizálás szellemében, hanem azzal a törekvéssel kell az eltérő dolgokat harmonikusan összeegyeztetnünk, hogy kicseréljük egymásközt a legjobbat és legnemesebbet és gazdagítsuk mindkét felet; hogy a nemzeti sajátosságokat kíméljük, a jogos nemzeti büszkeség alapját tiszteljük, a gazdasági érdekeket respektálnunk kell.”

Hiszen felismerik most már odaát is komoly gondolkodású államférfiak és politikusok, hogy a német nemzet a magyar nemzetben a szlávizmus ellen hatalmas támaszt talál, hogy a német világhatalom halálos ellenségeivel szemben a magyar nemzetnek a habomban kipróbált hatalmas energiájára és ellenálló képességére bizvást számíthat

és hogy ennek folytán a magyarságnak lehető erősítése a német nemzet, a Német birodalom jól fel-fogott érdeke; mégis már most kezdenek szaporodni azok a jelenségek, amelyek ennek az álláspontnak elhomályosítását célozzák.

Már most kezdenek minkéit figyelmeztetni arra, hogy mi minő hálaért vagyunk lekötve a német-ség iránt, már most olvassuk német lapokban, hogy Magyarországnak e szövetség mennyire hasznára volt, hogy a német-ség katonai beavatkozása jóformán megmentette Magyarországot, már most írja egyik elsőrendű német politikus – *Georg Bernhard*, – hogy:

„Ha Németország ellent nem állott volna annak a kísértésnek, hogy Oroszországnak szabad kezel adjon Törökországban és a Balkánon, akkor az osztrák országgglomerátum most lényegesen gyöngébben állana, mint ahogy ma áll.”

És ehhez azt a reményt fűzi, hogy Magyarország férfiai éppen ezért érzik a hála kötelezettségét szövetségesük iránt. – Már most hivatkoznak mindenünnen az Osztrák-Magyar Monarchiával szemben tanúsított szövetségi hűségre, és már most figyelmeztetik, különösen a magyarokat még osztrák részről is, hogy az orosz, szerb és román veszedelemmel szemben *főképp a magyaroknak mennyire érdekük volt egy nagyhatalommal való kapcsolat* és el lehetünk készülve rá, hogy a háború elmúltával nekünk ezen a címen szövetségeink *tekintélyes számlát fognak prezentálni.*

60

Felette ritkák ezekkel szemben az olyan nyilatkozatok, mint aminő pl. az elhunyt *Moltke* tábornagyé, aki nem habozott kijelenteni, hogy:

„a magyar csapatok teljesítményei ebben a háborúban rendkívüliek voltak és hogy örök dicsőséggel övezték magukat; hogy soha sem fognak megfélemlkezni erről és örök hálára vannak lekötelezve ennek a pompás népnek, ennek a nemes és lovagias nemzetnek; hogy ezt a hálát a magyar népnek német hűséggel fogják viszonozni, annál is inkább, mert hiszen át vannak halva attól, hogy a németiség és a magyarság közötti szövetség történeti szükségszerűség és hogy ennek felismerése a háború egyik legfontosabb eredménye”.

Még ritkább a helyzet igazságos felismerésie a történetírók írásaiban. Íme egyikük, a már idézett *Hotzsch Ottó* tanár az elismerés meleg szavaival adózik a Monarchia súlyos hadi helyzetének, midőn a háború első évében két nagy harctéren kellett nagy feladatoknak megfelelni, keleten feltartóztatni az orosz áradatot, délen Szerbia és Montenegró hegy-völgyeiben másnemű nehéz hadi helyzettel megbirkózni. Világtörténeti nagy érdemül tudja be – dacára a galíciai és szerbiai eseményeknek – a Monarchia hadseregének, hogy gátat vetett az orosz tömegek áradatának és azokat további előhaladásukban megállította. Beismeri, hogy hetekig és hónapokig tartó hősi küzdelemben a nagy számbeli túlerőben levő ellenségnek oly centrális pozíciók elleni rohamait tartóztatta fel, amelyek

tartása által nemcsak a Monarchiát, de Németországot is megmentette, *amit a Német birodalomban soha sem fognak elfelejteni.*

Nem szabad azonban ilyen nagybecsű nyilatkozatokon elandalognunk, és hagyományos közömbösséggel figyelmen kívül hagynunk azokat a sokkal gyakoribb és a német nemzet bizonyos rétegeire sokkal nagyobb befolyást gyakorló kijelentéseket, amelyek német önérzettel minduntalan csak a maguk fajtájának jelentőségét domborítva ki, a mi közreműködésünket valami természetes, önként értetődő dolognak tüntetik fel. El kell készülnünk rá, hogy ha benyújtják majd a számlát, mi ellenszámlával állhassunk elő és ennek eszközeit meg kell teremtenünk.

Gróf Andrássy Gyula egy igen becses németországi előadásában igen behatóan magyarázta, hogy:

„Nincs Európában két olyan egymástól vérben, tradícióban teljesen független tényező, amelynek érdekazonossága olyan világos lenne és annyi sok történeti eseményben testesült volna meg, mint a német és a magyar és nincs egy olyan nemzet sem, amely olyan biztos barátja lehetne a németnek, mint a magyar, ha bizalommal viseltetik iránta”.

De ha a magyar nemzet biztos barátja a németnek, joggal megkövetelheti, hogy az épp olyan barátsággal viseltessék iránta; joggal megkövetelheti *hogy a viszony teljes kölcsönösségen alapuljon, hogy a kisebb nemzet legalább is ne többet nyújt-*

son a nagynak, mint ami az neki; hogy szeretettel ölelje kebléhez azt, aki szeretettel közeledik feléje; *hogy nemzeti kultúráját a maga hatalmas kultúrájával támogassa, ne pedig elnyomni törekedjék* és hogy kiküszöböljön a maga területéről minden disszonáns hangot, amely a baráti viszonyt megzavarni alkalmas.

V. MIT ÍRNAK RÓLUNK NÉMET- ORSZÁGBAN A HÁBORÚ ALATT?

E tanulmánynak az a célja, hogy kimutassa, hogy *új utakon*, hogy *nekünk* és hogy voltaképen' *csak ezután* kell szolgálnunk a kölcsönös megismerés feladatát a magyarok és németek között. Éppen ezért nem lehet célunk itt azokra az írásokra reflektálni, amelyek a múltban keletkeztek, mert nem szolgálnak a kölcsönös barátság ügyét, ha kritikailag vizsgálgatnék azokat az írásokat, amelyek Magyarországról német nyelven a háborút megelőzőleg jelentek meg. Érdekes volna ugyan, különösen a német-magyar viszonyt felölelő irodalomnak fejlődését kimutatni, de ez egyrészt túlmegy e tanulmány keretén, másrészt pedig igen nagy nehézségekbe ütközik, mert nem is rendelkezünk ennek az irodalomnak rendszeres bibliográfiájával. Különb is, amit igazolni akarunk, legfőképp azzal igazoljuk, ha a múltat teljesen figyelmen kívül hagyva, *kizárólag arra hivatkozunk, ami a közös küzdelmek, a közös vérhullatás idején történik.*

Azt kellene hinni, hogy most, midőn a világháború összeforrasztotta a magyar és német népet, meg fognak ritkulni, vagy egyáltalában meg fognak szünni azok a *magyarellenes közlemények*, ame-

megszoktunk, hogy már rájuk sem hederítettünk.

Az ellenkezője történt. *Ezek a közlemények most kezdenek elszaporodni igazán* és most látni, hogy

ezekben rendszer van. A célt és a tendenciát tekintve, ez természetes is, hiszen azok, akiknek érdekük volt a múltban Németországban a magyarság elleni hangulatot megteremteni, azok most annál szorgosabban működnek, minél inkább látják, hogy a közös haditettek, a lövészárkokban való testvéresülés, a magyar vitézség eltagadhatatlan és el nem hallgatható tényei alkalmasak arra, hogy Németországban megváltoztassák a magyarokról elterjedt nézeteket, hogy más színben tüntessék fel a magyarságot és hogy erős rokonérzést váltsanak ki. *Akiknek ez nem érdekük, azok most fokozott mértékben mindent elkövetnek ennek ellensúlyozására és el nem mulasztanak egyetlen alkalmat sem, egyetlen eszközt sem, Magyarország kisebbsítésére.*

És ma könnyebb dolguk van, mint bármikor ezelőtt, mert ma fel lévén költve a magyar nemzet iránt az érdeklődés, inkább találnak hallgatóságra, amely az ő információiknak készséggel megnyitja fülét és inkább találnak hitelre, mert közléseiket olyan formában tudják publikálni, hogy a járattalan közönség észre sem veszi a tendenciát. Ezeknek a céltudatos agitatori működést kifejtő íróknak könnyű dolguk van, ők jól tudják leckéjüket, jól ismerik mesterségüket, rendelkeznek a kellő propagatív eszközökkel, *nekik határozott céljaik vannak, tehát apostolaik is vannak;* mi ezekkel szemben alig tudunk védekezni, mai eszközeinkkel sehogy sem; mi teljesen magunkra vagyunk hagyatva, védelmünkre nem kél senki.

Szinte hihetetlen, hogy a háború kellő közepén Németországban minő magyarelles irodalom keletkezett; még hihetlenebb, hogy ezt nálunk senki sem, vette észre.

Ez a mostani egészen új irányú és új rendszerű irodalom is két forrásból táplálkozik: az alldeutsch agitátorok és az osztrák újraébredtők forrásából.

Az alldeutsch mozgalom, amely a háború alatt csak erősödött, egészen céltudatos, koncentrikus működést fejt ki, természetesen a háború eseményeinek figyelembevételével. Most arra az álláspontra helyezkedik, hogy csak azért lehetett Magyarország hatalmas segítségére a szövetségnek, mert az ott lakó két millió német alkotta a szövetség gerincét. Ennek a németiségnek köszönhető egyáltalában a szövetség ápolása, mihez képest most már nekik ezt az ott lakó németiséget mindenképpen meg kell erősíteniök, a jövőendő szövetségi hűség, a jövőendő erő kifejtés érdekében.

Ennek a célnak szolgálatában egymásután bocsátják közre a publikációkat és amíg azt olvassuk imitt-amott, hogy ennek vagy annak a folyóiratnak egy magyarországi *Sonderhefte* jelent meg és abban a meggyőződésben élünk, hogy mi mégis csak kivergődtünk az ismeretlenség homályából, hiszen külön önálló füzetekben és írásokban foglalkoznak velünk előkelő színezetű folyóiratok, sejtelmünk sincs róla, hogy ezek a *Sonderhefte* voltaképpen a magyarság ellen intézett *pasquillusok*.

Szerző tudja, hogy állítása a sorsdöntő világtörténelmi események ebben a korában oly hihet-

lennek fog feltűnni, hogy kényszerítve érzi magát, az olvasó szíves türelmével esetleg vissza is élve, konkrét bizonyítékokat terjeszteni elő és sorra venni azokat a publikációkat?, amelyek Létezéséről a magyar közönségnek nagyrészt tudomása sincs.

Itt van mindenekelőtt a „Deutsche Monatschrift für Politik und Volkstum. Der Panther”, amely már 1916. évi májusi füzetét egészen Magyarországnak szenteli. Ebben a füzetben közli *Dr. Julius Bunzel*-nek, közjogunk ismert magyarázójának vagy inkább félremagyarázójának egy cikkét az Ausztria és Magyarország közötti viszonyról. Közli *Alfred Werner*-nek cikkét: *Das -Völkербild Ungarns*, amelyben azt bizonyítgatja, hogy a magyar politika legkiválóbb képviselői: Werbőczy, Rákóczi és Kossuth szláv eredetűek voltak, hogy a legkiválóbb hadvezéreik, Zrínyi és Hunyadi horvát és román származásúak, aminthogy ma is Kövess vezérezredes erdélyi szász anyától származik és Boroevics vezérezredes „genetikus szláv”; amelyben továbbá Magyarországot mist egy darab őskori romantikát mutatja be, mely a modern kor minden kísértésével dacolva, közigazgatás, adó, technika és parlamentarizmus terén a XX. században az ősidők hagyományait törekszik fenntartani a nem eléggé szervezett néptömegek ama kísérletével szemben, hogy a politikában a maguk útján haladjanak. Szerinte az államhivatalnok nem hivatalnok, hanem úr és

parancsoló, a megye nem közigazgatási testület, hanem az odavaló ősi birtokos családok öncélú duodec állama, a parlament nem egyéb, mint nagyobb stílú megyei gyűlés, az egész – a március előtti idők egész romantikája. Amellett *tragikus* dolognak mondja, hogy Magyarország legtöbb németje nemcsak rossz németséggel ír, de azt is magyaros helyesírással. Természetes, hogy végül felszólítja a németiséget, hogy ezeknek a széptehetségű, de rosszul kezelt népeknek adja meg a teljes civilizációt, mindazt, amit csak egy nagy nemzet adhat, saját kultúráját, saját *Eigenart*-ját és a modern haladás minden lehetőségét.

„*Jene Völker sind nun einmal da, und man muss sich mit ihnen auseinandersetzen.*“ – „Ez annál sürgősebb, minthogy a háborúban a mi oldalunkon – kevés kivétellel – fényesen beváltak. Nem szabad, hogy hiába ontották légyen vérüket, ez nem felemé meg a német szellemnek. Barátaink és bajtársaink, a magyarok, („*die Madjaren*”), nagy többségükben ellenzékben vannak az ugyancsak történelmi pártok sovinizmusával szemben. Első megszabadulásuk útja a nem magyar népeket is szoros barátságban össze fogja velük fűzni és a dunai monarchiát azzá fogja tenni, ami hivatása is, Ázsia és fél-Ázsia elleni bevehetetlen várrá.”

Azután következik *Pannonicus*-nak a magyar országgyűlési pártokról szóló cikke, amely különösen az utóbbi évek obstrukcióit mutatja be, nem éppen rokonszenves színekkel.

Nem maradhat el *R. F. Kaindl* cikke a német

telepítésekről és a német kultúrmunkáról Magyarországon, amelyben e különben igen értékes történész a maga ismert módján kimutatja, hogy a német kultúra minő hatást gyakorolt Magyarországra.

Egy további cikkben *Oskar Netoliczka* az erdélyi *szászok tudományos működéséről* számol be, *Friedrich Müller-Langenthal* a magyarországi németek újabkori ipari fejlődéséről és *a kíméletlen magyarosításról*, *Rudolf Brandsch* a magyarországi németységnek viszonyáról a háborúhoz és ebben „*az uralkodó néptörzs örült magyarosító politikája*” megemlítésével a német iskolák nagy hiányáról, a német mozgalom óriási nehézségeiről, a német eszme terjedésének akadályairól, a különleges áldozatokról, amelyeket „a magyarországi németység ebben a háborúban hozott” és „amelyek beigazolták ennek a németységnek értékét a magyarok előtt”, *a hálakötelezettségről, amely a magyarokat velük szemben kell hogy eltöltse, a német kultúra fenntartásának és elterjesztésének kötelességéről és végül arról a tényről, hogy ebben a háborúban a magyarság a németység oldalán küzdött és ezzel „a hatalmas német néptől való függő volta nyilvánvalóvá lett”.* (Sic!)

Wilhelm Paul az erdélyi földgázról szóló tanulmányos cikke után *Adam Müller-Gultenbrunn* barátunk kedvenc témáját variálja, *a németek életéről Magyarországon*, de ezúttal beismeri, hogy a magyarok és németek között sok félreértés, tévedés, sőt ostobaság (Torheiten) történt. A többi

cikkíró megállapításai mellett talán nem is vehetjük tőle rossz néven, hogy büszkén felsorolja a magyarországi németek szellemi nagyságait, mindazokat, akik innen származtak és a német kultúrának váltak dicsőségére. Ezek között Lenaut, Stephan Milánt, M. E. Delle Graziét és saját magát is. Felsorolja mint a német kultúrunka osztályosát Hyrtl bécsi anatómust, Semmelweis Ignácot, Liszt Ferencet, mint Wagner Richard leghívebb apostolát és külön megemlíti, hogy Liszt a legtisztább származású német volt, akinek családfájában egyetlen csepp más vér sem található. Felsorolja Wagnernek egy másik hívét is, Hans Richtert, aki Nyugat-Magyarországon, Nikisch Arthurt, aki a Bánságban született, Joachimot, a híres hegedűst, Sonenthal, Robert, Barnai, Kainz német színészeket, megállapítja, hogy Angeli bécsi arcképfestő Sopronban született, Michalek bécsi grafikus Temesváráit, azután még sok kisebb rendű, régibb és újabb, még ma is élő író sorol fel, akiknek bölcsője Magyarországon ringott és akiknek különös érdeméül tudja be, hogy Ausztriában vagy Németországban foglalnak el nyilvános állásokat. Megállapítja, hogy az ébredő Magyarország összes nemzeti alkotásainak megépítését németekre bízta, így a Nemzeti Színházét Zitterbarth Mátyásra, az Akadémiáét Stühlerre, a városházáét Steindlre, a nemzeti múzeumét Pollák Mihályra, az operaházét Yblre, a parlament épületét Steindlre, a képzőművészeti múzeumét Schickedanz és Herzogra, a közvágóhidét Henni ekére és megállapítja végül,

hogy amidőn Magyarország nagy reformátorának, gróf Széchenyinek, aki kizárólag német műveltséggel bírt és aki naplóiban is kizárólagosan német nyelvvel élt, végre valahára emléket állítottak, ez a feladat is egy német szobrásznak jutott. Azóta, mondja, nagy fellendülés következett be a művészet terén a magyar nép talaján, de idegen elemek csatlakozásával, és a legkiválóbb magyar szobrászt még mindig Stroblnak nevezik és a vezető magyar írónak, Herczeg Ferencnek voltaképpen neve Franz Herzog, aki verseci sváb, akinek szülei nem tudtak egy szót sem magyarul. Megállapítja végül, hogy Pest annyira német város volt még 50 évvel ezelőtt is, hogy két német-osztrák költő, Adalbert Stifter és Peter Rosegger, akik világhírré tettek szert, első kiadójukat Pesten Heckenasf Gusztávban találták.

Andreas Breckner-nek Erdélyről, mint természet-tudományi kutatásra alkalmas temletről szóló cikke után *a Bánát német irodalmának és a széppességi német irodalomnak* ismertetése következik, amelyben a magyarországi németség újabb irodalmi művei kimerítő méltánylásban részesülnek.

Így fest ennek a folyóiratnak magyarországi ünnepi száma.

*

Előttünk egy másik hasonnemű folyóirat: *Deutsche Kultur in der Welt, unabhängige Zeitschrift für geistige und wissenschaftliche Ziele deutscher*

Arbeit im In- und Auslande. Herausgegeben im Auftrage der „Deutschen Kulturpolitischen Gesellschaft“, amely Karpathenländer und Ungarn c. Sonderheftjét 1917 április havában adta ki. Első cikke: Die K a r p a t h e n-D e u t s c h e n und ihre Bedeutung, a már fentemlített R. F. Kahidl gráci történésztől. Második cikkét Neugeboren Emil, a magyar képviselőház tagja írta a magyarországi németekről, főként statisztikai adatokat dolgozva fel. Természetesnek találja, hogy a magyar állam saját érdekében jár el, amidőn minden erejével elnyomja az elválasztó törekvéseket, mégis érthetetlen, miért sorolja fel az olyan adatokat, hogy pl. Temes megyében, amelynek 166.000 német lakosa van, 1912-ben 18 német iskola volt, Torontál megyében a német lakosság hasonló számánál csak 13, Bács-Bodrog megyében 170.000 német lakos mellett 18, Krassó-Szörény megyében 55.000 német lakos mellett 2 német iskola, valamint érthetetlen, hogy miért hozza fel az olyan történeti adatokat, hogy 1855-ben Magyarországon 2400 német népiskola volt, 1869-ben 1232 német és 1000 vegyes nyelvű (német-magyar), 1880-ban 867 német, 919 vegyes nyelvű, 1912-ben 447 német, vegyes nyelvű iskola pedig egy sem volt többé. Hogy miért kell ezeket az adatokat a Deutsche Kulturpolitische Gesellschaft közleményeiben kommentár nélkül közzétenni, az előttünk érthetetlen.

Következik egy népismertető cikk a nyugat-

magyarországi németekről, Mathes Nitschtől,
amelyben kénytelen beismerni, hogy:

„igazán nem a véletlen műve lesz, ha ez a törzsköös német nép, amely népi sajátosságát megőrizve, kemény szorongattatásai ellenére még ma is viruló faként áll itt, még sok évszázad múlva is, helyéről egy tapodtat sem mozdulva, éppen úgy fog itt állani, büszkén tekintve vissza múltjára és bizalommal nézve jövője elé”.

Újra szerencsénk van *Brandsch Rudolf* barátunkhoz, aki tagja a magyar képviselőháznak és ehhez az ünnepi számhoz is hozzájárult egy cikkel: „A német nyelv jelentősége Magyarországon” – különös tekintettel a dunai vidékekre és a dunai kereskedelemre - amelyben éppen a dunai kereskedelemre való tekintettel egy általános közlekedési nyelvet proponál, természetesen a németet, minthogy az ő kimutatása szerint a Duna mentén levő megyékben és városokban a német nyelv van amúgy is a legjobban elterjedve. Rendkívül sajnáljuk Brandsch urat, hogy ebben a különben egész okos okfejtésében minden eddigi írásaival homlokegyenest ellenkezésbe jut, *mert kénytelen beismerni, hogy Magyarországon a művelt körökben a német nyelv otthonos, hogy üt német könyvek és folyóiratok egész különlegesen kiváló szerepet játszanak,* hogy Magyarországon 1913-ban 224 német nyelvű újság és folyóirat jelent meg, hogy ebben az esztendőben a magyar posta kerek 216,000,000 újsá-

got kézbesített, amelyből 44,000.000, azaz több mint 20% német nyelvű újságokra esik és megállapítja, hogy a könyvkereskedések kirakataiban csak 30% magyar könyv látható 70% német könyvvel szemben, úgy látszik, mégsem oly megdöbbentő a németek elnyomása Magyarországon, mint ahogy azt Brandsch úr eddigi írásaiban állítja!

Völkische Wanderfahrt durch Oberungarn a címe Dr. W. Groos következő cikkének, amelyben különösen az elpusztult német-ségről szól.

Die Schwäbische Türkei a címe Ella Trieb nig g asszony cikkének, amelyben a tolnabaranyai némettség életéről értekeznek; ezután a bánatbeli német munka fejlődéséről értekeznek Frans Weltel, aki különös érdeméül rója fel Cramer Alvinnak és Korn Arthurnak azt a sajtóbeli működését, amely az ismert sajtóperekre vezetett. A bánáti svábokról és az ő németségükről ír Hugo Grolhe, aki felpanaszolja, hogy a sváb parasztok mennyire közömbösek saját nemzeti mivoltukkal (Volkstum) szemben, teljesen ellentétben erdélyi vérrokonaikkal, és oly választási atrocitásokról tesz említést, amelyeket okosabb lett volna elhallgatni. A délmagyarországi németiség irodalmának történetéről cikkeznek I. Stein, aki különös himet varr Müller-Guttenbrunn Adam „Götzendämmerung” c. hírhedt magyarfaló regényének, azután egy bánáti nyelvjárásban közölt novellát olvashatunk, továbbá egy cikket a horvát-szlavonországi németiségről, Nagy-

szeben érdekes leírását *Victor Roth*-tól, azután a bosnyákországi német kolóniákról találunk közleményt, végül pedig néhány verset erdélyi szász német költőktől.

A „Szemlerovat” egy egyesületnek programját közli velünk, amelynek létezéséről nincs is tudomásunk, amely pedig kell hogy minket felleltesse érdekeljen, amelynek címe „*Verein zur Erhaltung des Deutschturas in Ungarn*” és helyisége *Bécs, I., Naglergasse 12.* Ez egyesület programja címében meg van adva. Továbbá közli magyarországi „jó német irányú”, úgy látszik alldeutsch irányú újságoknak címeit, *Schullerus* német imádságát a nagyszzebeni csata után és *Neugeboren* képviselő Lipcsében tartott előadásának kivonátát a román betörésről, amelyben megállapítja, hogy a németeket németek szabadították fel és egy új, erős kapocs fűződött a birodalmi és a szász királyföld németjei körül.

Az „Ungarn” című füzet *egyetlen magyar adaléka* Szabolcska Mihály ismert versének fordítása: „Die Salzburger Schenke”.

Nem örvendetes dolog-e, hogy magyarországi írók segítségével Magyarország ismertetésül ilyen ünnepi számok látnak napvilágot?!

*

A folyóiratok során vegyük elő a „Die Tat” *Monatschrift für die Zukunft deutscher Kultur* című, Jenában a nagyérdemű *Bugen Biederichs* kiadónál 1916 április hó 1-én

megjelent füzetei, amelyben *Paul de hagarde* német tudós 1853 és 1875-ből kelt gondolatait frissíti fel azzal, hogy ezek politikai jóslatok, amelyek most 60 év múlva pontosan bekövetkeztek és amelyek oly politikai követelmények, amelyeknek megvalósítása a mai politikusok előtt mint a jövő német politika céljai kezdenek derengeni. Ebben a cikkben többek közt a következőket olvassuk:

„Ausztriának tehát nincs más föladata, mint hogy Németország gyarmatállamává váljék. A terjedelmes birodalom valamennyi népének együttléve nincsen – a németek és délszlávok kivételével – politikai tekintetben semmi értékük. Azok csak új germán népalakulatokhoz való anyag. A délszlávokat azonban föltétlenül meg kell kímélni minden germanizáló kísérlettől. Sokat rontottak már rajtuk azzal, hogy nyugateurópai államformákkal, és nézetekkel terhelték őket, s orosz pénz révén orosz érdekeket hintettek el közöttük, holott náluk csak szerb és horvát érdekeknek van jogosultságuk. A dunai birodalom valamennyi többi néptörzse, *beleértve különösen a magyarokat, Európának elvégre csak terhére van. Minél hamarabb pusztulnak el, annál jobb ránk és rájuk nézve.* Olyanok, mint a nem elegendő tőkével dolgozó kereskedők . . . *Magyarország a képtelenség halmaza és éppen azért politikai lehetetlenség;* csak a Lajtántúllal való kapcsolat tartja benne a lelket. Ha pedig ezt helyesnek kell elfogadnunk, mi más lehet kötelességünk, mint az, hogy ezeknek a népeknek eltűnésükben és ezáltal az európai életközösségbe való belépésükhöz

segítségükre legyünk . . . Már maga az a kény-
szerűség, hogy az osztrák embernek négy-öt nyelv-
ven kell beszélni és írni tudnia, megakadályozza
őt a fejlődésében. Az ember a szellemi erőknek
csak bizonyos mértékével rendelkezhetik; ha ezt
a magyar, ruthén, lengyel, cseh, vend, szerb, oláh
nyelv megtanulására költi, akkor lényeges dol-
gok elsajátítására semmije sem marad belőle.
Hat nyelven tud sört és sniclit rendelni, de kép-
telen lesz történelmi jelentőségű munkát végezni.”

Azt a filozófust, aki a fentieket írta, a cikk ki-
adója *legmélyebb értelemben vett reálpolitikusnak*
állítja, aki biztos politikai tekintettel a jövőbe lá-
tott és igazi filozófusi intuícióval a politikai jelen-
tőségeken keresztül az erőket és a jövőbe való
hatásokat meglátta. Azzal, hogy ezt a cikket *most*
tette közzé egy valóban választékos tartalmú fo-
lyóirat, ezzel azt a háború alatt megjelent közle-
mények sorába iktatta és nekünk jogunk van
e helyütt evvel foglalkozni. Meg kell említenünk,
hogy ezzel a cikkel *Rákosi Jenő* a „Budapesti
H í r l a p” 1916 április 29-iki számában foglalko-
zott s „megbotránkoztató és becstelen vállalkozás”-
niak mondja, hogy „ma, 1916-ban, a kárpáti és egyéb
csaták után tisztességes német cég ezt a munkát
újra kiadja, a német cenzúra pedig szó nélkül el-
tűrje”. Mily jó lett volna, ha *Rákosi Jenő* avval a
tekintéllyel, amely őt övezi, ennek a felháborodás-
nak német nyelven és a német közönség előtt ad
kifejezést, ugyanaz előtt a publikum előtt, amely
Paul de Lagardenak újra forgalomba hozott böl-
ceségeit olvashatta.

Ezeket a bölcseségeket teljesen öntudatos» hozza most forgalomba az az irányzat, amely szükségesnek tartja, hogy *Lagardenak*, ennek „a mély értelemben vett „reálpolitikusnak” eszméit a mai német közönségbe beoltsa. Ezért adják ki és terjesztik igen nagy apparátussal *Lagardenak* műveit oly ügyes összeállításokban, amelyek a nagy közönségre nézve is könnyen érthetővé teszik e filozofikus elme megnyilatkozásait. Érdekesnek tartjuk a „*Deutscher Glaube, Deutsches Vaterland, Deutsche Bildung*” című kötetből a germanizálásra vonatkozólag a következőket idézni:

„Azt valljuk léhát, hogy egész rendszeresen kell szervezni a német kivándorlást Ausztria-Magyarország országaiba, amelyeknek germanizálása megállott vagy aláhanyatlott és meg vagyunk győződve, hogy e gyarmatosító munka révén nyilvánvalóvá lesznek a német jellem legjobb sajátosságai és javára fognak válni a nagy Germániának, amely az Ems torkolatától a Vöröstorony-szorosig ér.”

„Ez a germanizálás most nehezebb; főképpen nehezebb, mint addig volt, amíg a porosz politika föl nem fedezte a magyarságot, ezt a seprőt, amelytől, mint az egyszeri boszorkánymester inasa a magáétól, szeretne most már szabadulni. De még mindig lehetséges: lehetségesnek *kell* lennie, ha azt akarjuk, hogy a Németbirodalom lehetséges maradjon.”

Következik a sorban *Korodi Lutz Redivivus*, aki egyik fontos tényezője volt a múlt század utolsó évtizedében azoknak a mesterségesen szított kellemetlenségeknek, amelyek a magyarság és az erdélyi szászság között fennforogtak; aki joggal elmondhatja magáról, hogy nagy része volt abban a közép európai spektakulumban, amely a magyarországi németiség kérdése körül inszcenáltatott; aki igazán nem lesz szerénytelen, ha azt mondja: *quorum pars magna fui*, aki azóta is az alldeutschok kenyerét eszi, és aki azok sajtójában folytatja bomlasztó törekvéseit, az most a megváltozott viszonyokhoz képest újra előáll és szolgálni akarja a német-magyar barátság ügyét.

Ezúttal szirénhangokat üt meg „Die Deutsche Magyarische Freundschaft. Gegenwart und Zukunftsaussichten” című röpiratában és szinte a háború tanulságaival akarja igazolni önmagát és a német gravaminák tekintetében elfoglalt álláspontját. A háborúból azt a tanulságot vonja le, hogy a német szolgálati nyelv (Armeesprache) az osztrák-magyar hadseregben már azért is gyakorlati, szükségesség, mert az egyes seregek legénysége, nemzetiségét tekintve, a legtöbb esetben többé-kevésbé vegyes és a tisztek nemzetisége sem: egyezik feltétlenül az ezred legénységének többségével és hogy a *német nyelv megtanulása a legénységre nézve* kiváltképpen azért fontos, hogy ha a tiszt elesik, az altiszt és szükség esetén bármely más katona, aki helyére lép, ugyanazokat a vezényszavakat tudja használni.

Hogy igazát bebizonyítsa, egészen új teóriát állít fel a nemzeti állam és a nemzetiségi állam problémájáról:

„*A nemzeti államban* ez a probléma aggodalom és veszedelem nélkül megoldható, mert nem kell az apró idegenrészekről tartani; azok annál könnyebben hozzá fognak csatlakozni az uralkodó néphez, minél szabadabban érlelődik meg bennük az a meggyőződés, hogy az államnyelv megtanulása csak javukra válik; a mindennapi élet tapasztalataiból kell azt a tanulságot meríteniök, hogy e nyelv elsajátítása teszi őket teljes értékű polgárokká és anyagi szempontból is hasznukra van. E tekintetben a legsürgősebb állami szükségleteken túlmenő minden kényszer az uralkodó nemzet gyöngeségének hatását teszi és csöndes ellenállásra ingerel. így a birodalmi németnek egyáltalán nincs érdekében, hogy a határtartományok másnyelvű polgárait akarataik ellenére rákényszerítse a német nyelv megtanulására, mert ezzel csak versenyképesebb elemeket nevelne a gazdasági versenyben e kerületek nem két nyelven nevelt német lakosságával szemben, míg a német nyelvnek önként ható, természetes vonzóereje észrevétlenül és csak annál biztosabban meg fogja nyerni az idegeneket a német kultúrának és hovatovább a német állameszmének is.”

„Sokkal nehezebb e probléma megoldása a *nemzetiségi államban*, mert itt esetleg az erőviszonyok legcsekélyebb eltolódása is kérdésessé teheti a legerősebb néptörzs hegemoniáját. Ez aggasztja a magyarság ama köreit, amelyek abban a véle-

ményben vannak, hogy a magyar hegemonia csak úgy tartható fenn, ha az ország nem magyar kisebbségeit lehetőleg táv tartják a törvényhozáásban és az állam egyéb lényeges funkcióiban való részvételtől. De aggodalmuk teljes alaptalanságát bizonyítja a hivatalos magyar népszámlálás: ennek adatai szerint Szent István koronájának országaiban (a magyar királyság egész területén) 48.1%, sőt a szorosabb értelemben vett Magyarországon, Erdélyt és Fiumét is beleértve, az autonóm „mellékországok”: Horvátország és Szlavónia kizárásával, 54.5% a magyarság arányszáma! Hiszen erre alapítják azt a nem-magyar részről kifogásolt igényüket is, hogy Magyarország nemzeti államnak ismertessék el. Nem akarunk szavakon nyargalászni; ám nevezze, akinek úgy tetszik, Magyarországot nemzeti államnak, ám lássák mások a nemzetiségi állam fogalmának megállapításában a másfajta néptörzsek politikai individualitásának biztosítását, annyi bizonyos, hogy a statisztikai megállapításokból kiindulva, a lakosság magyar részének majorizálása teljességgel ki van zárva, amíg a magyarság fontos nemzeti kérdésekben szolidárisán összetart. És ehhez a magyarok mindenkor nagyon jól értettek. Mások igen sokat tanulhatnak tőlük!”

„De mennél inkább kikapcsolódik a magyar közéletből a nemzeti momentum, megadva a nemzeti kisebbségeknek azt, ami föltétlen szükségletük, anélkül, hogy az állam szenvedne miatta, annál bizonyosabb az a lehetőség, hogy egyik vagy másik ethnikai csoport belpolitikai szövetségi viszonyba lép a magyarsággal. Deák Ferencnek, az

1867-iki kiegyezés és az 1868-iki nemzetiségi törvény alkotójának sokat idézett jelszava, hogy „meg kell kedvelteni a (nem magyar) nemzetiségekkel a viszonyokat”, még ma is egyetlen, a magyarokra nézve sem fájdalmas megoldása a magyarországi problémának. Bármily különösnek lássék is: a magyarokban, legalább is azokban, akik a kormánynál ülnek, nincs meg a kellő önbizalom a rendszerváltoztatásra, annál kevésbé arra, hogy visszatérjenek azokhoz az alapelvekhez, amelyeket az 1867. és 1868-iki rendezkedéskor maguk a magyar szervező férfiak állítottak fel és ismeretek el vezérmotívumul. Ha a mai nemzedékben újra feltámad ez az önbizalom, akkor megjön majd az állami háznép bizalma is. Ez nem valami íróasztalnál kieszelt, világnem ismerő teória, hanem összefoglalása azoknak a tapasztalatoknak, amelyeket megszerezhet akárki, ha nem sajnálja a fáradságot, hogy szorosabb érintkezésbe lépjen a nem magyar népfajok hivatott vezérembereivel. Súlyos önámítás volna, ha valaki el akarná hitetni magával és másokkal, hogy ezeknek a vezérférfiaknak, akiket a népek a maguk szántából szoros politikai szervezetek keretén belül érdekeik szemmel tartására állítottak oda, nincsen támaszuk a tömegekben, hanem csak egyéni becsvágytól sarkalva, szereplésre vágyakozva tolokodtak a homloktérbe. Ilyen módon igyekeztek mindig és mindenütt lebecsmérelni a világ előtt a kényelmetlen népmozgalmakat, hogy később azután dupla áron fizessék meg az elmaradhatatlan megismerését a dolgok igaz mibenlétének.”

Érdekes vallomást tesz *Korodi Lutz* röpiratában, amikor azt mondja, hogy Magyarország különleges politikai és etnográfiai viszonyairól Németországban *csak azoknak a férfiaknak és nőknek van valamelyes tiszta fogalmuk*, akik a Verein des Deutschtums im Auslande, vagy az Alldeutscher Verbandban való közreműködés folytán evvel a tárgykörrel megismerkedtek. Általánosságban meg lehet állapítani szerinte is, hogy az átlag német ember Amerika legtávolabbi részeiben élő osztályostársairól többet tud, mint Pozsony és Brassé között levő testvéreiről.

Ha bizonyításra szorulna, hogy mindaz, amit Németországban Magyarországról tudnak *Korodi Lutz és társai* útján jutott köztudomásra és hogy Magyarország ügyeivel *csak azok foglalkoznak, akik az ő irányításuk értelmében akarnak ezekkel az ügyekkel foglalkozni*, akkor ez az önvallomás ezt a teljes bizonyítékot megadja. Amidőn azután még a magyarokat is felelősségre vonja azért, hogy Németországban nincsenek eléggé tájékozva, mert hiszen azt állítja, hogy a magyarok mindig féltékenyen vigyáztak arra, hogy a magyar nemzetiségi kérdést a magyar állam nebánsvirágának tekintsék és mindig azt óhajtották, hogy erről és a rokonkérdésekről a német birodalomban még tisztán teoretikus diszkussziókat is lehetőleg kerüljenek, természetesen nem mondja meg azt, hogy a magyarok csak az ilyirányú tárgyalások káros voltára való tekintettel óhajtották ennek mellőzését, *de szívesen vették volna, ha a*

magyarországi németiség valódi helyzetét feltáró közlemények láttak volna napvilágot.

Meddő volna Korodiékkal vitatkozni afelől, miként egyeztethető össze az, hogy amint ő mondja, az erdélyi szász mindenkor azzal az áhítattal énekelte a „Deutschland, Deutschland über alles” c. dalt, amióta az csak létezik és amellettt mindig tisztában van azzal, hogy ebben a kedélyállapotában magyar hazájával szemben még gondolatban sem követ el semminemű bűnt, meddő volna őt kitanítani arra, hogy Szent István tanítása, amely 1000 év előtt megállott, hogy „az egynyelvű ország gyarló és gyenge” már nem lehet, mint ő kívánja, ezer év múltán alapja a magyarság szövetségképességének (Bündnissfähigkeit).

De mindezek mellett köszönettel tartozunk *Korodi Lutz*nak, hogy ezt a röpiratot közrebocsátotta, köszönettel tartozunk azért, mert ebben most már maga is *kénytelen volt beismerni, hogy az erdélyi szászoknak mindenük megvan, gazdaság tagozódású iskolaügyeik, német egyházi szónoklatuk, német tárgyalási nyelvük a községi képviselőletben, német üzleti nyelvük és megfelelő parlamenti képviselőletük. Mindennek híjján vannak azonban a bánáti svábok és a többi magyarországi németek.* Ez az oka annak, hogy Korodi Lutz újra felvette propagatív munkáját, most már a magyar-német *barátság* címe alatt. Ha német szövetségeseink vissza fognak emlékezni arra, hogy Korodi Lutzék agitációja másfél évtizeddel ezelőtt az erdélyi szászok érdekében indult meg és *ma kényte-*

lenek beismerni, hogy azoknak panaszra okuk nincs, kénytelenek pedig beismerni ezt azért, mert azóta Falkenhayn hadseregei bejárta Erdélyt és meggyőződött róla, hogy mennyire kiváltságos és kitűnő helyzetben van az erdélyi szászság, – akkor német barátaink kellő értékére fogják leszállítani ezt az új célú, de régi fegyverekkel operáló propagatív mozgalmat. Látni fogják, hogy a nóta ugyanaz és aki fújja, az is ugyanaz maradt.

*

A Korodi Lutz német-magyar-barát kezdeményezése abban a sajtóban, amely az ő eszméinek osztályosa, természetesen élénk visszhangot keltett. A *Deutsche Tageszeitung* ennek a röpiratnak megjelenését vette kiindulópontjául egy új agitációs mozgalomnak, amely ennek a lapnak hasábjain azóta állandósult. Nem akarunk túlságos nagy jelentőséget tulajdonítani ennek a lapnak és nem óhajtunk kimerítően foglalkozni közleményeivel, mégis kénytelenek vagyunk reflektálni azokra a közleményekre, amelyek alkalmasak arra, hogy megzavarják az olvasót, mert magyar nyilatkozatok tanúságára hivatkoznak. Így az 1916 január 12-i számban *gróf Tisza István* miniszterelnök újévi beszédének egy kijelentésére hivatkozva, amely szerint a népiskolai oktatás bizonyos félszegségén! segítenünk kell – ebből azt a következtetést vonja le, hogy *gróf Tisza István* teljes beismerésben van a magyarországi nemzetiségek elnyomása tekintetében és bár, mint ő is tudja, e

nyilatkozat a románokra vonatkozott, ő ezt a németiségre is átutalja és magától értetődőnek tartja, hogy oly becsületes magyar embernél, mint gróf Tisza István, csak nem állhat fenn az a hátsó gondolat, hogy a magyarországi németeket a románokkal szemben hátrányba helyezze. Abban, hogy gróf Tisza István ebben az újévi beszédében egy általa és minden magyar államférfiú által számtalanszor kifejezésre juttatott magyar politikai axiómát ismételten kifejtett, azt t. i. hogy:

„ a magyar nemzeti politikánál: egyik sarkalatos tétele kell hogy legyen, hogy a politikai magyar nemzet lelki összhangjában egyesíteni tudjuk, hogy magunkhoz vonzani tudjuk, magunkkal minden küzdelemben, minden veszélyben együtt vinni tudjuk a hazának *nem-magyar ajkú* polgárait,” -

szintén bevallását látja annak, hogy eddigelé nem így volt és hogy gróf Tisza István ezt a gondolatot csak a háború alatt tanúsított hazafias magaviseletre való tekintettel tette magáévá, holott ő ebben a beszédében, mint tudjuk, éppen azt konstatálta, hogy:

„A magyar nemzeti állam, a politikai nemzetnek ez az egysége nem elnyomáson épül fel, hogy ez a teljes jogegyenlőség, a különböző nyelvek, kultúrák gondozása körüli messzemenő jogok, az érdekek szerető felkarolása és az igazi testvéri érzés alapvető rugóin nyugszik. Ha fenn akarjuk tartani és erősíteni akarjuk a magyar államnak

e háborúban olyan fényesen beigazolt életerejét, akkor tovább kell haladnunk ugyanezen az úton, *akkor tovább kell ugyanebben az irányban építenünk*. Ki kell építenünk még erőteljesebben, még teljesebben a magyar nemzeti államnak egész szervezetét, fel kell azt ruháznunk fegyverzettel is ott, ahol szükséges, hogy teljes sikerrel bánhasson el minden ellenséges áramlattal. Ki kell pótolni állami szervezetünknek itt-ott e téren mutatkozó hiányait. De e mellett folytatni kell azt a *hagyományos magyar politikát is*, amely a szeretetnek, a ragaszkodásnak aram/szálaival tud la magunkhoz fűzni az ország idegen ajkú polgárait.”

A Deutsche Tageszeitung Korodi Lutz füzetét tartja alkalmasnak arra, hogy a kölcsönös megértés ügyét kezdeményezze és őt, mint született erdélyi németet, aki a német birodalomban feledést talált a vele szemben elkövetett igazságtalanságokért anélkül, hogy a magyar hazájával való belső kapcsolatot elvesztette volna, kettős szempontból képesnek tartja *arra az elfogulatlanságra*, hogy nemcsak szűkebb értelemben vett erdélyi polgártársaiért, hanem a többi magyarországi fajrokonért is síkra szálljon és hogy másfelől bes igazolja a birodalmi német előtt a „madjarisch” államfelfogás jogosultságát!!!

*

Csak a teljesség kedvéért óhajtjuk megemlíteni a Berlinben megjelenő Postának azt a kife-

leményét, amely *Kaindl* gráci tanártól „*Wir und die Madjaren*” címen jelent meg és nálunk is bizonyos érdeklődést keltett azoknál fogva, hogy *iklódi Szabó János* tárgyilagos cáfoló cikkének közzétételét megtagadta, amiről a magyar közönség a *Pester Lloyd* útján értesült. *Kaindl* ebben a cikkében annak igazolásául, hogy Magyarországon nagy ellentét van aközött a politika között, amelyet Németországgal szemben és aközött, amelyet a saját országunkban lévő németekkel szemben követünk, a régi elcsépeelt indokokat hozza fel, oly jelentéktelen apró dolgokat, mint aminő egy magyarfaló regénynek elkobzása, egy magyarelles darabnak színpadról való levétele. A cikkében csak az az új, hogy az erdélyi földgázforrásokat akként vezették, *hogy minden szász helység ki legyen azokból kapcsolva (?)* – Aki ilyeneket állít, hogy az miiképp gondolja a kölcsönös megértés ügyét szolgálni, az valóban érthetetlen.

Ugyancsak a teljesség kedvéért említjük meg itt, hogy éppenséggel nem tartjuk ildomosnak és a szövetségi viszony elmélyítésére alkalmasnak azt, hogy egy német kiadó cég éppen ezekben a napokban, amidőn Magyarország belső válsága játszódik le, hívja fel a közönség figyelmét egy oly munkára, amelynek közrebocsátását csak az élelmesség indokolhatta, de nem higgadt politikai érzék. Ugy lát-szik, azok, akik gondoskodtak arról, hogy *R. W. Selon Watson*-nak (*Scotus Viator*-nak) a magyarság ellen intézett pamfletjei német nyelven is nap-

világot lássanak, most gondoskodtak arról is, hogy ezeknek a pamfleteknek egyike, az „U n g a r i s c h e W a h l e n . B e i t r a g z u r G e s c h i c h t e d e r p o l i t i s c h e n K o r r u p t i o n ” most újra forgalomba juthasson az alatt a jelszó alatt, hogy „Z u d e n i n n e r p o l i t i s c h e n K ä m p f e n i n U n g a r n ” és gondoskodtak különösen arról, hogy ebben az időben, amidőn Németországban a cenzúrát oly rendkívül szigorúan kezelik, hogy minden külföldre menő könyvnek és folyóiratnak minden egyes példányát és számát egyenként bélyegzővel jelölik meg, hogy akkor ezt a magyargyalázó munkát a kiadó a kormány engedélyére való hivatkozással akként hirdetheti, hogy: „*Ausfuhr nach dem verbündeten und neutralen Auslande gestattet.*”

*

Hogy mindazokban a közleményekben, amelyeket fent ismertettünk, rendszer van, hogy azok egy-séges irányzat eredményei, azt nem is tagadják azok, akik ezeknek az eszméknek hűségese sáfárjai. Hiszen *Fritz Bley*, akinek írásain meglátszik, hogy szeretne az igazságnak szolgálni és hogy jó-hiszeműen teszi közzé ugyancsak a „*Deutsche Tageszeitung*” általa szerkesztett „*Z e i t f r a g e n*” című mellékletében a magyarországi vonatkozású cikkek némelyikét, beismeri ott nyíltan, hogy a „*Verein für das Deutschtum im Ausland*” köréből berlini – és valószínűleg más váró-sokbeli – újságokhoz szoktak szétküldetni oly köz-

lemények, minő pl. az is, amelyet 1915 szeptember 9-én küldött szét a nevezett egyesület az újságokhoz „Graf T i s z a und die u n g a r i s c h e n

„Deutschen” cím alatt és amelyben reflektál arra az előszóra, amelyet gróf Tisza István Cserny Károly országgyűlési képviselő „Deutsch-Ungarische Beziehungen” című röpirata elé írt. – Amiket gróf Tisza István ott mint egészen természetes dolgokat mond el a német-magyar barátság istápolása érdekében, ezekből fegyvereket kovácsol a szóbanforgó közlemény annak bizonyítására, hogy a németiség Magyarországon el van nyomva és szemben azzal, hogy Tisza a Magyarországon élő szabad, megelégedett, hű, általános szeretettől és becsüléstől övezett német polgárságot az állam bevált támaszául elismeri és éppen a háború során tanúsított erényeit kiemeli, figyelmeztet arra, hogy tévedés azt hinni, mintha a magyarországi németek mai helyzete az ő jogos kívánságaiknak megfelelné, mintha nekik nem volnának vágyaik, bár „*im deutschen Wesen liegt es tief begründet, ohne Klagen seine Pflicht zu erfüllen*”. Megállapítja, hogy Magyarországon nincs egyetlen egy német népiskola *kizárólagos német oktatási nyelvvel* és megállapítja, hogy a magyarországi németiség nemzeti mozgalmának legfőbb kifejezője a magyarországi németek néppártja; *ha ennek irányítását magáévá téve* a közigazgatási hatóságok nem okoznának nehézségeket e törekvések megvalósításánál és biztosítanák az összes magyarországi nemzeti pártok egyesítésé-

nek szép gondolatát, a nemzetiségeknek biztosított jogot szilárd törvényes védelem útján a jövőre, ez esetben kétségkívül az egész német birodalom közvéleménye csatlakoznék a magyar miniszterelnökhöz, ha ő a birodalmi németektől a saját népének igazságos megítélését elvárja.

Frits Bley szerint a nevezett egyesület e hivatalos közleményében foglaltak csak akkor valósulhatnak meg, ha a magyar állam megvalósítja az 1868-iki, a nemzetiségek egyenjogosításáról szóló törvénynek főként harmadik szakaszát.

*

Mégis azt lehetne mondani és nálunk sokan vannak, akik, hogy a kérdés nehézségei előtt kitérjenek, mondják is azt, hogy itt egy elszigetelt és szűkkörű mozgalommal állunk szemben, hogy az Alldeutscher Verband nem maga a német nemzet és hogy el kell várnunk a józan németiségtől, hogy különbséget fog tenni azok között a közlemények között, amelyeken felismerhető, hogy az alldeutsch intézmény közleményei és azok között, amelyek egyébként látnak napvilágot.

Akik így okoskodnak, igen rosszul és igen hamisan okoskodnak, mert igenis ezeknek a közleményeknek tulajdonítható, hogy dacára annak, hogy Európa kellő közepén élünk, – az egész világ fantasztikus hazugságokkal van rólunk tele; hogy Magyarországot a csikósok, a betyárok, a „villogó gatyá” és a paprika hazájának tartják; hogy épenséggel nem alldeutsch, sőt nagyon is liberális

és haladó szellemű szépirodalmi és élclapok, mint a müncheni *Jugend* és a *Simplicissimus* felháborító képeket és adomákat közölnek Magyarországról, időnkint odáig menve, hogy postai szállításuk eltiltása vált nálunk szükségessé és hogy Németországon szélteben még most is voltaképpen csak a „Mikos”-viccek magyarját látják a magyarban.

*

Hogy az alldeutsch agitációnak mily egyetemes hatása van, mutatja az a körülmény, hogy a német irodalomnak és tudománynak az a korszakos nagy munkája, amely leginkább van elterjedve „so weit die deutsche Zunge klingt”, az a mű, amelyről kiadója büszkén állítja, hogy mint a „német szorgalomnak elévülhetetlen monumentuma” egyetlen egy német házból sem hiányzik, hogy ez a mű, a Meyer-féle nagy *Konversations-Lexikon* is akként tárgyalja a magyar dolgokat, mintha az Alldeutscher Verbandnak egy expozitúrája volna, mintha a magyarok a németeknek született ellenségei lennének, mintha nem kellene tekintettel lennie arra a nagy kölcsönhatásra, amelyet éppen a német kultúra Magyarországra gyakorol, és mintha teljesen figyelmen kívül lehetne hagyni azt is, hogy maga ez a mű Magyarországon is igen nagy elterjedtségnek és igen nagy megbecsülésnek örvend.

Hiszen lexikont kellene csinálni a lexikonból, ha fel akarnók sorolni mindazokat a címeiket, amelyekben történelmi, nyelvi és mindennemű kul-

turális vonatkozásban eltüntetni és elhomályosítani törekszik jóformán mindent, ami magyar. Hiszen nomenklatúráját kellene adni jóformán az ebben a lexikonban felvett összes magyaroknak, hogy kimutassuk, mennyire törekszik mindem egyes névnél annak a megállapítására, hogy az illető jeles férfiú, akit ebből a lexikonból kihagyni mégsem lehetett – német eredetű, vagy mennyire állott német behatás alatt, vagy hogy neve *horribile dictu* meg van magyarosítva. Talán elég lesz, ha ezt a néhány sort közöljük a magyar irodalomról szóló cikkéből, hogy az egész mű felfogását visszatükröztessük:

„Csak a 18. század utolsó harmadában keletkezik voltaképpen *magyar nyelvű* irodalom (*Literatur in magyarischer Sprache*), amelyet jogosan a *magyarországi irodalom* (*ungarische Literatur*) elnevezés illet meg, mert Magyarország minden nemzete (*alle Nationen Ungarns*) kiválszóan közreműködik benne és legkiválóbban talán a nem-magyarok; így mindenekelőtt a szlávok, akik legelőször alakították irodalmi nyelvé a magyar nyelvet és Zrínyi (Zrinski) Miklós, Petőfi (Petrovic) és számos más író személyében legjellegesebb művelőivel ajándékozták meg; mellettük pedig a németek és legújabban a zsidók. Ellenbea a népdal lényegében magyar eredetű, noha a dalamok német, szláv és cigány eredetűek.”

Persze nehéz ezt az álláspontot a valóságos tényekkel szemben következetesen keresztülvinni és így ugyanezen cikk következő hasábján mégis csak kénytelen beismerni a lexikon, hogy:

„A nemesség körében a XVIII. század második leleiben mozgalom indult meg a magyar nyelv érdekében . . . Mária Terézia császárné 1760-ban alapította meg a magyar nemes testőrséget; kiváló magyar ifjakat vittek testőröknek Bécsbe, ahol magasabb kultúrával jutottak érintkezésbe és megismerkedtek a nyugati műveltséggel és irodalmakkal. Ők aztán világos és határozott szándékkal magyar irodalmi nyelvet és *magyar nemzeti irodalmi* (magyarische Nationalliteratur) teremtettek.”

Egy másik cikkében, amely ugyancsak a magyar irodalomról szól, a következő épületes dolgokat találjuk:

„. . . a magyar államnyelv a legmesszebbmenő eszközök igénybevétele ellenére is, csak a legifjabb generáció körében kezd rendes társalgási nyelvvé válni, míg a nagy többség csak a legelkerülhe tétlenebb mértékben bírja e nyelvet. Maga a magyar nyelv még mindig alakulófélben van; kifejezései sokszor híjjával vannak a történelmi fejlődésnek és ebből kifolyólag az árnyalatok gazdagságának. Mesterséges keletkezése még mindig megérzik rajta. Az írók legnagyobb része a még alig asszimilálódott németéséből és szláváságból származik, sőt részben csak ők maguk asszimilálódtak”.

Az írókról így szól:

„Mikszáth Kálmán, a lutheránus tót”; „a sváb Herczeg (tulajdonképpen Herzog) Ferenc”; „Gárdonyi (tkp. Ziegler) Géza”; „Rákosi (tkp. Kremser)

Jenő”; „Rákosi (tkp. Kremser) Viktor”; „Toldy ftkp. Schedel) István”; „Dóczy (tkp. Dux) Lajos”; „Kiss (tkp. Klein) József”; „Reviczky Gyula (tkp. Rewicki, lengyel)” stb.

Az idézett közlemények a lexikonnak a háború előtt megjelent köteteiből valók és e tanulmány szellemének megfelelően nem is közöltük volna őket, minthogy a háború előtti irodalomra egyáltalában nem akarunk reflektálni. Minthogy azonban a Meyer-Lexikonnak a háború harmadik esztendejében, 1917 tavaszán egy oly kötete jelent meg, amely éppen a háború eseményeit tárgyalja és a háború folytán előállott új helyzetekről és viszonyokról óhajtja a nagy német közönséget tájékoztatni, kénytelenek voltunk ezeket a rövid mutatványokat ideiktatni, hogy beigazolhassuk, hogy a nagy Meyer-Konversations-Lexikon álláspontját a habom dacára sem változtatta meg – sőt! Az 1917-iki „K r i e g s n a c h t r a g” kötet minden magyarországi vonatkozású sorában teljesen alldeutsch állásponton áll, ami különben természetes is, mert hiszen – és ez felette érdekes, - ezelniek a cikkeknek megírását az alldeutschok egyik vezető emberére, *Dr. Dietrich Schäfer* tanárra bízta. Közöljük belőlük a következőket:

„A némettség helyzetét Magyarországon nem lehet kedvezőnek mondani. Úgy a városi, mint a vidéki némettség itt is előrehaladott, kulturális szempontból a népesség minden más része fölött álló elem, de lépten-nyomon gátolva van szellemi

életének teljes kifejtésében, főképpen az iskolában, a sajtóban és a színpadon.”

„A külfölddel, kiváltképpen pedig a birodalmi németekkel a magyar megdöbbenő arcátlansággal el tudja hitetni, hogy minden a legszebb rendben van és senkin sem esik igazságtalanság. Minthogy különösen a német birodalom széles körei vastag tájékozatlanságban leledzenek e viszonyok felől, ez a törekvés túlságos gyakran sikerrel is jár. Vájjon a háború és a háború teremtette szoros összeköttetés a két egymásra utalt nép között meg fogja-e hozni e tekintetben a változást, az előre nem látható. A magyaroknak mindenesire be kellene látniok és a szerint kellene viselkedniök, hogy soha még egyetlenegy magyarországi német sem gondolt és nem is fog gondolni arra, hogy akadályokat gördítsen a magyar államélet útjába.”

„A szorosabb értelemben vett Magyarországon a nemzetiségek, az 1868. évi 44. törvénycikk ellenére, amely megadta nekik a teljes egyenjogúságot a magyarokkal, állampolgári jogaik gyakorlásában eddig annyira korlátozva voltak, hogy jogosan szólhatunk elnyomatásról. Oktatásügyük nemzeti irányban semmiképp sem fejlődhetett; a nem magyar iskolák száma a legcsekélyebbre van szorítva. Csak az erdélyi szászok, akik egyházi és tanügyük többszázados önálló és kitűnő fejlődésére tekinthetnek vissza, vannak még abban a helyzetben, hogy az iskolákban taníthatják meg fiaikat anyanyelvükre, de a tanításnál egyúttal a magyar nyelvi követelményeknek is eleget kell tenniök, megengedett iskoláikat maguknak kell

fenntartaniok és amellet az általános iskolai közterhekhez is teljes mértékben hozzá kell járulniok. Már maga ez is érthetővé teszi, hogy a népszámlálások rendszeren a magyarság arányszámának növekedéséi mutálják: ez a szám, a polgári iokisságot véve, 1840-től 1910-ig 37:4%-ról 45:4% ra emelkedett. Hogy közrejátszik ebben az a körülmény is, hogy a számlálást a királyi hatóságok vezetik, az bizonyos, de hogy mekkora mértékben játszik közre, az meg nem állapítható.”

Ezután *Dr. Paul Samassa* osztrák tudós tollából közöl e kötet egy cikket, az „Osztrák Balkánpolitikáról”, amelyben Magyarországot, ezt a „subgermán” államalakulatot egyszerűen eleikasztja. Minden, ami 1526 óta történik, kizárólagosan osztrák történeti esemény volt.

Felette érdekes dolog, hogy ez a *Kriegsnaehtrage*-kötet összesen 60 önálló tanulmányt közöl és mindegyik cikknél a szerző nevét is közzéteszi. *Egyetlen egy cikk van*, amelynél hiányzik a szerző neve: az a cikk, amely az ausztriai és magyarországi pártok és nemzetiségek magyarországi fejezetét öleli fel. 59 német és osztrák tudós a javából, akiknek nevét nálunk is előnyösen ismerik, bírt azzal a bátorsággal, hogy nevével jegyzi a maga értekezését, csak az az egy ember nem akarja nevét közöltetni, aki négy hasábon át, természetesen páratlan egyoldalúsággal és tendenciózitással írja le a magyarországi nemzetiségi ügyeket és a pártviszonyokat. *Vajjon ki lehet ez a hős?*

Tanulmányának tartalmára, amelyben egyebek közt azt állítja, hogy 1848-ban a rendi magyar országgyűlésből egy arra a névre alig méltó népképviselési országgyűlés alakult, reflektálni nem óhajtunk.

*

Amilyen nagy tekintély a Meyer-Lexikon a vulgarizáló irodalom terén, épp olyan tekintélynek és méltánylásnak örvend a tudományos irodalom terén a (tanulmányunk sajtó alá rendezés« közben elhalt) nagyhírű berlini egyetemi tanainak, *Schmoller*-nek: „J a h r b u c h für Gesetzgebun g, Verwaltung und Volkswir t s c h a f t im D e u t s c h e n R e i c h e” címmel immár 40 esztendő óta megjelenő és a világ összes közkönyvtáiraiban helyet foglaló nagy értékű évkönyv-sorozata. A „S c h m o l l e r - J a h r b u c h” teljességgel távol áll az alldeutsch mozgalomtól, mégis 1917-ben megjelent 41-ik évfolyamában nagy tanulmányt közöl „U n g a r i s e h – D e u t s e h e B e z i e h u n g e n” címmel *Julius Bunsel* gráci professzortól, amelyben ugyanazon eszmék szolgálatának engedi oda hasábjait, amelyeket Bunsel egyebütt is, itt is ugyanazzal a céllal, ugyanazzal a hévvel szolgál, azzal a különbséggel, hogy amit a nagyközönségnek szánt folyóiratban népszerűen törekszik ismertetni, azt itt tudományos apparátussal látszik megokolni.

Tanulmányát Bunsel avval a fogadalommal vezeti be, hogy higgadtan és tárgyilagosan kell ehhez

a kérdéshez közeledni. Szó szerint a következőket mondja:

„A magyar-német viszonyok fejtegetése, – ha még oly szorosan ragaszkodik is a lényekhez és még oly gondosan tartózkodik is minden ítélettől, – ezidőszerint el nem kerülheti, hogy a napi vélemények vitájába bele ne vonassék. Mindamellett e viszonyok nyugodt szemlélete éppen most nagyon is helyén való. Mert éppen most, mikor arról van szó, hogy szoros kötés jöjjön létre a németiség és magyarság között, mi sem szükségesebb, mint a világos megismerése annak, hogy mi volt és mi van. Ennek a rettentő háborúnak, amely most végigtombol a világon, közös, nagy átélése elosztott sok régi félreértést, földerített sok régi tévedési. Ma már nyíltan lehet beszélni róluk és meg is kell ezt enni, ha el akarjuk kerülni, hogy megismétlődjenek és már legközelebb újra megzavarják és veszedelembé sodorják az egyetértést, amelynek útja oly sokatígérően egyengődik. Nagy időkben nincsen helyük apró érzékenykedéseknek. Nem elhamarkodva, lelkes ünnepi beszédek hatása alatt, hanem férfias megfontoltsággal, a valóságnak hideg mérlegelése alapján kell megépíteni azt a hidat, amely a jövő nemzedékek javára minden időkre összekösse a német kultúrkört a keleti kultúrkörrel.”

Lássuk ezek titán, miként váltja be ígérését. Végig megy a magyar történeten és felsorolja a németek bevándorlásának, itt való letelepülésük-

nek, küzdelmeiknek eseményeit. Nagy történelmi tanulmány kellene hozzá, hogy a cikk e részének egyes adatait kellő világításba helyezzük. Ez a történetírók dolga és kötelessége; a mi szempon-
tunkból itt elegendő, ha a tanulmány mentalitásá-
nak jellemzéséül idézzük belőle a következőket:

„Tisztára a véletlen dolga, hogy magyar államférfiú voll az, aki megkötötte az a szövetséget, amelynek célja volt Ausztriát, és Németországot minden időkre egyesíteni.” „1879-ben *Andrássy* volt. az. akinek alkalmá volt az előző megállapodást véglegessé alakítani, ez semmi esetre sem azért történt, mert *Andrássy* mint magyar ember (als Magyare) különös barátsággal viseltetett volna a németiséggel szemben.” „*Andrássy* különben is akkor nem a Magyarországon uralkodó körök megbízásából járt el, hanem mint teljesítője császári ura kívánságainak, akinek befolyását Ausztria külpolitikájára nem lehet egykönnyen túlbecsülni.” „Mint a magyarországi közvélemény képviselője ebben az időben nem is *Andrássy* szerepelt, hanem *Tisza miniszterelnök*, a magyar nemzet inkarnációja. Hogy azonban *Tisza* mily ellenségesen állott szemben a németiséggel, arról még beszélni fogunk.”

Minden élő magyar ember tudja, hogy ezek az állítások mennyire távol esnek a valóságtól. Szinte érthetetlen, hogy amikor már egész nagy irodalma van az osztrák-magyar-német szövetség létrehozásának, egy történetíró komoly helyen ilyen dolgokkal mer előállani.

érdekes egyébként is, hogy minő fantasztikumokkal dolgozik *Bunsel*. Hivatkozással a Magyarországon tapasztalható szimpátiákra a franciákkal szemben, túlnagy jelentőséget tulajdonítva azoknak a francia testvéresülési törekvéseknek, amelyeket még ma sem egészen felderíthető tendenciával 1897-ben *Ugrón Gábor* kezdeményezett, és kiemelésével annak, hogy Magyarországon különös előszeretettel viseltetnek az angol intézmények iránt, valóban megdöbbenő rosszhiszeműséggel vádolja meg *gróf Apponyi Albertet* azzal, hogy: „ő táplálta a kanálison túl azt a reményt, hogy háború esetén a kettős birodalom alkata erősen meglazullnak fog bizonyulni, hogy Németország-szövetségese (már t. i. ml) teljesen képtelen lesz komoly fegyveres segítségre és hogy ennek folytán Anglia bekerítő politikája gyors győzelemre számíthat”.

Mindezt *Apponyi Albert*-nek imputálja, mert Apponyi egy alkotmányjogi tanulmányában az angoloknak megmagyarázta az Ausztria és Magyarország közötti közös intézményeket és azt állította., hogy ezeket az intézményeket és a közös ügyek-egész mechanizmusát parlamenti határozattal bármikor meg lehet változtatni. Mikor *Gróf Apponyi Albert* az angolok felkérésére arra vállalkozott, hogy a magyar közjog mélységeit előttük tiszta és világos formában érthetővé tegye, valóban nem gondolhatott arra, hogy akadni fog egy osztrák történettudós, aki e címen a világháború egyik okozójául őt fogja feltüntetni.

A külpolitikai exkurzió után rátér *Bunzel* arra, ami ezeknek az uraknak a legjobban fáj, *az iskolaügyre*. Megállapítja, hogy Mária Terézia „Ratio ediiotionis”-ának az volt a célja, hogy minden magyarnak, aki katonai, kereskedelmi, vagy ipari pályára lép, a német nyelvben jártasnak kel! lennie; megállapítja, hogy ez feltétlenül szükséges (unumgänglich notwendig); megállapítja, hogy igen sok német iskolát állítottak fel és hogy a német nyelvet minden felsőbb és alsóbb fokú iskolában tanították; megállapítja, hogy a királyi postai-, vám-, pénzügyi- és bányászati hivatalok ügyeiket német nyelven intézték el és megállapítja, hogy a német nyelv ilyenformán, *anélkül, hogy bárminemű kényszer alkalmaztak volna*, mindinkább tért nyert.

Ha a Mária Terézia Ratio educationis-át és mindazt, ami annak nyomában járt, *Bunzel* tanár úr nem tartja kényszernek és erőszaknak, *hogyan tarthatja erőszaknak a ma érvényben levő enyhe iskoláztatási rendelkezéseket?*

Egyébként hűségesen beszámol arról az erőszakos germanizálásról, amelyet a szabadságharc leverése után a bécsi kormány az országban keresztülvitt és ezt az időt, „az abszolutizmus Bach-periódusát” kulturális tekintetben „*a magyar történelem legszerencsésebb korszakának*” mondja.

Tanulmánya során azután vázolja a németség befolyását a földművelésre, iparra, a kereskedelmi forgalomra, a városok fejlődésére, a szellemi kultúrára, tudományra, művészetre, színészetre, az állami jogrendre, a hadseregszervezetre, az isko-

fáztatásra, egyházra, mindezt azért teszi, hogy azután kimutathassa, hogy a magyarok mennyire bűnösök, amidőn az elnémetesítés ellen küzdenek.

Soha senki kétségbe nem vonta Magyarországon a német kultúra befolyását, soha senki nem kicsinyelte azt a hatást, amelyet német telepések a földművelés, ipar és kereskedelem terén gyakoroltak és éppen ezért teljesen érthetetlen, miért hozakodnak *mindig* újra és újra elő ezekkel a kulturális befolyásokkal és mit akarnak evvel bizonyítani?

Hiszen az a körülmény, hogy Magyarország lakossága a fejlettebb német kultúra befolyása alatt saját nemzeti kultúrát tudott minden téren megvalósítani, az a magyar népnek érdeme és dicsősége és a németnek mint tanítónak, mint úttörőnek, mint pionírnak örülnie kell, hogy tanítása itt talajra talált, örülnie kell, hogy a tanítvány bevált és jól elsajátított mindent, hiszen a tanítónak legnagyobb elégtétele a tanítás sikerére.

Ha a német, amint joggal teszi, „*Kulturträger*”-nek tartja magát, akkor Magyarországon elérte célját és befejezte misszióját. Ha, mint ő mondja, alig van a kulturális fejlődésnek egyetlen területe Magyarországon, amelyen nem érvényesültek volna döntőleg német befolyások, akkor Magyarország érett lett arra, hogy most már a kölcsönt törleszthesse is és a saját kultúrértékeiből, azokból, amelyeket saját lényéhez képest önállóan kialakított, a többi nemzeteknek is juttasson. Ha a németség kultúrmissziójában önzetlenül járt el, akkor en-

nek a sikernek örülnie kell; örülnie kell, hogy a nemzet, amely adósává lett, amelyet hálára kötelezett, képessé vált arra, hogy adósságát törlesztesse, hogy viszontszolgálatokkal fizethessen. Ha, mint ő állítja, még az újabb kor tudósai között is sokan német eredetűek, de magyarosított nevük miatt ily énekül alig ismerhetők fel, akkor örülnie kellene, hogy most már nekünk is kiváló tudósaink és íróink vannak, akik az emberiség körös szellemi kincseit gazdagítják, akik hozzájárulhatnak az emberiség közös nagy céljainak előmozdításához, a műveltség egyetemessé tételéhez; örülnie kellene, hogy most már vannak nálunk is, akik osztozkodhatnak velük a tanítás missziójában.

Az a hang, amelyet Bunzel és társai megütnek, akkor volna jogosult, ha a magyarság hálátlanak bizonyulna azokért, amiket a német kultúrának köszönhet, de ezt maga Bunzel sem állíthatja, sőt ő maga is idézi egy magyar történetíró szavait, aki figyelmezteti nemzetét, hogy ne felejtse el, mennyire le vagyunk kötelezve a német műveltségnek és már azért is ne legyünk mi is türelmetlenek vele szemben. Bunzel maga is elismeri, hogy a magyar tudomány sohasem törekedett ezeket a kulturbefolyásokat kétségbevonni. De már engedjen meg Bunzel tanár úr, ha a Pálffyak, Nitzkyek, Sztárayak, Batthyányiak. Forgáchok, Kubnyiak, Újhelyiek csakugyan bevándorolt németekből származtak volna is, ha csakugyan a németeknek köszönheti Magyarország legtöbb nemesi családja származását, legtöbb sz. kir. városának alapítá-

sát, szabad művészeti és ipari előrehaladását, az mégsem kívánható, *hogy ezek a módosult politikai viszonyok és megváltozott nemzetfenntartó feladatok közepette németek maradjanak.* Hiszen a németek is kultúrájuk alapját a rómaiaknak és görögöknek köszönhetik, azért mégsem kívánta soha senki tőlük, hogy ők rómaiak és görögök legyenek és nem németek; hiszen a németek is különböző népfajoknak keverékéből származnak és sokféle fajtaival keveredtek össze, flamandokkal, frízekkel, angolszászokkal, dánokkal, sok szláv törzset is olvasztottak magukba, azért mégsem mondta soha senki sem, hogy ők hűtlenek lettek őseikhez, mert az évszázadok folyamán egységes német nemzetté váltak; azért nem róttá meg őket soha senki azon a címen, hogy e származásuknak nyomát eltüntetni törekedtek, holott Bunzel tanár úr nekünk szemünkre hányja, hogy mi a német kultúrbefolyások nyomét el akarjuk törölni, hogy mi az elnémetesedés ellen küzdünk és minden eszközt felhasználunk az „Entdeutschung” keresztülvitelére, hogy mesterségesen apasztjuk a németiséget, mesterségesen zárjuk ki a német nyelvet az iskolákból, a közéletből és az üzleti forgalomból, szemünkre hányja, hogy „*durch völkische Bedrängnis*” az utolsó évtizedben magában legalább $\frac{1}{4}$ millió német veszett el a németeségre nézve.

Sajátságos, hogy Bunzel tanárnak főként az fáj, hogy még a fővárosban és a főváros körül is talajt veszít a németesség, ahelyett, hogy történetíró léte az asszimiláció és attrakció törvényei folytán

ezt magától értetődőnek tartaná. Mit szólna vájjon Bunzel tanár ahhoz, hogy amidőn éppen a főváros környékén, a hűvösvölgyi erdő közepette írom e sorokat, egy budakeszi sváb paraszttal állok szóba, aki arra a kérdésemre, hogy nem érzi-e hiányát az üzleti érintkezés terén – mivel állítása szerint gyakran megy be a fővárosba – a magyar nyelvnek, azt válaszolja nekem, hogy az ő hat gyereke jól megtanult magyarul az iskolában *és elég hiba, hogy illetékes körök már előbb nem gondoskodtak arról, hogy az ő községében magyarul tanulhassanak.*

Es mit szólna vájjon *Bunzel* tanár úr ahhoz az önbeismeréshez és sajnálkozáshoz, »melynek *Neugeboren* képviselő az általa szerkesztett „*S i e b e n b ü r g i s c h - D e u t s c h e s T a g b l a t*”-ban adott hangot amiatt, hogy a szászok nem tudnak magyarul. Akkor történt ez, amidőn az oláh invázió sok erdélyi szász polgárt tett földönfutóvá, s midőn ezeknek nagy része a fővárosba szerűit, amidőn ezeket az otthonukból elbujdosott szász polgártársakat állásokhoz akartuk juttatni, vagy ideiglenes foglalkoztatásukkal rajtuk segíteni és a legnagyobb nehézségekkel találkoztunk azért, mert akik most rászorultak arra, hogy hazájukon belül, de szülőhelyüktől távol kenyerüket megkeressék, *vagy egyáltalában nem, vagy csak igen fogyatékosan tudnak magyarul.* Igen helyesen kereszteli e cikkét a szerző „*Tanulság*”-nak (*Eine Lehre*) és igen helyesen vont le a tapasztalatokból azt a következtetést, hogy ezentúl az

erdélyi szász iskolákban a magyar nyelv tanítására több figyelmet kell fordítani, mint eddig, mert ha meg is bízhatunk benne, mondja ő, hogy a mostani nyomorúság sohasem fog többé ismétlődni, mégis tudjuk *és most a legszemléletesebb módon tapasztaltuk, hogy a magyar nyelv tudása Magyarországon a haza minden polgárára nézve elsőrendű gyakorlati követelmény.*

Íme a világháború egyik nagy tanulsága, amely talán *Bunzel* tanár úr felfogását is módosítani fogja.

Érdekes, hogy miből magyarázza ki *Bunzel* tanár a német befolyások elleni ellentállást Magyarországon; szerinte a magyar történelem erre teljesen világos, minden kétértelműséget kizáró feleletet ad.

„Amióta – mondja ő – Magyarország egységes állam, a magyar nemesség heves, állandóan fokozódó harcban állott szemben a királyokkal; ebben a harcban ellenségei első sorában, mint az uralkodó legszilárdabb, leghívebb támaszait, a németeket találta. így kellett a németek elleni averzióknak keletkeznie a nemességben és az ellenük való küzdelem *mint az önfentartás egy eszköze jelentkezik*”.

„Főképp a magyar népnél talált a nemzeti eszme a legtermékenyebb talajra. Mert ez a „gazdag képzeletű keleti nép”, amelyet előbb „erőszakosan kellett a kereszténynyugati műveltség keretébe beleszorítani”, bensőleg különben is mindig idegennek, mindig egyedülállónak érezte magát a nyugati kultúrkörben. Mélyen megkapó kifeje-

zést nyer az egyedülvalóságnak, az elhagyatottságnak ez az érzése Vörösmarty „Szózat”-ában (a magyar néphimnuszban).”

„Már maga ez is érthetővé teszi, hogy a magyarság lelkéhez mind a mai napig mindenkor azok tudtak a legkönnyebben hozzáférközni, akik a leghevesebben harcoltak az idegen, nyugati befolyások ellen és hogy a népindulat a legkönnyebben azok «lien volt irányítható, akik e befolyásoknak Magyarországon útját igyekeztek egyengetni. De ezek Szent István ideje óta mindig a németek voltak. S ellenük tudta tehát a vezető magyar nemesség, – amely pedig a valóságban egészen más (már kifejelett) okokból küzdött a németek ellen – a népszenvédelyeit a legbiztosabban lángragyújtani.”

„Magának a népnek – amelyet vezetői mindenkor távol tartottak a nyugati kultúrbefolyásoktól – mindeddig semmiféle alkalmá sem volt, hogy a német jellem és német lélek hatását érezhette volna magán. A magyar nemes pedig a német polgár és paraszt szorgalmával, a német tudós alaposágával, a német hivatalnok szolgálati buzgalomával és pártatlanságával – a legjobb esetben is – értetlenül áll szemben. Sőt a németek polgári szabadságait és nyilvánvaló érzéküket a törvényesség iránt többnyire nagyon is kellemetlen korlátnak, rendezett viszonyaikat, szorgalmukat és takarékoságukat pedig állandó szemrehányások tekintette.”

Ezek után természetes, hogy:

„most már Magyarország népének lehullott a hályog a szeméről és maga a magyar nép is fel-

ismerhette, hogy hol vannak az ő barátai és hol vannak ellenségei.”

Ennek a felismerésnek első becses gyümölcse lesz az őszinte csatlakozás a nyugati kultúrához és a bensőséges, őszinte együttműködés a német-séggel, ez lesz a megújhódó szabad Magyarországnak első cselekedete – Bunzel tanár szerint.

Hosszasabban foglalkoztunk *Bunzel* tanár tanulmányával nemcsak azért, mert amik valóban sok szempontból aggályos megállapításai tudományos alapokon látszanak nyugodni, hanem azért is, mert maga a hely, ahonnan azok világgá mennek, igen előkelő. *Schmoller* tanár világhíre és évkönyvének majdnem félszázados tradíciója nagy tekintélyi szerep annak a helynek, ahol Bunzel tanámak megnyilatkoznia módjában volt. Érezhette azt maga *Schmoller* is, hogy Bunzel fejtegetései nem fognak visszhang nélkül maradhatni, mert a közlést a következő szerkesztői megjegyzéssel vezeti be:

„Szívesen közzétesszük régi, jeles munkatársunknak e fejtegetéseit, noha némely magyar körben talán visszatetszést fognak kelteni. Ám aki komolyan arra törekszik, hogy Magyarország és Ausztria, valamint Németország és a Dunai monarchia között minden egyenetlenség kiküszöböl - tessék, abban meg is kell lennie a kellő bátorságnak, hogy ez egyenetlenségek történelmi okait a valóságnak megfelelően feltárja. Bunzelnek e

tömör történelmi áttekintést nyújtó, tanulságos értekezése komoly kísérlet arra, hogy ezt Magyarországra és Ausztriára vonatkozólag megtegye.”...

Igaza van *Schmoller* tanárnak, igenis törekednünk kell arra, hogy az egyenetlenségek történelmi okait a valóságnak megfelelően feltárjuk, de ennek a törekvésnek Bunzel tanár cikke nem felel meg. Elvárjuk most már *Schmoller* utódjának tárgyilagosságától és loyaltásától, hogy az évkönyv hasábjait rendelkezésre fogja bocsátani ama tanulmány részére is, amely tényleg a valóság¹nak megfelelően fogja ezt a kérdést a német közönség előtt feltárni és elvárjuk, hogy akadni fog hivatott magyar történetíró, akinek meglesz a „kellő bátorsága”, hogy csakugyan a valóságnak megfelelően tárja fel az egyenetlenségek történelmi okait és ezzel tegyen megbecsülhetetlen szolgálatot a német-magyar viszony kialakulásának.

*

Az irodalmi propaganda egy új állomásához érünk, amely sem politikai röpirat, sem pamflet, sem folyóirat, sem lexikon, sem évkönyv. Nagyszabású díszmű alakjában, bámulatos pompával felékesítve bontakozik ki előttünk egy irodalmi és művészeti publikáció, tanúbizonyosságul, annak, hogy nincs a propagandának az az ága és eszköze, amelyet az alldeutsch mozgalom figyelmen kívül hagyana.

Szinte érthetetlen, hogy a háború mostani stádiumában, a legnagyobb papírínség közepette, a

legfontosabb nyerstermékek (réz, ólom) hiánya nseiített miért kellett annyira sietni ennek a munkának közrebocsátásával, amely „Ruhmes-halle deutscher Arbeit in der öster-reichisch-Ungarischen Monarchie” címe» neves tudósok közreműködése mellett *Adam Müller-Guttenbrunn* szerkesztésében jelent meg, oly pazar kiállításban, amely jóformán szokatlan az e faj ta munkáknál (hatezer illusztráció, számos műmelléklet, színes nyomás és mélynyomás) és szinte érthetetlen, hogy mi bírhatta rá Németország egyik legelsőrangú könyvkiadó cégét arra, hogy esst a munkát most, így és oly sietve bocsássa közre. Miféle indokok, miféle titkos .rúgok, miféle subsídiumok lehettek itt döntők?

A. munka főtartalmában Ausztriával foglalkozik, ehhez a részéhez nincs közünk. Ha megemlítjük, hogy Magyarországot illetőleg megint *Kaindl* gráci tanárnak egy cikkét közli a német telepítésekről és német kultúrmunkáról, hogy *Teutsch Frigyes* püspöknek értekezését közli az er-délyi szászokról, hogy *Müller-Guttenbrunn Adam* ismertetését közli a délmagyarországi svábok-ról a már többször vázolt szellemben, akkor körülbelül beszámoltunk volna a munka tartalmá-val, ha az magában nem foglalná *Dr. Richard v. Krelík*-nak egy történelmi tanulmányát ezzel a címmel: „Deutsche Staatsgründungen in Ungarn”. Ezt- külön kell főlemlítenünk, mert ez a tanulmány talán mindeneknél jobban bevilá-gít az előttünk folyó mozgalom szándékaiba és cél-

jaiba. Miután *Kralik* Szent István birodalma megalapításának tényét, érdemét és jelen tőségét Gizella királynénak tulajdonítja, akivel való házassága Szent Istvánnak az ilyen házassági frigyek jelentőségén messze felülemelkedett; miután a törököknek kétszeri visszaszorítását Bécs alól (1529 és 1683) a német birodalom ügyének mondja és ugyanígy nyilatkozik a törökökkel összeesküdött magyarországi részeknek újra való meghódításáról; miután megállapítja, hogy az í. Lipót, III. Károly, Mária Terézia és II. József alatt megindult germanizáció és német kultúrmunka a XIX. században két ízben kapott új erőre, u. m. 1815 után és 1849 után és bár közben majdnem a semmiből keletkezett egy magyar irodalom, mégis Magyarország 1866-ban újra majdnem teljesen germanizálva volt, arra a következtetésre jut, melynek alábbiakban szószerinti eredeti német szövegében való közlését nem tagadhatjuk meg magunktól:

„Es würde völlig genügen, dass eines Tages die Deutschen in Ungarn den Hegemoniebestrebungen der Madjaren ein einstimmiges Halt zuriefen, um in der That das Halt zu bewirken. Denn auch der madjarische Chauvinismus ist zum guten Theil eine allzu deutsche Erfindung. Was Deutsche gegründet haben, können sie auch wieder umbauen. *Das ist die deutsche Aufgabe der Zukunft*”*)

*) „Ha Magyarországon a németek a magyarság hegemóniára való törekvésének egyszer csak egyhangúlag oda kiáltanak a „megállj!”-t, ez teljesen elegendő volna arra,

Hát lehet-e ezzel az önkéntelen beismeréssel szemben a magyarságnak megnyugodni abban, amit ezek az urak újabb közleményeikben minduntalan ismételnék, hogy a magyarországi német-ség kulturális fennmaradásának érdekében folytatott mozgalmaiknak teljességgel nincsen germt-nizáló tendenciájuk?

Kiterjeszkedjünk-e ezekután olyanokra, hogy pl. *Franz Köhler* 1915-ben egy nagyon méltányolt politikai tanulmányt írt „*Der neue D r e i b u n d*” cím alatt, amelyben Magyarország önálló államisága teljesen elsikkadt, amelyben német, osztrák és török politikai érdekekről hosszú és beható vizsgálódások vannak, amelyek során Magyarország még gazdasági szempontból sem szerepel. Kiterjeszkedjünk-e arra, hogy a magyarok iránt jóindulattal viseltető tudományos szakírók, mint pl. *Dr. Karl Freiherr von Slengl* tanár és kiváló jogtudós teljes jóhiszeműséggel állapítja meg, hogy a gazdasági és vámpolitikai érdekközösség Németország és Ausztria-Magyarország között főként azon alapszik, hogy:

„a magyarok jussanak végre arra a belátásra, hogy azok a törekvéseik, amelyek értelmében Ma-

hogy a megállás csakugyan be is következzen. Mert a magyar sovinizmus is jórészt nagyon is német találmány. Amit a németek alapítottak meg, azt újra át is alakíthatják. *E: a németek feladata a jövőendőben.*”

gyarország kapcsolatai Ausztriával mindinkább lazítani és Magyarországot végül Ausztriától teljesen elszakítani akarják, teljesen tévesek”.

Vajjon ki informálta így a tudós tanár urat?

És kiterjeszkedjünk-e továbbá a német sajtónak arra a nyegle szokására, hogy Magyarország sérelmére minduntalan kisebb-nagyobb botlásokat, ktnemeilen elszólásokat követ el? Hiszen pl. a *V o s s i t i c h e Z e i t u n g*-ről, erről az előkelő német napilapról igazán nem mondhatjuk, hogy barátságtalan akarna lenni Magyarországgal szemben – azért mégis majd minden számában ilyenmik fordulnak elő: „*Die Österreicher in den Karpathen*”, – „*Österreichischer Sieg bei Jamiano*”, – „*Heldenthaten österreichischer Soldaten am Doberdo*” s-tb. stb. Minő érzésekkel olvassa ezt a magyar katona, aki vérét ontja Jamianónál, a i)oberdón, a Kárpátokban!

És kiterjeszkedjünk-e végül arra, hogy az az egyesület, amely bölcsője, dajkája, szüntelen ápolója és gondozója annak a mesterségesen szított áldatlan munkának, amely a magyarságot a-németiségtől elválasztani és a két nemzet közt kulturális érdekellentéteket támasztani törekszik, a *Verein für das Deutschtum im Ausland* „*Heimat und Welt*” címen havi folyóiratot bocsát közre, amelynek majdnem kizárólagos tartalma a magyarországi németek ügyének tárgyalása abban a szellemen, abban az irányban, amint azt e fejezetben vázoltuk. Az unalomig ismételni kellene azokat a mindig visszatérő gravámeneket, újra és újra fel

kellene sorolni ugyanazokat a nagyjából erdélyi szász írókat, akiket még a világháború sem oktatótt ki valódi kötelességeik felől, pedig kioktathatta volna, mert az ő soraikban is jelentkezett nem egy őszinte és becsületes lélek, aki végre felismerte az igazságot és hangot is adott enoek. Legyen szabad ezek közül e fejezet befejezésül azokat a szép sorokat közölnünk, amelyeket egy névtelen erdélyi szász bevezetésül írt egy kis könyvecske elé, amelyben „Von der Donau und der Theiss” cím alatt magyar háborús versek német fordítását tette közzé:

„De jött aztán az a nagy nap, amikor a király, amikor a haza minden fiát felhívta, hogy siessenek védelmére, és egyszerre világosan láttam, hogy mily elenyészően csekélyek azok a veszedelmek, amelyek népemet a magyar állam részéről fenyegetik még abban az esetben is, ha vezetői rosszindulattal viseltetnének irányunkban. Eszembe jutott, hogy mennyit köszönhetünk mi a magyar államnak éppen népegyéniségünk megtartása tekintetében. S noha sohasem kételkedtem igazságos ügyünk végső diadalában, borzalommal töltött el az a gondolat, hogy mivé lenne mindaz, ami kedves és drága nekünk, mivé lenne nyelvünk, vallásunk, mivé lennének ősi erkölcsünk, ha nem állanánk többé a magyar állam védelme alatt. És amikor mindezt átgondoltam, akkor éreztem, hogy szeretem a hazát, egész lelkemből szeretem; hogy az a kétkedő érzés, amely olyan sokáig kínozott, csak gonosz álom, csak nefrész lidércnyomás volt. És amikor jöttek aztán a szo-

morú napok, amikor kozáklovak patkói tapodták szent földjét a hazának, és vad hordák garázdálkodtak Felső-Magyarország hegyi falvaiban, amelyek eladdig egész érzésvilágomtól olyan messze állottak: akkor egyszerre ráeszméltem arra a fájdalmas és mégis oly boldogító tudatra, hogy az egységes magyar nemzet fogalma nem száraz jogászok által kieszelt állami jogi fikció, hanem a szívekben és az én szívemben is mélyen gyökerező élő valóság.”

**VI. MIT ÍRNAK RÓLUNK AUSZTRIÁBAN
A HÁBORÚ ALATT?**

Ha mindazt, amit az újabb osztrák irodalom tanulmányunk részére nyújt, elkülönítjük a német irodalomtól, nem azért tesszük, mintha a végcél tekintetében ezek közt különbség volna, hanem azért, mert a rendszer más és ennek folytán más szempont szerint kell az osztrák publicisztika termékeit beállítanunk tanulmányunk keretébe.

Az olvasó már az előbbi fejezet során észrevehette, hogy azok az írók, akik ama könyvek tartalmát szolgáltatták, jobbra osztrákok, ha ugyan nem magyarok, illetve helyesebben magyarországi németek. Csakhogy, amíg azokkal a közleményekkel, amelyekben a magyar állapotok túrhetetlen voltáról, a nemzetiségek elnyomásáról, a német nyelv mindenünnen való mesterséges kiküszöböléséről siránkoznak – kizárólag a kevésbé tájékozott német közönséghez fordulhatnak, addig Ausztriában, ahol a közönség a parlamenti tárgyalások, a közvetlen érintkezések, a különböző relációk folytán mégis csak ismeri valamelyest a tényleges állapotokat és ilyenek befogadására még sem alkalmas, más rendszerrel szolgálják az ügyet. Az osztrák irodalomban -egyrészt csak a közjogi helyzet elhomályosítására törekszenek, másrészt pedig egy olyan új osztrák irodalom létesítésére, amely *osztrák-magyar* elnevezéssel a magyar dolgokat teljesen kiküszöböli, teljesen mellőzi.

Ezt az osztrák irodalmat észrevette a kitűnő

szemű *Ambrus Zoltán* is és el is bánt vele egyik tanulmányában úgy, ahogy csak ez a finom pengéjű és vitatkozásaiban is mindig előkelő író el tud bánni. Nem tehetünk jobb szolgálatot ez ügynek, mintha „*Osztrák és német kritikusaink*” című cikkét jóformán a maga teljességében közreadjuk itt:

„Kétségtelen, hogy amíg a domináló osztrák politika a centralista párt politikáját a felelősségtelen, de egyszersmind hiábavaló lármázás terére szorítja, amíg tehát a hivatalos Ausztria – minden osztrák hatalmi tényező és e mögött az osztrák nép zömének közvéleménye is – respektálja közjogunkat és közjogi érzékenységünket, addig nem kell hederítenünk a Králik doktorok, meg a Sieger professzorok buzgólkodására, mellyel ezek az urak a háború fő-tanulását abban akarják kimutatni, hogy már nagyon ideje, bekebelezni Magyarországot az összbirodalomba. Annál kevésbbé, mert minden okunk megvan rá, azt hinnünk, hogy a felelősséget viselő hatalmi tényezők előtt, éppen annak következtében, hogy a háború tanulmányai elől nem lehet elzárkózni, a dualizmus tökéletesebben igazoltnak, nagyobb erejűnek és nagyobb jövőjűnek tűnik fel, mint eddig bármikor. Csakhogy . . . igen, „csakhogy” is van. – Csakhogy, – halljuk sokfelől – újabban, egyszerre, nagyon is elszaporodtak azok az osztrák „magánvéleménynek, amelyekért a hivatalos körök nem vállalnak felelősségei és amelyeket, éppen ezért, a mi politikusaink szerint: nem kell komolyan venni . . . sőt, ami még inkább meglepő, nagyon elszaporodtak a hasonlóan kellemet-

lenül hangzó német magánvélemények is ... és hogy mindezek éppen most szaporodtak el, ezt már mégis furcsállanunk kell. – Például? – kérdezhetjük.

Például, – felelik, – ha egy sokat emlegetett hécsi regényíró úr, egyik utolsó regényében, amelyet a német guvernántok Magyarországon is sok száz példányban olvasnak és amelyben tulajdonképpen csak mindenféle szerelemről van szó, a jellemzés vagy a környezetfestés minden szüksége és általában minden igaz ok nélkül, csak úgy szösszenetképpen, a magyar nyelvről mint „*a kis hun sziget zsargonja*”-ról emlékszik meg ... Például, ha *Amon*, osztrák tankönyvíró úr osztrák miniszteri jóváhagyással ellátott történeti kézikönyvében, amelyet sok osztrák polgári iskolában használnak, – de a frohsdorfi leánynevelő intézetben is, ahol mindig sok a magyar növendék, – azt olvashatjuk, hogy a régi magyarok a csataterén kivágták az elesettek szívét és ezt nyersen megették . . . Például, ha *Dr. Theodor Tupetz* osztrák történetíró úr a tanítóképzők számára írt és előírt tankönyvében szintén azt tanítja, hogy a honfoglaló magyarok kiszívták az elesettek és a sebesültek vérért . . . Például, ha *Hoffmannsthal* Hugó osztrák író és utáncöltő úr hosszan értekezik a kárpáti harcokról egy berlini folyóiratban, de anélkül, hogy leírná ezt a szót: „Magyarország”, és úgy énekl meg ezeket a harcokat, mintha a középponti országok valamennyi nációja részt vett volna benne, csak éppen a magyar nem . . . Vagy, hogy a németekről is szóljunk, például, ha *Lehmann* úr, a *M ü n c h e n e r M e d i z i n i s c h e*

Wochenschrift kiadója azt írja magyarországi előfizetőinek, hogy a magyarok legyenek hálásak a németek iránt, akik megmentették Magyarországot az orosz inváziótól, köszönik meg a németek szívességét és hallgassanak . . . Például, ha *Brückner Sándor* német történetíró úr nem tud arról, hogy Magyarország önálló állam és a lengyel kérdésről írt cikkében, melyet a *Leipziger Illustrirte Zeitung* adott ki, egyebek közt azt írja, hogy régente Ausztria mentette meg Európát a török beözönléstől, most pedig az osztrákok bírták kapitulációra Montenegro-t . . . Például, ha *Eichhorn* közgazdasági író úr, aki egy új közép-európai birodalom nagy eszméjét hordozza a fejében, ebbe az új birodalomba Magyarországot csak úgy egyszerűen be akarja olvasztani, abban a szilárd meggyőződésben, hogy bennünket, magyarokat, egészen fölösleges kérdezgetni arról, vajjon beleegyezőnk-e, hogy hazánkat ide, vagy oda olvasztgassák? . . . Például, ha akár az osztrák, akár a német urak úgy informáltak rólunk *Aage Madelungot* – van-e, ki e nevel nem ismeri? – hogy ez a kitűnő semleges, leglelkesebb barátunk, aki gyönyörű előzsokat írt rólunk, s akit viszont mi, hálából, a taksák elengedésével nagy íronak neveztünk ki, legújabbán olyanformán talált megnyilatkozni, mintha nem is sejténé, hogy Magyarország nem osztrák provincia, hanem önálló állam . . . igen, ő is, fiunk, Brutus! ... És ezek csak a legkiáltóbb példák, azok, amelyek a többinél jobban belekapaszkodnak az emlékezetbe . . . mert ki győzné számon tartani valamennyi pél-

dát?! . . . hiszen úgyszólván minden nap hoz újat!

A példa-özön talán nem felejteti el velünk, mit akart illusztrálni. Azt, hogy: furcsállanunk kell, hogy ezek a minket kellemetlenül érintő osztrák vagy német „magán-vélemények” éppen most szaporodtak el. És ha ez megmaradt az emlékezetünkben, akkor lehetetlen meg nem állapítani, hogy az említett példák nem egyforma értékűek.

Azt a bizonyos regényt, mely minket, magyarokat, csali úgy melleleg üt nyakon azzal a megjegyzéssel, hogy nyelvünk csak egy kis „hun sziget zsargonja”, gyakran emlegetett szerzője még a háború előtt írta és adta ki. Igaz, azóta írt háborús regényt is, amelyben sok dicsőségről van szó, csak éppen magyar dicsőségről nincs, de meg kell adni, hogy ennek a háborús regénynek a megjelenése a háború legelső eseményei közé tartozott. Alig dördültek meg az ágyúk, ez a regény máris mesélgetni kezdte, hogy milyen volt a háború, s mit éltek át benne Bruno meg Kunigunda és meri a népszerű szerző új művének folytatásokban való közléséhez egy bécsi lap azonnal hozzálatott, az a nap, amikor a regényt befejező közleménye átadta a halhatatlanságnak, már szinte régmúltnak tűnik fel. Sajnos, a háború szörnyen túlélte ezt a róla szóló elbeszélést ... és kell-e egyéb magyarázat ahhoz, hogy a magyar katonai erények a háborúban több teret találjak, mint méltatásuk a bécsi háborús regényben? Honvédóinknek még nem volt még alkalmuk kitüntetniök magukat, amikor a gyorstollú költő már az

utolsó fejezeteknél tartott . . . és ki tudja, nem talált volna-e elismerő szavakat a magyarság számára is, ha regényének megírásához nem Lüttich ostromakor, hanem később, a kárpáti harcok idején fog hozzá?!

Meglehet, *Amon* és *Tupetz* osztrák történetíró urak se ragaszkodnak ma már ahhoz a meggyőződésükhöz, hogy a honfoglaló magyarok megtették az elesettek szívét és megitták a vérüket . . . vagy legalább is: azt a nézetüket, amelyet a háború előtt írt műveikben szinte kéjjel hangoztattak, kevesebb határozottsággal fejeznék ki, ha véletlenül csak most foghatnának hozzá tankönyvük megírásához.

A németországi példák közül a *Brückner* történetíró úr csak azt bizonyítja, amit már régóta tudunk, hogy: az alaposság német erény ugyan, ele nem valamennyi német tollforgató erénye, ami pedig *Eichhorn* közgazdasági író urat illeti, nyilván távol van tőle minden rosszakarat és eszébe se jutott, hogy az, amivel egész Közép-Európát boldogítani akarta, minket, magyarokat, talán nem ejt elragadtatásba.

Hogy *Hofmannsthal Hugó* úr, – akinek olyan jó szeme volt meglátni, milyen sok remekműve van a világirodalomnak, amit újra meg lehel írni, vagy át, ki és el lehet írni – végignézte a kárpáti harcokat és olt mindent látott, csak magyart nem: ez már jó példa. De ez is, a müncheni *Lehmann* úr példája is csak azokat lepheti meg, akik a magyar katonának a háborúban való nagy-szerű szereplésétől csodákat vártak. Ausztriában is. Németországban is mindig voltak előkelő és ke-

vésbbé előkelő idegenek, akiknek – atavizmusból, ösztönből, véralkat-különbözőségből, előítéletből, vagy akármiből, ami ezeknél több – soha semmi se tetszett, ami magyar. És még sokáig lesznek ilyenek; bár remélhető, hogy egyre kevesebben. Ezen a háború, csak úgy, egyszerre, nem változtatható sokat. Ha a magyar katona vitézsége csodálatos is: ma már nem történnek csodák. Vajjon nem ingerli-e ezeket az előkelő és kevésbé előkelő idegeneket, akik velünk szövetségben is született rosszakaróink maradnak – és nem provokálja-e nagyon nehezen fojtogatott gyűlölködésüket, – ha túlon túl sokat hangoztatjuk, ami különben jogos büszkeségünk?: ez olyan kérdés, amin el lehet tünődni.”

Azokon a munkákon kívül, amelyeket *Ambrus Zoltán* tolla hegyére vesz, azóta egész serege jelent meg a legkülönbözőbb könyveknek, amelyek igazolják, hogy Ausztriában egy új irodalom van keletkezében!, amely, amidőn egyfelől az új Ausztriát akarja megalapozni, ami kötelessége és joga, másfelől ennek a célnak szolgálatában -el akarja homályosítani mindazt, ami az új Magyarország fellendüléséről tehetne bizonyosságot.

Egész sorozata az új folyóiratoknak indult meg: „Donauländer”, „Das neue österrereich”, „Österreich-Ungarns Erwachen”, „Österreich-Ungarns Aufstieg”, „Österreich von Innen”, amelyek mind ezt a célt szolgálják, – egész sora a tehetséges íróknak (Hermann Bahr, Richard Bahr, Bartsch, Charmatz, Förster, Adam Müller-Gutten-

brunn, Ervin Hanslik, Hoffmannsthal, Kralik, Robert Müller) áll rendelkezésére ennek a mozgalomnak; egész könyvtárra való könyvet bocsátottak ki politikai, történeti, kulturális, szociológiai tartalommal, amelyek mind az államjogi helyzetnek megfelelően Ausztria-Magyarországról szólnak, de tartalmuk igen messze áll attól, hogy Magyarországról egyáltalában megemlékezzenek. Háborús könyveikben alig találni nyomát a magyar csapatoknak, a magyar katonák vitézségének. Megjelenik pl. egy „Heldenwerk” című, több kötetre tervezett, nagy igényű illusztrált díszmű a háborúról, amelyben az, hogy Magyarország is részt vesz ebben a háborúban, jóformán csak azzal van pointírozva, hogy *Bíró Lajos*-tól és *Molnár Ferenc-től* egy-egy szép hadinovellát közöl.

Érdekes, hogy egy osztrák író, *Robert Sieger*, aki Középeurópa egyik előharcosa, talán éppen ezért beismeri, hogy Ausztriában egy különös, ábrándos irodalom keletkezett, amely a kedélyekre akar hatni, amely légvárakat épít és valamely sajátos ideális államnak ábrándjairól álmodozik, mely nem követi ugyan a régi összállami centralizmus áramlatát, mégis az ő új ideális Ausztriájukba belekombinálja a Habsburgok összes országait, sőt még azokat is, amelyek a Monarchia történelmi missziója keretébe beleszámítódnak. Maga Sieger is beismeri, hogy Bécsnek, mint központnak hangsúlyozása, a magyaroknak, lengyeleknek és a többieknek a jövő birodalomba való besorozására irányuló követelés és ezeknek a „*Weltösterrei-*

chereknek” egyéb gondolatmenetei kell, hogy Magyarországon azt a hitet keltsék, hogy itt létének megtagadásáról van szó és hogy ennek ott jogosult ellenmondást kell keltenie.

Ezek között az ábrándozók között előkelő helyet tölt be *Ervin Hanslik* „*Österreich. Erde und Geist*” című művével, amelyben földrajzi alapgazalmakból kiindulva arról a biológiai szükségességről elmélkedik, mely a világbirodalmak megalapítására vezet. Hanslik valami újfajta centralista; az Ausztria és Magyarország közötti közjogi vita egészen közömbös rá nézve. Ő az összes Dunamenti nemzetek nagy közös jövőjét látja *egy* keleti birodalomban, *egy Ost-Reich*-ban; azt a túlzott provincializmust, amely Ausztria-Magyarországban mindenütt feltalálható, erősen ostorozza és azt kívánja, hogy német, cseh, morva, lengyel, magyar, horvát „*valamivel több*” legyen, mint éppen csak magyar, horvát, lengyel és német, azt kívánja, hogy ezek egy nagy közös jövőben testvéresüljenek, mint az „*Ost-Reich*” polgárai, mint osztrákok.

Persze Sieger arra is rámutat, hogy viszont Magyarországon mindenkit, aki ráutal a közös feladatokra és kapcsolatokra, centralistának tartanak a régi értelemben és Magyarország ellenségének.

Gürtler is, aki a kiegyezési kérdésekről figyelemreméltó könyvet írt, sajnálja azt a bizalmatlanságot, amely ennek a kérdésnek a tárgyalását is kíséri és ő is szól arról a magyarról, aki szinte állandó aggodalomban van, hogy bárminő előzékenység esetén osztrákká változik át és szól arról

az osztrákról, aki „egy önállósági gondolat mindennemű megnyilvánulásában támadást lát az ő régi kedves Ausztriája ellen”. *Gürtler* helyesen alapítja meg, hogy talán sohasem nyújtotta Ausztria oly barátságosan és melegen testvéri kezét Magyarország felé, mint háborús lelkesedésének első idejében, amikor a dualizmus hússá és vérré vált és amikor gróf Tisza István kijelenthette, hogy: „az osztrák hazaszeretet nálunk megértésre és meleg rokonszenvre talált”. Örülünk, hogy osztrák írók is beismerik ezeket a dolgokat és teljesen egy nézeten vagyunk velük abban a kívánságban, hogy a közös küzdelem, amelyben az osztrákok Magyarország védelmében és a magyarok Ausztria védelmében véreznek, a közös nagy érdekek iránt való érzéseket elmélyítsék. *Sieger* helyesen mondja, hogy:

„Meg kell lennie nemcsak a kormányok között, ahol szilárdul meg is van, hanem a népek között is a kölcsönös bizalomnak és az egymáshozkötöttség, a közös kötelességek érzésének, ha azt akarjuk, hogy olyan munkát végezzünk, amely csúffá teszi közös ellenségeink szándékait és reménységeit”.

Rajtunk nem fog múlni, hogy ez a kívánság valóra váljék. Az osztrákok könnyen elérhetik, hogy belátással bíró írók a tényleges helyzethez alkalmazkodva végre mégis számolnak a történeti tényekkel és azokkal a körülményekkel, amelyeket a háború végérvényesen megállapított. Az ő kötelességük visszakergetni odújukba azokat, akik fáradhatatlanok a félreértések szításában.

Ezeknek felsorolása mód felett kitágítaná e tanulmány keretét. Mellőzzük tehát a felsorolást, nem is méltók ezek arra. Csak egyetlen egyet említünk meg ezek közül a naponta újra meg újra felbukkanó jelenségek közül. Íme *Naumann* könyve, amely az osztrák álláspontnak legalább is épp annyira déferai, mint a magyar álláspontnak és amely szigorúan ragaszkodik a közjogi viszony kereteihez, sehol olyan visszautasításban, olyan méltatlan elbánásban nem részesült, mint Ausztriában, illetve osztrák író részéről. *Dr. B. Immendorffer* nem tudja megbocsájtani Naumannnak, hogy ő Magyarországot önálló magyar nemzeti államnak fogadja el. Ahol lehet, szembehelezkedik vele, nemcsak Középeurópáról szóló könyvét, de ebben a tárgykörben mozgó előadásait és beszédeit is szenvedélyes bírálat tárgyává teszi és ilyen kifakadásokra ragadtatja magát:

„Nem tudja az ember, min csodálkozzék jobban: „a magyarok nemzetiségi állama” kifejezés használatának zavaros homályosságán-e, amely kifejezés alighanem a magyarok „nemzeti államát” akarja jelenteni, vagy pedig a tények teljes fejtetőre állításán. *Nem, dr. Naumann Frigyes úr, a magyar állam nem nemzeti állama a magyaroknak.* Igaz ugyan, hogy ott a magyar nyelv az államnyelv, ámde fennáll ott a sokszor idézett, eleddig sajnos, semmibe se vett, de Tisza gróf ünnepélyes ígérete után most már bizonyára lelkiismeretesen végrehajtandó 1868-iki törvény is: „a nemzetiségi egyenjogúság tárgyában”. Ez a

törvény megengedi, hogy az államnyelv mellett használható a magyarországi népek bármelyikének nyelve is, amelyet a jelenlevő tagoknak legalább egyötöd része jegyzőkönyvi nyelvül óhajt.”

Negyven esztendő óta nem változtak ezek a dolgok. Már akkor rámutatott ezekre egy jeles német politikus, *Karl Braun-Wiesbaden* „Tokaj und Jókai” című, 1873-ban megjelent könyvében, azt mondván:

„A jövőben ne hagyjuk megtévesztetni magunkat azoktól a fekete-sárga tollaktól, akik németek és magyarok, sőt osztrákok és magyarok közt is gyűlöletet és visszavonást törekszenek szítani, nem mindig eredménytelenül. Legfőbb ideje, hogy e tévedések és félreértések megszűnjenek és hogy felismerjük, hogy mindkét nemzetnek legcsekélyebb oka sincs egymást gyűlölni, politikai érdekeik párhuzamosak, gazdasági érdekeik a nemzetközi munkafelosztás és kölcsönös kicserélés szellemében kiegészítik egymást. Mindkét nemzet belátással bíró férfiai tudják ezt és nem fog sok időbe telni, meg fogják tudni a tömegek is.”

Bizony még messze vagyunk ennek a jóslatnak megvalósulásától, sőt új félreértésekkel állunk szemben, amelyeknek kiküszöbölése valóban a legjobbak kölcsönös belátását, a legjobbak vállvetett tevékenységét kívánja.

VII. MIT TETTÜNK EDDIG?

Jóformán semmit és amit tettünk, azt is rosszul tettük. Nem mintha az évtizedek során nem jelent volna meg bizonyos számú magyar irodalmi mű német nyelven, nem mintha nem fordulnának elő német szakfolyóiratokban egyes közlemények a szaktudományok magyar művelői részéről, nem mintha szórványosan egyes írók nem foglalkoztak volna a magyar-német vonatkozások némely kérdésével, de tekintve a feladat fontosságát és az eredményt – egész idáig való tevékenységünknek értékét rendkívül kevésre kell becsülnünk.

Igen fontos volna akár itt, akár egyebütt részletesen kimutatni ennek a magyar részről kiindult felvilágosító irodalomnak adalékait, de ez, sajnos, talán örök időkre lehetetlenné válik, mert nincsen ily irányú bibliográfiánk. Hogy miért nincs, az is egy magyar szimfónia.*)

*) Él itt közöttünk egy öreg ember, aki több mint 50 év óta napkeltétől napnyugtáig rója a betűt apró papírosokra és számba veszi a magyar irodalom minden egyes kinyomtatott adalékát. Véletlen körülmények folytán egy oly kiadó cégnél kezdte könyvkereskedői pályafutását 1864-ben, amely az akkori osztrák-magyar szaklap részére szolgáltatta a magyar irodalomra vonatkozó könyvészeti adatokat. Ezt a munkát a szakma fiatal adeptsúrára bízták, aki azóta, mintha a gondviseléstől ráruházott kötelessége volna, napról-napra regisztrálja, cédulázza és a maga részére elskatulyázza az adatokat. Amikor gyűjteménye már tetemes anyagot ölelt fel, ki

Ami ismertető munka Magyarországról a nagy közönség számára megjelent, az vajmi kevés. Jóformán az utolsó könyv, amely a mostani háborúig készült, *Neményi Ambrusnak* „D a s m o d e r n e U n g a r n” című műve, amely 1883-ban jelent meg Berlinben és egyes magyar írók

akarta azt egészíteni avval a ránézve hozzáférhetetlen anyaggal, amely a Nemzeti Múzeum könyvtárában van; de megtagadták az engedelmet, mert ez a könyvtár, mint mondták, csak tudósok számára való, a mi akkor igen fiatal bibliográfusunk pedig még nem volt tudós. Egy kiváló történetíró buzgó fáradozásának köszönhető, hogy végre mégis csak bejárhatott a könyvtárba és elkészíthette alapvető munkájának, a nagy magyar bibliográfiának első kötetét. Pályatársai és a tudományok komoly művelői méltatták azt a páratlan ügybuzgóságot és rendkívüli szorgalmat, amellyel *Petrik Géza* ezt a nagy úttörő, a magyar irodalom szempontjából megbecsülhetetlen munkáját megalkotta. Hivatalos helyről semminemű méltánylásban nem részesült, senki sem kérdezte tőle, hogy miből él, hogyan képes olyan nagy időt igénybevevő, költséges, fáradságos és hálátlan munkát magára venni. Petrik ezzel nem törődött. Valamely belső égő tüztől és lelkesedéstől hajtva folytatta nap-nap után a mindig jobban szaporodó magyar irodalmi művek leltározását és küzdött meg továbbra is nagy szívóssággal azokkal az akadályokkal, amelyeket magas polcokon álló, nagyfejű férfiak érthetetlen módon elébe gördítettek. Mindenki más régen lemondott volna erről a küzdelmes és saját anyagi helyzete szempontjából teljesen meddő és kilátástalan munkáról, Petrik Géza folytatta azt minden nehézség dacára. A múzeumi könyvtár akkori öre kényelmi vagy egyéb szempontokból nem akart neki kiadatni többet naponta, mint 10-15 kötetet feldolgozásra, míg ő 60 kötetet is képes volt könyvésze-

adalékait (tartalmazza. Ez a becses munka természetesen azóta teljesen elavult, mert hiszen osak nem lehet a mai viszonyokra nézve helytállóknak tekinteni azt, amit az irodalomról, tudományról, zenéről, színházról, képzőművészetről, parlamentarizmusról, hadseregről, mező-

tileg feldolgozni. Hiába mutatott rá arra, hogy ily rendszer mellett munkájával soha el nem készülhet, lépést nem tarthat a fejlődő irodalommal és minden eddigi munkája is kárba vész, a vaskalap és a rosszindulat csak akkor engedett, amidőn megint kívülről jövő felsőbb protekció lépett közbe.

Volt még egy másik bibliográfusunk: *Kertbeny Károly*, kevésbé alapos, kevésbé lelkiismeretes. Csak e napokban eleveníti fel emlékét *báró Halvány Lajos* egy érdekes mémoireban. Ha irodalmi munkássága teljesen értéktelen is, attól a bibliográfiai művétől, amely a Magyarországon és a külföldön hazánkra vonatkozólag 1801-1860-ig megjelent német nyomtatványokat sorolja fel, annál kevésbé lehet bizonyos érdemet elvitatni, mert az egyetlen ilyenmű munkánk. Amikor *Kertbeny* meghalt e munkája elkészítése közben, *Petrik Géza* nagy magyar könyvészte mellett ennek a munkának folytatását is magára vállalta. Megvált kenyéradó pályájától, hogy teljesen ezeknek a feladatoknak élhessen, de hogy miből fog élni, azt semmiféle miniszter, semmiféle akadémia, semmiféle közkönyvtár tőle meg nem kérdezte. Kapott ugyan ígéretet arra nézve, hogy a bibliográfia befejeztével egyik könyvtárban állást nyer, de ezt az ígéretet a mai napig be nem váltották, pedig *Petrik Géza* ma már 72 éves. Évtizedeken át jóformán azokból a garasokból élt és tartotta fenn családját, amelyeket a Magyar Könyvkereskedők Egyesülete a magyar könyvészet szerkesztésének címén szegényes eszközeihez képest neki juttathatott, de *Petrik Géza* csak készítette tovább

gazdaságról több mint 30 évvel ezelőtt írtak. De különben is ez a munka azóta bizonyára el is fogyott, úgy hogy jóformán ez év tavaszáig egyetlen oly mű sem volt az óriási német könyvpiacon található, amelyből valamely érdeklődő tájékozódhatt volna Magyarországról.

a leltári cédulákat és befejezte a Kertbeny munkáját is, amelyet az Egyetemi nyomda adott ki és amelyért csak igen csekély kis honoráriumot kapott. Petrik el akarta készíteni a Magyarországra vonatkozó német nyomtatványok könyvészetet 1860-tól folytatólag is, ami igen fontos lett volna reánk nézve, de a kultuszminisztérium akkori tanácsosa ezt a munkát fölöslegesnek tartotta, mert – azt mondotta, – minek kell nekünk tudnunk azt, hogy minő ABC-és könyveket nyomtak az országban. Meg is vonta tőle az addig élvezett csekély honoráriumot és mi tényleg nemcsak azt nem tudjuk most már, hogy az utolsó 50 év alatt minő ABC-és könyveket nyomtak, hanem azt sem, hogy minő magyar vonatkozású német könyvek jelentek meg itt és a külföldön. Ez a maga nemében páratlan mulasztás talán még helyrehozható igen nagy fáradsággal, igen nagy költséggel, igen nagy utánjárással, de hogy vájjon akad-e még valamikor egy Petrik Géza, aki ezt az óriási munkát magára veszi, az valóban kétséges.

Hadd fejezzük be ezt az excursiót azzal az elismeréssel, amely Petriknek ott jutott ki, ahol azt legkevésbé várhatta: – a külföldi szaktudományban. Az az angol munka, amely *Robert Alexander Peddie* tollából az összes nemzetek bibliográfiáit ismerteti, Magyarországra vonatkozó részében Szabó Károlynak és Petrik Gézának bibliográfiai működésére utalva azt mondja, hogy: „Magyarország büszke lehet arra, hogy egyikét birja a legteljesebb nemzeti könyv észeteknek az összes országok között”.

Történt ugyan gondoskodás bizonyos alkalmakkor arról, hogy ily publikációk létesüljenek, de ezek természetesen csak az alkalmosságukhoz képest készültek és hosszabb életre, illetőleg arra, hogy állandóan forgalomban maradjanak, nem számíthattak. Ilyen volt többek között a miilenáris kiállítás nagy jelentéseiből készült két kötetes német kivonat, *Matlekovits Sándor* szerkesztésében, ilyen volt ugyancsak az 1896-iki kiállítás alkalmából készült munkája *Jekelfalussy Józsefnek* az ezeréves magyar állaimról és ilyen volt *Vargha Gyula* kis könyve Magyarország gazdasági és kulturális állapotáról, amely 1908-ban jelent meg. Ide sorolhatjuk azt a nagy díszművet is, amelyet a kormány gondoskodásából 1907-ben „Magyarország” címen bocsátottak közre (magyar, angol, francia, német nyelven) azzal a célzattal, hogy az idegenforgalmat előmozdítsa. A szerző talán nemcsak a maga egyéni véleményének ad kifejezést, amidőn az erre a munkára ráfordított igen nagy költséget kidobott pénznek tartja. Maga az a naiv és primitív mód, ahogy ezt a munkát az európai közvélemény elébe juttatni óhajtották, Európaszerte szinte mosolyt gerjesztett, nálunk pedig sajnálkozást azon, hogy olyanok intézik nálunk az ilyen ügyeket és olyanok szórják ki az ilyen meddő célokra az állami pénztár százazreit, akiknek halvány sejtelmük sincs arról, hogy az ilyen ügyet miként kell intézni.

Ha megemlítjük, hogy nagy magyar költőink

munkáiból néhány *Petőfi*-, *Arany*- és *Madách*-fordításon kívül csak alig valami, nagy elbeszélőink sorából pedig *Jókai*-nak számos, lehető legrosszabb fordításban megjelent munkája mellett csak szórványosan jelentek meg *Mikszáth Kálmán*, *Herczeg Ferenc*, *Rákosi Viktor*, az újabbak közül *Bíró Lajos*, *Molnár Ferenc* egyes művei, hogy a honismertető magyar tudományos irodalomból talán *Hunfalvy Pál* „Magyarország ethnographiája” című műve az egyetlen, amely német nyelven napvilágot látott (sajnos, budapesti kiadásban), akkor körülbelül elszámoltunk irodalmi szereplésünkről a német könyvpiacra.

Azon a téren, ahol a legfontosabb lett volna a magyarság álláspontjának érvényesítése, t. i. elhárítása és visszaverése azoknak a támadásoknak, amelyek évtizedek során Magyarországot a külföldi irodalomban érték, *Halász Sándor*-nak a német Schul verein agitációja ellen intézett, 1882-ben megjelent egyik röpiratán kívül csak egy oly munka van, amelyre önérzettel rámutathatunk, ez: *Radó Sámuel* „Das Deutschtum in Ungarn” című, 1903-ban megjelent munkája, amelyet az akkori alldeutsch agitáció üzelmeinek ellensúlyozásául írt ritka hévvel és teljes publicisztikai apparátussal, úgy hogy ez a munka még ma is mutatis mutandis egyik legértékesebb alkotóeleme irodalmi fegyvertárunknak.

Voltak, akik a magyar ügyet állandó jellegű publikációk kiadásával akarták szolgálni, aminő volt a báró *Hatvány Lajos* és *Vészi József* által ki-

adott „Jungungarn” című, Berlinben rövid ideig megjelent magas színvonalú folyóirat; aminő a *Heinrich Gusztáv* által szerkesztett „Ungarische Rundschau für historische und soziale Wissenschaften” című, 1912 óta Münchenben megjelenő negyedévi folyóirat, amelynek nagy érdeme, hogy tudósaink egyes elvontabb tárgyú munkáit legalább egy szűk kör tudomására juttatja; ilyen végül a *Halmai Elemér* szerkesztésében megjelenő „Das junge Europa” című folyóirat, amely különösen a magyar-német barátságot német politikai államférfiak nyilatkozatainak közlésével törekszik ápolni.

*

Vajjon mi történt most a háború alatt, mióta egyesek felismerték, hogy vannak ezen a téren is kötelességeink és amióta különösen a Bajtársi Szövetség megalapítása ezt a felismerést szélesebb rétegekbe is eljuttatta? Az történt, hogy *gróf Andrássy Gyula*, *gróf Apponyi Albert* és *Berzeviczy Albert* igen értékes előadásokat tartottak Németország fővárosaiban. *Gróf Andrássy Gyula* Münchenben előadott történeti visszapillantása a magyarság és németiség érdekszolidaritásáról, *gróf Apponyi Albert* berlini és drezdai felolvasása, amelyben a magyar alkotmány történetét egyes képekben plasticé bemutatta és érthetővé tette a német közönség előtt és *Berzeviczy Albertnek* ugyancsak Berlinben tartott előadása a mi helyzetünkről a németséggel szemben és helyzetünkről

az alkalmakat, amelyeket a magunk érdekében fel kellett volna használnunk.

Itt csak egyről, a legújabbról, a legjellegzetesebről teszünk említést.

A magyar szent korona országainak nemzetiségek szerint való szétdarabolására törő izgatók rendszeren állítólagos történeti jogokra hivatkozva, azzal okolják meg országromboló törekvéseiket, hogy a most itt élő nemzetiségek itt laktak már a magyarok honfoglalása előtt is, tehát nekik ősbibb joguk van ehhez a földhöz, mint a magyaroknak. Ezekre a koholt „történeti jogok”-ra, ezekre a hazug állításokra alaposan megfelel legkiválóbb történetíróink egyike, *dr. Karácsonyi János*, 1916-ban Nagyváradon megjelent kitűnő művében, amelynek címe: „A magyar nemzet történeti joga hazánk területéhez a Kárpátoktól le az Adriáig”. Karácsonyi a legszigorúbb tudományos alapon, a kérdés legobjektívebb tárgyalásával megdönthetetlenül kimutatja, hogy éppen a leghangosabban követelődző, az elszakadásra leginkább hajlandó nemzetiségek közül egyetlen egy sem élt itt a magyarok honfoglalásakor, hanem mindmegannyi a magyar honfoglalás után, egyikük-másikuk éppenséggel néhány évszázaddal később vándorolt be ide, nagyrészt ellenségeitől szorongattatva, az elpusztulás elől menekülve. Hogy minő fogadtatásra találtak és minő elbánásban részesültek itt évszázadokon keresztül, azt legszótosabban bizonyítja, hogy ma már nemcsak megsokasodva élnek itt, hanem olyan követelésekkel

állanak elő, aminőket a világnak egyetlen más országában sem támaszthatnának.

Akkor, amikor hatalmas ellenségeink valami egészen új nemzetiségi jogelméletet állítanak fel, hogy annak segítségével hazánk felosztásának gonosz szándékát ideális emberiségi érdekek fátyolával takarhassák be – akkor íme oly erős fegyver jut kezünkbe, mint aminő *Karácsonyi*-nak ez a műve és mi semmit sem teszünk, hogy ezzel mindazt a hazugságot agyonüssük, mely ellenünk fenekedik. Nem mozdul meg sem kormány, sem Akadémia, sem Történeti vagy más Társulat, hogy ezt a könyvet sebtiben lefordíttassa német, angol, francia nyelvre, lefordíttassa valamennyi nemzetiségünk nyelvére, hogy minél intenzívebben terjessze és szórja nemcsak a saját hazánkban lakó nemzetiségek körében, hanem a művelt világnak minél szélesebb rétegeiben és a semleges országokban, hogy ezúton az ellenséges népeknél teljes világosságot vessünk a történelemhamisítók célzatos ferdtételeire, a nemzetünk ellen izgatók hazug áskálódásaira.

*

A magunk dolgában, annál, amit mi tettünk, jóformán több, mert bizonyára értékesebb az, amit a németek tettek.

Az ő munkásságuk köréből e helyütt elsőnek *Naumann* „*K ö z é p e u r ó p a*” című művét kell megemlítenünk, amelyből – bár oly célzattal íratott meg, amelyhez Magyarország a Naumann meg-

alkotta struktúrájánál fogva sohasem fog hozzájárulhatni, – mégis Magyarország iránt oly meleg szeretetet árad ki; amelyben reánk nézve oly szokatlan elismerő hangok csendülnek meg; amelyben a magyar faji tulajdonságok iránt annyi rokonérzés nyilvánul meg és amelyben a magyar nemzet jövője iránt annyi bizalom foglaltatik, – hogy mindnyájunkat mélységes hálával kell hogy eltöltsön szerzőjének tiszteletreméltó egyénisége iránt, aki erős német érzése mellett a német politikusok közt talán elsőül ismerte fel, hogy az erős nemzeti érzést másban is tisztelni, másban is respektálni, másban is honorálni kell. Mint üdítő oázis emelkedik ki e különben is magas röptű és gazdag politikai tartalma mellett is szinte poétikusnak mondható mű azok mellett az írások mellett, amelyeket mindeddig megszoktunk.

Igen értékesek reánk nézve a nagy német filozófusnak, a német irodalom egyik elsőrendű szellemének, *Eucken Rudolf* professzornak a magyarság dolgairól német folyóiratokban közzétett, meleg szimpátiával írt cikkei; igen rokonszenvesek némely haditudósítónak a magyar hadseregről írt beszámoló tudósításai, amelyek részben könyvekben is össze vannak gyűjtve és ezek közt első sorban a magyarság meleg szívű barátjának, *Aage Madelung*-nak művei.

A hazánkat ismertető e periodikus közlések mellett nagyobb figyelemre tart számot, mert önálló és szerves munka, *Josef August Lux* „Ungarn” című műve, amelyet szerzője jellegzetesen és he-

lyesen *középeurópai felfedezésnek* nevez. *Lux* könyve ezidőszerint jóformán az egyetlen Magyarországról szóló mű a német irodalomban. Mindenesetre az egyetlen, amely azzal a célzattal van írva, hogy a német közönség rokonszenvét keltse fel a magyarok iránt, a németeket meggyőzze afelől, hogy a magyarországi németekről szóló, homályos forrásokból eredő művek valótlanságokat tartalmaznak; hogy ezeknek a németeknek itt igen jó dolguk van; hogy az iskolaügyi vitát kívülállók viszik, de maguk az érdekeltek távol állnak tőle, sőt elhárítják maguktól; hogy ezeknek a dolgoknak minduntalan való felvetése csak arra alkalmas, hogy a szövetségeselek közötti harmóniát megzavarják. Mindenesetre az egyetlen mű, melyben Magyarországról, magyarokról is van szó, nem csupán magyarországi németekről és azok dolgairól.

Nem volna teljes felsorolásunk, ha e helyütt meg nem emlékeznénk egy német folyóiratról és annak szerkesztőjéről, aki évek óta a magyar-német közeledés ügyének nagy szolgálatokat tesz. *Dr. Stein Lajos* hazánkfia, mint a „Nord und Süd” tekintélyes német havi folyóirat szerkesztője, ezt az orgánumát a magyar ügyek részére mindig rendelkezésre tartja és mint magyar származású német tudós és író a maga részéről is mondhatni évtizedek óta a magyar-német viszony elmélyítésének ügyét meleg szívvvel és gyakorlati érzéssel szolgálja.

Minthogy tanulmányunk céljához képest a szak-

irodalmat nem sorolhatja fel, ezúttal csak annak megállapítására szorítkozunk, hogy aránylag még Közjogi helyzetünk és kölcsönös közgazdasági érdekeink megismertetésére történt legtöbb az utolsó években. így közzétették német nyelven *Ferdinándy, Marczali, Márkus Dezső, Eöttevényi Nagy Olivér* és *Timon Ákos* közjogi munkáikat, de jelentek meg legújabban németek által írt ily művek is, amelyek – ellentétben osztrák tudósok irányzatos munkáival – a magyar közjogot és annak befolyását a Monarchiára tárgyilagosan törekedtek megvilágítani. Ilyenek *Dr. Georg v. Epstein* és *Dr. Fritz v. Keller* közjogi művei. Hogy német tudósok ennek a nehéz matériának irodalmi feldolgozására vállalkoztak, azt bizonyítja, hogy a Magyarország iránt való érdeklődés Németországban a múlthoz képest igen nagy előhaladást tett.

Természetesen a legbehatóbban foglalkoznak most nálunk is, ott is a gazdasági közeledés kérdésével, sok tudással és értelemmel, de még mindig mennyi félreértéssel és mennyi félremagyarázással találkozunk! Magyar részről a német szak-sajtóban *Szterényi József* fejt ki állandó működést közgazdasági helyzetünk ismertetése terén.

*

Van egy neme az ismeretközlésnek, amelyet talán nem lehet a szorosán vett irodalom körébe sorozni, amely részben művészi, részben reproduk-tív, részben szemléltető és amelyet talán legcél-szerűbben *alkalmi ismeretközlésnek*, alkalmi iro-

dalomnak nevezhetünk és amelyről itt azért akarunk egész különlegesen megemlékezni, mert e téren igen nagy mulasztások terhelnek bennünket.

Mi sohasem tudtuk azokat az alkalmakat, amikor valamely okból a világ szeme felénk fordult, vagy amikor azt felénk fordíthattuk volna, arra felhasználni, hogy a legegyszerűbb és legkézzelfoghatóbb módon adjunk hírt magunkról. 1885-ben egy *országos kiállítást* rendeztünk nagy költséggel és fáradsággal, de arról, hogy ez a kiállítás a magyar tudás, a magyar előrehaladás hírére vigye az országból, teljességgel nem történt gondoskodás. 1896-ban sokkal nagyobb keretben, már európai méretben rendeztünk egy *millennaris kiállítást*, de arról, hogy e kiállításról egy monumentális mű maradjon fenn, amely ennek hírére elvigye szerte a világba, gondoskodni nem tudtunk, sőt a legrövidlátóbb hivatali észjárással mindent elkövettünk, hogy csak valahogy valamilyen becses publikáció meg ne jelenhessék a kiállításról, így például el volt tiltva a kiállításon való fényképezés, mert azt monopóliumképpen a legridegebb fiskális szempontokból egy helyi fényképésznek kellett biztosítani. Amidőn azután egy világhírű műkiadó cég külföldről ide jött, hogy a kiállításon szereplő művészek festményeit reprodukálhassa, beleütközött abba a tilalomba, amelyet az igazgatóság bölcs intézkedése felállított.

Rendeztünk a maguk nemében páratlan *felvonulásokat*, de nem gondoskodtunk róla, hogy az 1896. évi történelmi jelentőségű hódoló díszmenet

a maga példátlan ragyogásában, a maga festőies-ségében, a maga művészi szépségében, hozzá-méltó művészi mimikában megörökíttessék és a világ könyvtárainak hozzáférhetővé tétessék.

És íme most legutóbb is mit tettünk? Rendeztünk egy a körülményeknél, a helynél és időnél fogva páratlanul szép *koronázási ünnepélyt*, amelyre ezúttal, a világháború közepette, még csak meg sem hívhattuk a külföldet. Semmi költséget nem sajnáltunk, hogy az ünnepély fényét, méltóságát, művészi díszét emeljük, ámde az, hogy az ünnepélyhez méltó és valamely világnyelven megírt illusztrált díszműben az egész világnak be kellene mutatni azt, hogy miként folyik le nálunk, magyaroknál ez a legfontosabb közjogi aktus, az intéző személyiségek közül egynek sem jutott eszébe. És íme most, néhány hónappal az után a ragyogó ünnep után, már semmi nyoma sincs annak, hogy valaha ilyen ünnepünk volt. Ekkora érzékhiányra, de egyben ekkora pazarlásra igazán nincsen példa az egész világon. Ha egy kis német, svájci vagy francia város száz vagy kétszáz éves fennállása emlékére korhűen imitált kosztümökben felvonultatja az iparosait, hogy a céhek világát egy pár órára újra felelevenítsék – díszes művekben számol be az ilyen ünnepélyekről, hogy legalább emlékü maradjon róla a szereplőknek és azok ivadékaiknak. Mi, amikor világraszóló ünnepélyeket rendezünk, e valóban világszép ünnepélyek „megörökítését” krajcáros lapjainkra bízuk. Mi milliókát áldozunk ünnepélyek rendezésére, de kicsi-

nyeskedünk, spórolunk és zsugoriskodunk, mikor arról van szó, hogy esetleg néhány ezer koronát költünk arra, *hogy ezek a milliók a nemzetnek kamatozzanak.*

Lehet-e menteni az efféle mulasztásokat? Lehet-e anyagi, szabad-e takarékosági szempontokat felhozni, amikor hiszen tudvalevő, hogy 100-200 méter bársony árán, amely esetleg megtakarítható lett volna, magát az egész nagy ünnepi aktust örökbecsű szép művészi munkában lehetett volna megörökíteni. Azt fogják erre mondani, hogy hiszen történt intézkedés, mert hisz a *Leipziger Illustrirte Zeit un g*-ban nagy, színes képek jelentek meg és a koronázási események megfilmesítése is megtörtént. Hát hiszen éppen ez a baj. Európai kultúrájú ország nem a *Leipziger Illustrirte Zeitung* képei útján közli az ilyen eseményeket a világgal, mert ennek a múltban valamikor érdemes és elismert enciklopédikus lapnak mai híre már nem olyan, hogy méltó volna arra, hogy egy kultúrállam ily ünnepélyének megfelelő kerete legyen. Szinte restelni való, hogy az utolsó évtizedben több ízben is sikerült ennek a maga üzleti ügyeit példátlan leleményességgel lebonyolító folyóiratnak a magyar államon eret vágni. Ám ha fürdők és nyaralótelepek, ha kereskedelmi és gyári vállalatok üzleti és személyi reklámjaikat ebben a milliőben tartják helyesnek elhelyezni, ez ellen utóvégre is különös kifogás nem emelhető. De ha az ezeréves magyar állam egy korszakos történelmi eseményét és legfonto-

sabb közjogi aktusát csak ily balkáni ízű módon tudja a világ tudomására juttatni, az valóban elszomorító dolog.

Épp ily elszomorító, ügyefogyott és gyámoltalan dolog az, ami *a koronázás megfilmesítése* körül történt. Olvastuk a lapokban, hogy gondoskodtak arról, hogy a koronázás egyes jelenetei művészi tökéletességgel, arra való vállalat útján megfilmesíttessenek. Akik ennek a világraszóló modern reprodukáló és ismeretközlő technikának jelentőségét kellően méltányolják, ebben a hírben megnyugodtak. Azután meg az történt, hogy nagy zajt csaptak eddig alig ismert magyar filmgyárosok, amiért nem nekik adták ezt a munkát és röviddel rá arról kellett értesülnünk, hogy igenis hazai filmgyárosok fogják a koronázást mozgófényképen megörökíteni.

Ha egyáltalán ezt a kérdést a szó való értelmében vett magyar sovinizmussal akartuk volna elintézni, akkor ebben az esetben a koronázás -megfilmesítésének *kizárólagos jogát egy külföldi elsőrangú ilyen vállalatra kellett volna hízni*, egyrészt azért, mert ezidőszerint még csak külföldön vannak olyan filmkészítő vállalatok, amelyek az elsőrangú munkához szükséges emberekkel és apparátussal rendelkeznek és ennek folytán valóban kifogástalan munkát tudnak végezni, másrészt és főként pedig azért, mert csak ilyen, az egész világra kiterjedő összeköttetésekkel bíró vállalatok biztosíthatják volna a koronázási jeleneteknek azt az egész vi-

lágot felölelő elterjedést, amelyre azok a maguk kiváltságos szépségüknél fogva joggal számot tarthattak, így azonban mi történt? Egy pár jelenett jól-rosszul felvétel, egy pár többé-kevésbé sikerült filmkép a filmkölcsönző vállalatok visszasztító veszekedései közben színrekerült a budapesti mozgókban és talán még néhány vidéki városban és evvel ez az ügy lekerült a napirendről.

Akikre ez az ügy bízva volt, azoknak a rendezés nagy feladatai mellett legfontosabb feladatukul kellett volna tudniok a koronázás minden módon való megörökítését és így megfilmesítését is; azoknak, minthogy a háború közepette csak a semleges külföld vállalkozóiról lehetett szó, minden huzavona nélkül fel kellett volna szólítaniok a Nordisk filmtársaságot, hogy a koronázási felvételeket készítse el és ha ez a társaság a távolságra és a nagy költségekre való tekintettel a megbízástól idegenkedett volna, nagy anyagi támogatással kellett volna rábírnunk arra, hogy igenis ő készítse el a filmeket és ő hozza azokat forgalomba a szokásos módon, a szokásos feltételekkel.

Ennek azután az lett volna a következménye, hogy a magyar király koronázása végig a világon, a Fidzsi-szigetek és a lappok falvaiban épp úgy szerepelt volna, mint Parisban és Londonban, mint Berlinben és Krisztiániában, mindenütt a művelt világon ezer és ezer mozgósínházban.

Ezekben a képekben a világ összes emberlakta helyein meglátták volna – a magyar királyt, a magyar királyságot, és mindenütt képet alkothat-

tak volna maguknak az emberek a világ színpadán most amúgy is dicsőségesen szereplő nép fejedelméről és fejedelmi családjáról, nagyjairól, magáról a népről, a külsőségekben is megnyilatkozó sok százados kultúrájáról, fővárosának páratlan szépségeiről, szép asszonyairól és daliás férfiai-ról.

Bocsánatot kérünk az olvasótól, hogy ennél a tárgynál ily soká időztünk. Érezzük, hogy annak sok kellemetlen részlete sérti a jobb ízlést és sajnáljuk, hogy ezzel a közbevetett dologgal szinte magunk bolygatjuk meg azt a hangulatot, amelyet az olvasóban kelteni szándékozunk. De akkor, amikor teendőinket soroljuk fel, nem mellőzhetjük hallgatással azokat a mulasztásokat, amelyeknek magunk vagyunk okozói. Úgy érezzük, hogy hézagossá lett volna az a kép, amelyet az olvasó előtt fel akarunk tárni, ha nem tárjuk szeme elé azokat a dolgokat is, amelyek csak azért történhettek meg idáig is ismételten és többszörösen, mert nem volt, aki félszepségükre, balkáni mivoltukra rámutatott volna.

Íme beszámoltunk mindarról, ami ezen a téren eddigelé történt, de történt ezenfelül még az is, hogy egyes jeleseink hazai lapjainkban újra meg újra elibénk tárták feladatainkat és mulasztásainkat; történt az, hogy *Alexander Bernát*, akinek tanítását oly szívesen hallgatja a magyar közönség, szép cikkekben ismételten a rólunk való igazság terjesztését elsőrendű nemzeti kötelességeink

sorába utalta; történt, hogy a mindig fiatalos ielkesedésű *Berezik Árpád* e kötelességünk teljesítésére meleg hangú cikkekben ismét és ismét felhívta ama bizonyos „mérvadó körök” és a nagy közönség figyelmét; történt, hogy irodalmi életünk egyik leghivatottabb krónikása, *Schöpflin Aladár* meggyőző cikkekben mutatott rá elszigeteltségünk káraitra és nemzetközi irodalmi helyzetünk fontosságára, és történt, hogy napilapjaink és folyóirataink hasábjain más, bár névtelenül maradt publicistáink is egyes incidensek során e kérdéssel behatóan foglalkoztak, és bár mindez a tanítás és figyelmeztetés a nemzet összes erőit lekötő világháború során hangzott el, mégis azt kellene hinni, hogy talán éppen ezért és talán a világháború tanulságának konzekvenciájaképpen, lesznek talán végre oly illetékes helyek, amelyek ezt az ügyet magukévá teszik és a tudósok által jelzett irányban teszik meg kezdeményező lépéseiket azoknak az eszközöknek megteremtésére, amelyeknek szükséges volta iránt talán kétség nem merülhet fel. Ez a hatás eddigelé nem látható, semmiféle jel nem mutat arra, mintha a felszólalásoknak valamelyes hatásuk volna, mintha a „mérvadó körök” figyelme felébredt volna e kérdés fontossága iránt. *Sőt!!*

*

És itt a szerzőnek bocsánatot kell kérnie, hogy ennek a tanulmánynak talán legsoványabb, mert eddigi tevékenységünket feltüntető fejezetét saját személyes ügyeivel kell kibővítenie. A szíves ol-

vasó, aki idáig követte a szerzőt, talán méltányolni fogja azokat a szempontokat, amelyek rábírnák erre, mert ezekben a jelen tanulmány megírásának indokát fogja fellelni.

Joggal azt mondhatja mindenki a szerzőnek, hogy hát íme, ha te annyira fontosnak tartod, hogy Magyarországról német ismertető könyvek jelenjenek meg, miért nem teszed meg te a megfelelő lépéseket ilyenek megírására, hiszen kiadó vagy és hivatásod körébe tartozik ez általad helyesnek felismert célok megvalósításának ügyét szolgálni, miért nem íratsz könyveket arra való emberekkel, hiszen első sorban te vagy az, aki ilyenekkel összekötetést tartasz fenn, miért nem gondolkodói hát ilyen könyvek kiadásáról és elterjesztéséről?

Másutt fogja szerző beigazolni azt, hogy azoknak, akik így beszélnek, csak részben van igazságuk, abban t. i. hogy az a magyar kiadó, aki ezt a szükségét felismerte, azt minden erejével szolgálni is köteles, de nem úgy, hogy ő maga legyen az eszme végrehajtásának közege, mert ezzel az ügynek nem szolgálna, hanem ártana. A magyar kiadóra nézve ellenkezően – hogy ma divatos szóval éljünk: – a legtökéletesebb *désintéressement* állapota áll fenn, és kell is hogy fennálljon, a magyar kiadónak ezt az ügyet a legteljesebb önzetlenséggel kell szolgálnia, semmiféle üzleti érdeket nem szabad bekapcsolnia, mert ezzel magát az ügyet végleg veszélyeztetné. *Német könyvet Magyarországon kiadni nem lehet és nem szabad*, ha az a célunk, hogy annak Németországban publikumot találjunk,

német könyvet, ha annak sikerét óhajtjuk, csak német kiadóval és csak Németországban szabad kiadatni. Amely magyar kiadó bármely szempontból vagy érdekből az itt képviselt eszmék megvalósítójának esetleg más tanácsot adna, az ezeknek az eszméknek árulójává lesz. De fennmarad a magyar kiadónak az a kötelessége, hogy minden tapasztalatát, minden tehetségét és minden összeköttetését ez ügy szolgálatába állítsa, annál inkább, minél jobban meg van győződve annak nagy fontosságáról.

Ennek a kötelességnek e sorok írója annál is inkább törekedett megfelelni, mert Németországban járván a háború első esztendejében, ismerősei többfelől megkérdezték aziránt, hogy miért nincs Magyarországról oly könyv, amelyet ők olvashatnának, amelyből ők tájékozódást szerezhetnének. Ezek a kérdések terelték szerző figyelmét erre az ügyre és miután megállapította azt az igen nagy vákuumot, amely tényleg fennáll, szóbeli és levélbeli érintkezésbe lépett egyes német kiadókkal abból a célból, hogy őket felvilágosításai útján megnyerje arra, hogy Magyarországról megfelelő könyveket készítsenek elő. így megállapodásra is lépett egy elsőrangú német könyvkiadó céggel aziránt, hogy egy megfelelő terjedelmű, közérthető módon írt ismertető művet fog közzétenni több jeles magyar író közreműködésével, amely feltüntesse Magyarország történetét, szellemi kultúráját, gazdasági állapotát, anyagi kultúráját, politikai fejlődését, földrajzi és földtani helyzetét a művelt

német közönség igényeihez képest, komoly és tárgyilagos tanulmányokban, – így sikerült rábírnia egyes vulgarizáló vállalatok, mint az „A u s N a t u r u n d G e i s t e s w e l t” kiadóját *G. B. Teubner* és a „Kleine Lander- und Völkere” kiadóját *Perthes-t*, hogy országbiográfiáik sorozatába Magyarországról önálló köteteket vegyenek fel, – így biztosította Magyarország önálló kezelését egy oly nagyobb tudományos munka keretén belül, amelyet egyik kiadó a háború befejeztével szándékozik közrebocsátani a szövetségben álló közp hatalmak országairól, – így sikerült magánösszeköttetései útján néhány előkelő folyóirat szerkesztőjének azt a készségét biztosítania, hogy magyar írók tárgyilagos cikkeinek folyóirataik hasábjain ezentúl szívesen tért fognak nyitni – és így sikerült egyes szépirodalmi írók műveit néhány modern kollekcióban elhelyeznie.

Ez eljárásai során szerző arra a felismerésre jutott, hogy egész bátran lehetne német nyelven arravaló kiadó útján egy kis kötetekből álló ismeretterjesztő magyar könyvtárt közrebocsátani, amely egyes kis kötetekben – népszerű módon tárgyalva – mindazt felölelje, aminek ismertetése kívánatos és ami népszerűsítésre alkalmas.

Ebben a felismerésben támogatta őt az, hogy meggyőződött róla, hogy a bolgárok egy ilyen fajtájú könyvtár megvalósítását német nyelven már fogadnák és hogy az kellő fogadtatásra talált. Vajdó tervét szerző véletlenül egy alkalommal a

kormány egyik tanácsosával közölvén, azt a meglepő dolgot hallotta, hogy *gróf Tisza István* miniszterelnök maga is azzal a gondolattal foglalkozik, hogy a magyar irodalmat kellene Németországban megismertetni kiváló íróink munkáiban. Meglepőnek azért mondja szerző ezt az értesülést, mert valóban nem gondolta lehetségesnek, hogy Magyarország miniszterelnöke ezekben a rettenetes napokban, amidőn a nemzet sorsa forog kockán és emberfölötti gondok szinte elviselhetetlen tömege mind a miniszterelnök agyában összpontosul, még arra is ráér, hogy a magyar irodalom ügyeivel törődjék, és mélységesen meg volt hatva e közlés által annál is inkább, mert meleg érdeklődést és szeretetet látott a magyar műveltségnek hamupipókéje iránt azon a polcon, ahol ez eddig alig nyilatkozott meg, vagy legalább is nem úgy, hogy észrevehető lett volna.

Szerző pillanat alatt felismerte, hogy a gróf Tisza István koncepciója sokkal nagyobb szabású dolog, mint az a szerény keretek között mozgó, kis füzeteket kontempláló könyvsorozat, amelyet eredetileg ő gondolt megvalósítandónak és amidőn az említett tanácsos szerzőt közreműködésre hívta fel ennek a tervnek előkészítésére, természetesen a legnagyobb készséggel hajlandónak nyilatkozott arra, sőt késznek nyilatkozott arra is, hogy a gyakorlati megvalósítás érdekében németországi összeköttetései felhasználásával törekedni fog ottani kiadók figyelmét a dologra felhívni és közreműködésüket megnyerni. Ez teljes mértékben sikerült

is és szerzőnek módjában volt oly tervezetet nyújtani, át a tanácsosnak, amely szerint négy elsőrendű német könyvkiadó cég vállalkozott volna a magyar irodalom fő műveit tartalmazó, mintegy 50 kötetes monumentális mű közrebocsátására oly módozatok mellett, amelyek anyagilag teljességgel nem vették volna nagyobb mértékben igénybe a hivatalból való hozzájárulást, mint aminő már eleve kilátásba is volt helyezve. A német kiadók ugyanis késznek nyilatkoztak a reájuk nézve feltétlenül kockázatos vállalatot előkelő formában és kiállításban közrebocsátani és minden rendelkezésükre álló eszközzel elterjeszteni, ha a művek megválasztása egy arra illetékes magyar szerkesztőbizottság részéről történik és a művek fordítása nekik díjmentesen átadatik, ha továbbá mintegy 4-500 szubskripcióval eleve is legalább némileg biztosíthatják a vállalatot. Az előterjesztéshez, amelyet szerző felhívás folytán az aura illetékes kormányközegnek átadott, még egy indítványt is csatolt egy oly intézmény létesítése tárgyában, amely a jövőben megadná az anyagi eszközöket a magyarság érdekeinek a külföldi irodalomban való képviselésére. Az előterjesztést 1916 kora őszen nyújtotta át a szerző és abban a meggyőződésben volt, hogy ennek az igazán nagy jelentőségű dolognak keresztülvitele a körülmények szerencsés találkozása folytán teljesen biztosítva van, amit annál is inkább remélt, mert hiszen a kontemplált magyar könyvtár kiadása német nyelven a szerző és mindazok szemében, akiknek ezek

iránt a dolgok iránt érzékük van, mindazok között az intézmények között, amelyeket Magyarország a háború folytán esetleg meg fog alkotni, feltétlenül a legmonumentálisabb. De nem úgy történt, hanem az történt, hogy hosszú hónapok elmultával a tanácsos úr szerzőt arról értesítette, hogy a kormány az előterjesztéshez „*nem járult hozzá*”. Így szólt röviden az értesítés, minden bővebb magyarázat nélkül.

*

Idáig van, nincs tovább.

Szerző nem kutathatta tovább, mi történt, hogy történt, kellő módon elő lett-e terjesztve az ő tervezete kellő helyen, elő lett-e egyáltalában mindaz terjesztve, amit ő beadványában kifejtett. Nem kutathatta, vajjon a hivatali ész sablonszerű aktaelintézésével, vagy Szent Bürokratius valamely másnemű intézkedésével áll-e szemben. Szerző csak azt tudta, hogy az ügy „el van intézve”, látta, hogy el van temetve és érezte, hogy ez is, mint annyi szép magyar kigondolás, mint annyi szép terv, el van ítélve arra, hogy a hivatal aktatárában alámerüljön.

De éppen ez az, amibe szerző belenyugodni nem tudott. Úgy gondolta, hogy a hivatal fülledt levegőjének érintésétől elaludt eszmét ki kell hozni a napra, talán feléled, talán erőre kap, (lialán megél. És mialatt élesztgette, mialatt melengette, jóformán akkor tárult fel előtte teljes nagyságában, teljes jelentőségében az a látvány. amelyet

most az olvasó elé tár, jóformán akkor látta meg ő is oly elevenen, hogy voltaképpen hogyan állunk, jóformán akkor vált előtte bizonyossá, hogy mi-
alatt mi egyik ellenségünket letiporjuk, azalatt barátunkból is ellenség válik, amíg mi karddal kezünkben verekszünk, addig tollal kezükben ránk fenekednek a barátság álarca alatt azok, akikről azt hittük, hogy most már megbarátkoztak velünk, megbarátkoztak azzal, hogy vagyunk.

Szerző nem tudott belenyugodni abba, hogy ez az ügy is el legyen temetve, mint annyi más szép magyar ügy; hogy ez az ügy is elkallódjék, mint annyi szép nagy törekvés; hogy ez az eszme is meghaljon, mint annyi szép magyar gondolat, és lelki szükségét érezte annak, hogy leírja, másokkal közölje, amiket meglátott, amiket tapasztalt, amiket átérezett.

Írása közben nőtt-nőtt az anyag és valóságos erdejévé nőtt azoknak a cserjéknek, bokroknak és fáknek, amelyeknek minden egyes levelére a magyar nemzet legszentebb érzéseit sértő sorok voltak felírva.

Szerző meg akart szabadulni a kételyektől, a belső izgalmaktól, a lelki válságoktól, amelyek benne ez ügynek során keletkeztek és másokkal, azokkal, akiket illet, akarta közölni azokat, amiket látott, amiket a nemzet szempontjából oly nagyon fontosaknak tartott. Belső lelki szükségnek, de egyszersmind kötelességének érezte szélesebb körök figyelmét felhívni a magyarságnak erre a fontos ügyére és ennek tulajdonítható, hogy ezt a

kérdést ily széles alapon bátorkodott a magyar közönség elé vinni.

A szíves olvasó pedig bocsásson meg szerzőnek azért, hogy ezeket a személyi dolgokat itt elmondotta, de láthatja ezekből, hogy ha volt valaha könyv, amely személyes élmény volt – úgy ez a könyv az. Szülte az alkatom, napvilágra hozta a lelkiismereti kényszer és a kötelességérzet.

VIII. MIT KELL TENNÜNK?

Azt kell tennünk, hogy sorompóba kell állítanunk minden épkézláb embert ennek az ügynek szolgálatában. Azt kell tennünk, hogy meg kell ragadnunk minden eszközt arra, hogy a magyarság ügyét a külföldön propagálhassuk, a magyarság helyzetét a külföld publicisztikájában, irodalmában és ezek útján közvéleményében megállapítsuk; azt kell tennünk, hogy munkába kell állítanunk a hisztorikust, politikust, filozófust, geográfust, geológust, geopolitikust, költőt és elbeszélőt, szociológust, gazdasági politikust, nemzetgazdát és folkloristát, nyelvészt és etnográfust, mezőgazdát és metereológust, a teoretikus és gyakorlati embert, hogy a múltnak mulasztásait helyrehozzák és a jelennek megsokasodott feladatát elvégezzék, a jövőt becsületesen megalapozzák.

Joggal kívánhatják meg attól, aki ennek a feladatnak fontosságára és fensőségére ily beható módon hívja fel a magyar társadalom figyelmét, hogy az jelölje ki egyszersmind az eszközöket, amelyekkel a célt elérhetni véli.

Épp ezért az alábbiakban meg fogjuk kísérelni lehetőleg rövid vonásokban ráutalni azokra az eszközökre, amelyek megteremtése már most kötelességünk, magától értetődőnek tartván azt, hogy a változó viszonyokhoz és a természetszerű fejlődéshez képest a feladatok is és az azok teljesítésére alkalmas eszközök is változni és módosulni fognak.

Tervezéseink közül ki fogjuk hagyni azokat a több felől felmerült javaslatokat, amelyek a magyarság és németiség kölcsönös összeismerkedését a közvetlen érintkezés által, a közvetlenség erejével ható előadások tartásával, az idegenforgalom eszközeivel, a turisztika előmozdításával, kongresszusok tartásával, foglalkozási ágak szerinti szövetségek megalapításával, egyesületek közti érintkezéssel, művészi kiállítások rendezéseivel, sőt még közös sportversenyek tartásával is lényegesen előmozdíthatónak gondolják. Ezeknek a feladatoknak a teljesítésére alakult meg Németországban is, nálunk is a *Bajtársi Szövetség*, amely egyes szakosztályai útján bizonyára sikeresen fog kitűzött feladatának megfelelni. Nem fogunk foglalkozni az egyébként is Németországban felmerült eszmével, hogy a német egyetemeken ezentúl magvai nyelvi és irodalmi tanszékek állítassanak fel, mert hiszen ebbe cselekvőleg mi nem igen szólhatunk bele és különben is az ily egyetemi tanszékek felállításának szüksége önmagától be fog állani, amikor a talaj éppen a mi egyéb irányú propagatív munkánk által arra elő lesz készítve.

Mi kiindulási pontunkhoz képest itt csak azokat az eszközöket óhajtjuk tárgyalni, amelyek munkánknak teljesítését lehetővé teszik *a sajtó és az irodalom útján*.

Azt, hogy a *napisajtó* a jelenkor erőtenyezői között minő hatalom, már nálunk is aligha kell bizonyítani. Ha a szellemi erők közül sem a tudo-

mány, sem az irodalom még nem bírta magának kiküzdeni azt az elismerést, amely megilleti, a sajtó már eljutott oda, hogy minden komoly államférfiú és minden komoly kultúrpolitikus számol vele kalkulációiban és közreműködését igénybe veszi. Kétségtelen tehát, hogy a mi felvilágosító munkánknak és különösen az ellenünk intézett támadások elhárítására irányuló működésünknek a napi sajtó egyik legjelentékenyebb tényezője lesz. Minthogy azonban itt nem magyar nyelven írott lapokról van szó, mert nekünk a külföldi nyelveken írott lapokra lesz szükségünk, a háború utáni feladatok egyik legfontosabbika lesz, hogy a sajtó nemzetközi helyzetében Magyarország, a magyar érdek és a magyar befolyás az őt megillető helyet biztosítsa magának.

Hiszen köztudomású, hogy a világsajtó viszonylataiban minő helyzetet demonstrált a háború már kitörése pillanatában, köztudomású, hogy Anglia azáltal, hogy módjában volt a világsajtó rendelkezésére állott kábeleit elvágni, illetőleg a maga részére monopolizálni, az egész világ hírszolgálatát azontúl maga irányíthatta, minket és szövetségeseinket a világ hírszolgálatától elvágott. Kétségtelen dolog, hogy Németország a háború után eszközöket fog keresni és találni, amelyekkel az ilyen állapotnak újra való bekövetkezését mindenkorra lehetetlenné tegye, és amint a sajtónak a béke beköszöntése után első és főtadata lesz újra felkelteni az emberi összetartózkodóság érzését a népekben és újra össze-

bogozni az eltépett szálakat, épp annyira kötelessége lesz a maga részére biztosítani azokat az eszközöket, amelyek a jövőben lehetlenné teszik azt, hogy bármelyik nagyhatalom egy vagy több országot teljesen elszakíthasson a többi világgal való szellemi érintkezéstől.

Amikor a kultúrállamoknak ezt az egyik legfontosabb ügyét fogják rendezni, ott kell lennie Magyarországnak is és helyet kell biztosítania a maga hírszolgálatának a publicitásának az egész világon. Nekünk a magunk dolgát, a magunk igazságát a hírharsonáin keresztül világgá kell kürtölnünk minden nyelven, nemcsak a magunk nyelvén, mert az igazságnak minden nyelvet szolgálatába kell állítania, mint ahogy az apostolok is minden nyelven prédikálták a maguk igazát.

Ellenségeink hamarabb észrevették gyengeségünket ezen a ponton, mint magunk, és több ízben találkoztunk a külföldi, különösen a semleges sajtó közleményeiben oly felfogással, hogy amennyire tökéletes volt a német katonai felvonulás előkészítése és keresztülvitele és amennyire meglepő volt az Osztrák-Magyar Monarchia katonai felkészültségének látása, épp annyira silánynak bizonyult az irodalmi „Aufmarsch”.

A háborúnak ezt a tanulságát is hasznosítanunk kell a magunk részére és akkor, amikor majd a népek rettenetes eltévelyedésük után vissza fognak térni az igazi emberi feladatok teljesítéséhez, ennek a munkának abban a részében, amely a *világsajtót* fogja megilletni, magunknak is azt a

helyet kell biztosítanunk, amelyre a magyarság rászolgált, és ha, amint az előzetes diszkussziókból kitűnik, Németország az egész világra kiterjedő, nagyszabású és mindenütt kellően képviselt *hír-szolgálati és hírközlési intézményt* gondol a háború után létesítendőnek, akkor nekünk ott az ő oldalán kell a magunk helyét biztosítanunk.

*

Egyik hatalmas eszköze a gondolatközlésnek a *folyóirat*. A művelt nemzeteknél egy oly típusa fejlődött ki a folyóiratoknak, amely szervesen kiegészíti a sajtót, instruktív tartalmánál fogva felvilágosít azokról a kérdésekről, amelyekre a napi sajtó felhívta a figyelmet, amelyek a sajtó útján váltak aktuálisokká. A művelt angol az ő „Monthly”-ja, a művelt német az ő „Rundschau”-ja vagy „Umschau”-ja nélkül alig képzelhető. E folyóiratokat rendszerint igen kiváló publicisták vagy tudósok szerkesztik és azok igen kevés kivétellel nagy tekintélynek örvendenek.

Elsőrendű magyar érdek, hogy magunknak ezekben a folyóiratokban, most mindenekelőtt a német folyóiratokban, megfelelő helyet biztosíthassunk. Ha mi ezeknek a publikációknak színvonalán álló és a legkényesebb irodalmi ízlésnek is megfelelő közleményekkel fogjuk őket felkeresni, biztosan számíthatunk arra, hogy azok hasábjainkon annyi helyet fognak nekünk engedni, amennyit megkíván közönségüknek irántunk való érdeklődése, amelyet felkelteni sikerült. És ha imitt-

amott nehézségek merülnek fel és ha egyik-másik folyóiratnál elfogult ellenzésre akadnánk, meg kell találnunk a módot és az eszközöket annak elhárítására. Természetesen nem gondolhatunk arra, hogy állandóan „a mi ügyünkkel”, állandóan úgynevezett magyar kérdéssel vagy német-magyar kérdéssel keressük fel ezeket a folyóiratokat, mert hiszen akkor hamarosan ránk unna a közönség, de igen is arra kell törekednünk, hogy a vitatkozás fonalát ott vegyük fel, ahol az helyén van. A dolog természetével jár és láttuk is az előbbi fejezetekben, hogy azok a közlemények, amelyek velünk foglalkoznak, főként szemlékben találnak elhelyezést. Ugyanitt, ugyan ezek nem a szemlékben és ugyanezeknek a nyelvén és stílusában kell nekünk a diszkussziót felvenni, ott kell vitatkoznunk az ellenféllel, ahol ő a vitát megindította, mert csak ilyen kontroverziának van értelme és súlya. Mi nem vagyunk illetékesek a magunk dolgában végérvényesen Ítélni, mi nem lehetünk vádlottak és bírák, meg vádlók és bírák egy személyben. Nekünk meg kell nyugodnunk abban, hogy a kontroverz kérdések a maguk illetékes helyén illetékes fórum elé jutnak és bízunk kell abban, hogy ügyünket egy európai fórum előtt is meg tudjuk védeni, ha igazunk van.

Ha mi *Kaindlal* és *Bunzellel*, *Bernatsikkal* és *Tetznerrel* a „*B u d a p e s t i S z e m l é*”-ben vagy a „*F i g y e l ő*”-ben, vagy más magyar lapban vagy folyóiratban vitatkozunk, akkor először is meddő munkát végzünk, mert hangunkat senki a világon

meg nem hallja, még maguk az érdekelt írók sem. de ezenfelül olyan színben tűnünk fel, mintha a mi igazságunk csali itt a magunk körében állhatna meg, de nem is merünk vele az európai közvélemény vagy európai tudomány színe elé járulni. Ezzel a félszeg, hogy ne mondjuk neveltséges rendszerre) mindenkorra szakítanunk kell.

De ezen felül kötelességünknek is kell tudnunk, hogy mindennemű emberi érdeklődés körébe tartozó kérdéshez a mi szempontunkból is hozzászóljunk és hogy tudósaink a maguk szakmájabeli kérdéseket is a német tudományos világ előtt tárgyalhassák.

A külföldi folyóiratoknak egy nagy része a *szakismeretek* szolgálatában áll és a magyarság érvényesülésének az is egyik fontos eszköze, ha szaktudósaink tanulmányaik eredményét ott közzéteszik. Ami kevés e téren eddig történt, mind azt bizonyítja, hogy igen szívesen látják magyar tudósok közreműködését a tudománynak szentelt ezeken a hasábokon, és azt bizonyítja, hogy ott, ahol az ilyen magyar közreműködés bizonyos körülmények folytán behatóbb, ott a magyar tudományosság kiváltságos elismerésben is részesül. A matematikusok, akik tárgyuk elvont természeténél fogva alig szólhatnak meg magyar nyelven, világszerte elismerést szereztek a magyar tudománynak, mert publikációikat német, francia, angol folyóiratokban tették közzé. Az elektrotechnikusok, akik már gyakorlati okokból is szorosabb viszonyban állnak külföldi szaktársaikkal és azoknak szakfolyó-

irataival, a külföldön mindenütt előbbre vitték a magyar tudomány hírét. Azok a jogászok, akik önálló kutatásokat végeznek és azok eredményét a külföldi folyóiratokban is közlik, mindenütt elismerésre tettek szert és tudunk nem egy esetről, hogy éppen ebben a tudományszakban, de másban is, külföldi folyóiratok spontán felkerestek magyar szaktudósokat és közreműködésre szólították fel őket.

*

De – ezidőszerint legalább – legfontosabb és legcélszerűbb eszköze az ismeretterjesztésnek az *önálló könyv*, azért, mert önálló egyéniségénél fogva és minden korlátozástól menten egy-egy könyv annak a célnak szolgálatában állhat, amely célt az írója maga elé tűzött; épp ezért mindenképp el kell tisztában lennünk, milyenek a legyelmesebbek azok a könyvek, amelyeket célunk szolgálatába akarunk állítani.

Kimutattuk az előző fejezetben, hogy a külföldön alig van Magyarországról szóló számbavehető mű, de ha volna is oly irodalom, amely Magyarországot ismerteti, most a háború után annál inkább kellene újról gondoskodni, mert ez után a háború után nem lesz nemzet és állam, nem lesz nép és nemzetiség, nem lesz osztály és felekezet, nem lesz férfi és nő, aki ugyanaz és ugyanolyan maradna, mint volt a háború előtt. Ez az özönvíz elmosza a régi partokat, új távlatokat, új viszonyokat, új állapotokat, új embereket, új felfogásokat, új célokat, új eszméket – egy egész új vilá-

got tár fel, minden megváltozik, minden módosul, minden átalakul, új életfelfogások, új nemzetcélok, új hivatások lebegnek a nemzetek és emberek előtt és ezeknek megfelelőnek kell lennie annak a szellemi megnyilvánulásnak, amely ezeknek az új céloknak szolgálatában áll.

Ezeknek a könyveknek, amelyeket mi a magyarság világművi helyzetének megalapozásáig szükségesnek tartunk, vissza kell tükröztetniök a magyarság új helyzetét, háború utáni önértékét és amennyiben német könyvekről van szó, különösen azt a viszonyt, amelyben német szövetségeseinkkel szemben állnunk kell és amelyben állni fogunk. Egy előbbi fejezetben már bővebben részleteztük azt az álláspontot, amelyet a magyarság ügyeivel foglalkozó új német könyveknek el kell foglalniok; ez az álláspont az egyedül lehető, az egyedül helyes és az egyedül célravezető. De emellett az álláspont mellett ezeknek a könyveknek nem szabad sovinsztáknak lenniök, nem szabad nemzeti önértéktől túltengeniök, nem szabad más nemzet vagy nemzetiség jogos önértékét, hiúságát sérteniük.

Ezekben a könyvekben megfelelő beállításban kell bemutatnunk Magyarországot a külföld előtt alapos és komoly emberek alapos és komoly tanulmányában, becsületesen, őszintén regisztráló és nem kérkedő, objektív és túlzásoktól ment, jóízléssel és szerénységgel, de egyszersmind magabizálással és önértékkel, stílusbeli szépérzéssel, de nem léha szellemeskedéssel megírt tanulmá-

nyokban. Ezeknek a könyveknek objektíveknek,, okosoknak és szavahihetőknak keli lenniök, *ezeknek* a könyveknek áttekinthetőknak és alaposaknak, de nem tudákosaknak, ezeknek a könyveknek érdekeseeknek, jól megírottaknak és nem nehézkeseknek, ezeknek a könyveknek igazaknak, feltétlenül megbízhatóknak és nem túlzóknak kell lenniök, ezekben a könyvekben nem szabad a külföldi olvasó elé Potemkinfalvakat rajzolni, inert hiszen könnyen meggyőződhetik arról, hogy tévútra vezettük, ámítottuk, megcsaltuk és rőszszabb helyzetbe jutunk, mintha azt sem tudnák a külföldön rólunk, hogy a világon vagyunk.

Ezeknek a könyveknek valóban megfelelő és igaz beállításban kell bemutatniok az országot, az ország gazdasági, kulturális, politikai, természeti viszonyait; ezekben a könyvekben szépítés nélkül, a dolgok mélyére ható alapossággal kell számot adunk előnyeinkről, jótulajdonságainkról, kiválóságainkról, de nem szabad szemet hunynunk hibáink, hiányosságaink, sőt bűneink előtt sem.

Ezekben a könyvekben az ország fekvését, talaját, népfajait, nyelvét, iskolaügyét, egyházait, művészetét, mezőgazdaságát, iparát, technikáját, közlekedési eszközeit, kereskedelmét, hadseregét, sajtóját, társadalmát, politikai fejlődését, pártügyeit, diplomáciáját a gyakorlati céloknak megfelelően akként kell beállítanunk, hogy megfeleljenek a kereskedőnek, iparosnak, bankárnak, gazdának, bányásznak, erdésznek kérdéseire, aki gazdasági vonatkozásba akar lépni bármely gazdasági

tényezővel és megfeleljenek a tanár, a tudós és a többi művelt ember kérdéseire, aki felkeltett érdeklődését óhajtja kielégíteni. Ezekben a könyvekben a jelenlegi Magyarországot kell ismertetnünk azokban a főbb relációkban, amelyekről feltehető, hogy a külföldi közönség a legjobban fog irántuk érdeklődni és ismertetnünk kell komoly tanulmányokban, különböző művekben, minden olvasó réteg felfogási viszonyaihoz mérten.

Ezekben a könyvekben számolni kell azzal a körülménnyel, hogy a háború után a német tőke és német munka elsősorban kelet felé fog irányulni és hogy útja Magyarországon át visz; a mi érdekünk, hogy munkáját Magyarország belevonásával végezze el és ha a németek már most is behatóan foglalkoznak a kölcsönös gazdasági érdekek problémáival, nekünk ezekben a könyvekben azokat az eszközöket kell rendelkezésükre bocsátanunk, amelyek útján ezekkel a problémákkal a mi valóságos érdekeinknek megfelelően megismerkedhetnek, azokat az eszközöket, amelyek mindig számba veszik a politikai helyzet következtéseit és nem a pillanat kiaknázásának esetleg kedvező konjunktúrákat.

Ha azt akarjuk, hogy a német tőke és ipar nálunk is bizonyos érvényesülési területet foglaljon el, akkor gondoskodnunk kell útmutatásról, irányításról, tájékoztatásról. Ha azt akarjuk, hogy a német tőke a magyar közgazdasági életben is szerepet játsszon, akkor nekünk magunknak kell gondos-

kodnunk róla, hogy ezt a szerepet ne a mi nemzeti fejlődésünk kárára, ne a mi gazdasági és politikai érdekeink mellőzésével játssza, hanem velünk karöltve, velünk harmóniában, egymást kölcsönösen támogatva, a mi nemzeti céljaink előmozdításában is résztvéve.

Mindezt elérhetjük, ha alaposan tájékoztató munkákban álláspontunkat tisztán és világosan, minden félreértés kikapcsolásával feltárjuk előttük, mindig a realitás bázisán maradva és mindig szem előtt tartva azt, hogy a németekre nézve a gazdasági kérdések sohasem érzelmi kérdések. Minden közeledésünknek gazdasági téren olyanoknak kell lennie, hogy egyúttal politikai összetartozandóságunk érzését is növelje és ily szellemben kell megírva lenniök azoknak a könyveiknek, amelyek ezt a célt szolgálni lesznek hivatva.

*

De e mellett az ismertető irodalom mellett mindaddig, amíg el nem kerülhetjük, mindaddig, amíg szövetségeseink táborában is önálló nemzeti fejlődésünknek ellenségei lesznek, szükség lesz egy másfajta irodalmi produktivitásra is, arra, amely minket a támadások ellen megvéd, amely elhárítja azokat a merényletekét, – mert bizvást azoknak nevezhetjük, – amelyek hol alldeutsch, hol nemzetiségi oldalról még a háború közepette sem születtek meg. Szükség lesz egy oly publicisztikai irodalomra, amely vívóállásban állva, minden egyetámadásra menten visszavág, még pedig azon a

helyen és *AZ* előtt a közönség előtt, amely előtt a támadás történt. Minél alaposabb, minél behatóbb és minél erélyesebb lesz ez az elhárító vagy *védő irodalom*, annál hamarabb fogjuk azt mellőzhetni. Minél hamarabb küldjük vissza odúikba azokat a sötét erőket, amelyek ellenünk agyarkodnak, annál hamarabb fogjuk ezt a disszonáns publicisztikát kikapcsolhatni működési szféránkból. De addig, amíg ellenfeleink nem szüntetik meg ellenünk való támadásaikat, addig, amíg belső és külső ellenségeink jogosulatlan panaszaikkal telelármozák a világot, addig, amíg ők konkolyt hintenek közénk és szövetségeseink közé, mi nem, bizhatjuk védelmünket a jó Istenre, nem bizhatjuk a józan ész belátására, nem bizhatjuk másra, mint saját magunkra és addig kötelességünk ezt a védelmet vállalni és szövetségeseink józan eszt meggyőzni afelől, hogy az igazság a mi oldalunkon van.

*

È mellett a felvilágosító és védő irányú irodalom mellett, amelyet fentebb vázoltunk, – a háború befejeztével kifejtendő ily irányú működésünknek mintegy bevezetéséül egy *irodalmi vállalatot* kellene létesítenünk, amely minket a maga tartalmánál és létrejövetelének külsőségeinél fogva is egyszerre belehelyezne a német irodalom és ezáltal a világirodalom kellő közepébe. Azt a vállalatot értjük, amelynek kezdeményezése *gróf Tisza Istvántól* indult ki és amely magában foglalná a magyar irodalom fő műveit. Egy gyűjteményes ki-

adásban, amelynek címe: „Die ungarische Bibliothek” lehetne, közzé kellene tenni, lehetőleg jó és művészi fordításokban, kitűnő kiválogatásban és szerkesztésben, bevezető ismertetésekkel ellátva, a magyar irodalom főműveit akként, hogy a gyűjtemény a maga egészében lehetőleg teljes képét nyújtsa mindannak, ami hazánk 1000 éves történetéből és a nemzet életéből a művelt külföldet érdekelheti. Ehhez képest a rendelkezésre álló irodalmi anyag figyelembevételével oly köteteket kellene szerkeszteni, amelyek egyes kiváló írók egyes jellegzetes és maradandó becsű műveiből összeállítva, egy-egy jelentős történelmi korszakot, vagy kultúránknak egy-egy speciális ágát, irodalmunknak egy-egy gazdag műfaját, politikai, társadalmi, művészeti fejlődésünknek, valósi életünknek kiemelkedő mozzanatait tükröztetnék vissza. Ilyképpen ez a gyűjtemény kettős célt szolgálna: ismertetné Magyarországot mindazokban a vonatkozásokban, amelyek a külföld érdeklődésére számot tarthatnak és ismertetné akként, hogy ezekből egyszersmind irodalmunk gazdagsága és a legszigorúbb mértékkel mérve is magas színvonala domborodnék ki. E szerkesztési módszer mellett ebben a gyűjteményben talán mindaz el volna helyezhető, ami irodalmunkban a külföld fóruma előtt is helytálló érték. Magától értetődőleg néhány művet, a gyűjtemény teljessége kedvéért, kiegészítésképpen meg kellene írni.

Az ily szempontok szerint szerkesztett gyűjtemény magában foglalna:

1. *Költői műveink közül* egy magyar költői antológiát régi és újabb költőink legszebb verseiből, önálló kötetben Petőfi költeményeit, legszebb balladáinkat felölelő ballada-könyvet, részben tartalmi kivonatban, részben szemelvényekben, az eposzt, a humoros eposzt, a szebb költői elbeszéléseket magában foglaló kötetet, a népmesék, népdalok és mondák gyűjteményét, a drámai művek és népszínművek válogatott sorozatát.

2. *Elbeszélő irodalmunk köréből* a legkiválóbb magyar regényeket, a legjobb régibb és újabb magyar elbeszélők munkáinak gyűjteményét, a népeletről vett elbeszélések gyűjteményét, a magyar humoristák kötetét és többrendbeli elrendezésben ifjúsági íróink és háborús íróink legszebb dolgait.

3. *Gazdag történeti és memoár-irodalmunknak* legszebb lapjait, amelyek elsőrendű íróink adalékaiban történelmünk főbb epocháit mutatják be.

4. Végül a magyarországi *műemlékekről*, a magyar *művészetről* szóló, a *magyar jog* múltját és jelenét tárgyaló és Magyarország *néprajzát* ismerető köteteket.

E vázlatos, programmatikus felsorolás is igazolja talán, hogy ha egy ily tartalmú gyűjteménynek megvalósítása német nyelven sikerül, még pedig akként, hogy annak minden egyes kötete a lehető legjobb fordításban, gondos szerkesztésben és tartalmához mért célszerű külső kiállításban és oly elsőrendű kiadó által közrebocsátva jelenik meg, aki egyszersmind a sikernek is bizonyos fokig biztosítója, akkor mindazok között az alkotások

között, amelyeket a háború után hivatva leszünk létrehozni, ez lesz bizonyára az, amely nemzetünk önállóságát és nemzeti törekvéseink és fejlődésünk eredményét a művelt világ előtt feltárni leginkább lesz alkalmas. Csinálhatunk sok-sok dolgot, emelhetünk égbe nyúló monumentumokat a magyar dicsőségnek, ennél nagyobbat nem csinálhatunk, *ez lenne bizonyára az egyetlen „világra szóló” monumentuma a magyarságnak.*

De gyakorlati hatásában is szinte kiszámíthatatlan egy ily nagyszabású magyar-irodalmi német mű közrebocsátásának eredménye. Ha sikerül felkeltenünk az érdeklődést a magyar irodalom iránt, akkor megnyitottuk az utat a magyar íróknak az érvényesülés felé a világirodalomban. Ha a külföldön látni fogják irodalmunk sokoldalúságát, gazdagságát, belső értékét, akkor újabb tehetségeinket a kiadók, vállalatok, szemlék, folyóiratok fel fogják keresni, közreműködésüket igénybe fogják venni és Magyarország, a tehetségek hazája, a világ irodalmában soha nem remélt előkelő helyet fog elfoglalni. Ebből irodalmunknak nemcsak erkölcsi elégtétele, nemcsak érvényesülési lehetősége lesz, de íróinknak nagy anyagi prosperitásra is nyílik alkalmuk. A világirodalomban való elhelyezkedés csak buzdítólag, csak megtermékenyítőleg hathat íróink, irodalmunk fejlődésére és mindennél erősebben szolgálhatja a magyarság megismerésének, a magyar lélekbe való behatolásnak fontos ügyét.

Ha mi egyfelől azt tartjuk, hogy a rólunk szóló könyvek, amiket németek, osztrákok vagy hazai németek írnak, hibásak és irányzatosak, úgy másfelől találkozunk azzal a panasszal is, hogy amit mi írunk magunkról, az alkalmas arra, hogy takargassuk a valóságot, és találkozunk azzal a váddal is, hogy nem akarunk őszinték lenni.

Ilyen körülmények között igen fontos kérdés az, hogy voltaképpen *kik írják a rólunk szóló könyveket*.

Már az előbbi fejezetekből kétségtelenül kiderült, hogy eddigelé kevés kivétellel csak hamis informátorok voltak, akik a rólunk a szóló irodalmat megteremtették. Kérdés már most az, hogy vajjon oly külföldi író, aki azzal a szándékkal jön Me, hogy velünk megismerkedjék, képes-e azután rólunk helyes képet alkotni magának, képes-e híven beszámolni honfitársainak rólunk?

Az eddigi tapasztalatok azt mutatják, hogy azzal a felkészültséggel, amellyel idáig külföldi írók közeledtek hozzánk, ezt a célt elérni nem képesek. Hiszen látjuk, hogy azok a németek, akik a háború során köztünk jártak és köztünk éltek, érdeklődésükkel kizárólag a hazai némettség felé fordultak és minden Magyarországról szólj publikáló – pedig sok ilyen jelent meg a német sajtóban – kizárólag a magyarországi németek dolgaival foglalkozik. Ezek a németek német nyomokat keresnek Magyarországon és a német kultúra dolgainak járnak utána, ezeket kutatják, ezeket tanulmányozzák és ezeket írják le. Hiszen ez természe-

tes is. Ez a kultúra német nyelven tárul fel előttük, a magyar kultúrához nem férközhetnek közel, mert nem ismerik nyelvünket, de éppen ebben azután beigazolást nyer az, hogy ezek nem lehetnek hivatott tolmácsai annak az ügynek, amelynek ők is szolgálatába szegődnek.

Hiszen láttuk, hogy a háború során Németországból egy nagyobb írói társaság kerekedett fel, német hírlapíróknak egy egész csapata, hogy megnézze Magyarországot és tapasztalatairól jelentést tegyen a német közönségnek. Ezek a német írók mindenekelőtt csak a nemzetiségi vidékeket járták be, Délmagyarországot és Erdélyt, mert ez érdekelte őket a legjobban. A cikkek, amelyekben azután beszámolnak útjukról, dacára annak, hogy objektívek óhajtanak lenni, mindig csak a régi panaszokat revelálják. Hiszen emlékezzünk csak vissza a nálunk járt *dr. Richard Bahr* cikksorozatára a *Leipziger Tagblatt*-ban, emlékezzünk vissza a *Magdeburgische Zeitung* hozzánk eljutott cikksorozatára, mindegyik csak a magyarországi németek elnyomásáról és arról szól, hogy az őket kísérő magyarok mindig ennek az ellenkezőjét hangoztatják. És emlékezzünk vissza arra, hogy ezeket az urakat, még mielőtt idejöttek, *Brandsch Rudolf* országgyűlési képviselő bizalmas és titkos levelekben már előre preparálni igyekezett. A Brandschok mindig közel fognak férközni az ilyen német utasokhoz és az ilyen német utasok mindig ugyanazt fogják írni, amíg alapvető német nyelvű könyvekből nem lesz módjukban e kérdésekkel alaposan megismerkedni.

Mi nemcsak azért nem tarthatjuk alkalmasoknak sem ezeket, sem a hazai származású, esetleg Németországban élő németeket arra, hogy a magyar ügynek ők legyenek krónikásai, hanem azért sem, mert *Korodi Lutz* éppen ezeket tartja hivatottaknak erre, ami mindenesetre gyanús körülmény.

Ezek az írók, akik minduntalan csak a németiséget látták meg Magyarországon, sohasem vettek tudomást a mi irodalmi vagy tudományos mozgalmainkról, a mi kiváló férfiainkról, a mi kultúr-értékeinkről. Hiszen megesik, hogy eljön egyik-másik utas, mint *Karin Michaelis*, vagy *Aage Madelung* és magyar dolgokat is meglát és ír le, de maga egy német történetíró, *Hötzsch Otto dr.* beismeri, hogy a magyar államot rendszeren csak az erdélyi szászokkal való személyes kapcsolataikból ismerik.

De hiszen az természetes is, hogy az ő figyelmüket legelső sorban az ragadja meg, ami német, amit ők megértenek, amihez hozzáférnek, ami rokon velük és ha írnak, akkor azt írják meg, úgy hogy ha például végignézzünk a német történelmi irodalmon, azt látjuk, hogy ők jóformán csak azokkal a korokkal foglalkoztak, amelyek német szempontból rájuk nézve a legfontosabbnak látszottak. Amíg a német történelmi irodalomban töméntelen munka található *Mária Terézia* és *József császár* korából, addig alig valami van történelmünk más korszakáról. Hiszen *Mackensen* tábornagy is, aki nevét elévülhetetlen tetteivel beírta a magyar lelkekbe és a magyar történetbe is, amidőn itt járt,

maga beismerte a szerzőhöz írt levelében, hogy a németiség dolgait kutatta, ezek iránt érdeklődött, ebben az irányban informáltatta magát és miután ez az informálás gyanús oldalról történt – ebből keletkezett azután az a pillanatnyi félreértés, amely minket annak idején annál inkább elszomorított, mert szerettük volna, ha a hős katona a magyarság dolgai iránt is érdeklődik és ezekbe is helyes betekintést nyer.

De lehet-e egyáltalában idegen alkalmas arra, hogy egy nemzet életét rövid úton megismerje és helyesen leírhasssa? Hiszen láttuk, hogy a mi országunkról a múltban angolok, franciák, németek írtak, olyanok, akik néhány hétig tartózkodtak az országban, de nyelvünket meg nem tanulták, olyanok, akik megismerkedtek a fővárosban látható dolgokkal, de az ország népét alig keresték fel, de különben sem érintkezhetek volna velők, az ország tájait csak a vagonok ablakaiból látták és minden tudásukat részben azokból merítették, amiket ittlakó honfitársaik velük közölni jónak láttak, részben azokból, amiket ugyanígy itt járt és ugyanígy tájékozott elődeik írtak.

*

Annak igazolásául, hogy mennyire fontos az, hogy dolgainkat csak olyanok írják, akik azokat ismerik, tehát elsősorban mi magunk, érdekes fel-
említeni annak a *Josef August Lux-nak* esetét, akinek Magyarországról írt könyvét az előző fejezetben oly dicséretesen kiemeltük. Ez a német író

jóval előbb, mielőtt még Magyarországon egyáltalában járt volna, Ausztriáról írt egy könyvet: „Der österreichische Bruder” cím alatt, amely annyira tele van a magyar álláspontot sértő kitételekkel, mint amennyire gondosan kerüli az ilyeneket Lux Magyarországi szóló újabb munkájában. Ebben az „Österreichischer Bruder”-ben olvassuk, hogy:

„Ausztriában mindenütt, a Szent István-torony mellett, a prágai Hradzsín mellett, a pozsonyi kir. dombon és a budai várhegyen, a gráci Schlossbergen, a trienti Dante-téren stb. *„Überal ist gute österreichische Heimat. Oh deutsch, ungarisch oder slavisch, das sich als Sonderart da oder dort hervorkehren möchte, überall ist österreichische Luft, Heimatluft.”*

Ebben a könyvben magyar tájképekről beszél, amelyek az osztrák lélek képét tükröztetik vissza. Ebben a könyvben szó szerint a következőket írja gróf Tisza Istvánról:

„Der Charakterkopf eines Stephan Tisza kann für ewige Zeiten nicht mehr entschwinden. Ebenso wenig kann er, der Ungar, aus der Prägung des österreichischen Genius losgelöst werden.”

Ebben a könyvben írja Lux, hogy:

„az osztrák embernek, akár magyar, akár tót, akár német, nines más választása, mint hogy osztrák legyen és teljes joggal lehet már most osztrák fajról beszélni, bármennyire tiltakoznak is németek, magyarok és szlávok az ellen, hogy ők osztrákok. Azok ők, akár akarják, akár nem”.

Minő átalakuláson kellett keresztülmennie ennek a szerzőnek, hogy megírhatta Magyarországról szóló könyvét, hogy megláthassa a dolgokat úgy, ahogy ő azokat helyesen meg is látta és megírhatta a magyar léleknek azzal a megérzésével, amelyről könyvében tanúságot tesz. Ő reá nézve az „Österreichischer Bruder” megírása után Magyarország csakugyan *középeurópai felfedezés* volt. Amit osztrák könyvében a magyarokról írt, azt még csak nem is a vagon ablakából látta meg.

Így vagyunk velük a mai *politikai irodalom* terein is. Mint jó ügyvédjei a maguk ügyének, mindent összehordanak, ami az ő álláspontjuknak megfelel. Nincs egyetlen újabb politikai röpiratuk sem, amelyben ne találkozhatnánk *gróf Tisza Istvánnak Metianu metropolitához intézett levelével*, amelyben kilátásba helyezte, hogy a románok némely sérelmét orvosolni fogja, nincs egyetlen röpirat, amelyben ebből ne vonnának messzemenő következtetést és egyetlen e tárgyú munka sem, amelyben ne rekapitulálnák Tisza Istvánnak a helységnevek magyarosításáról vallott és nekik kedvezőnek látszó felfogását. Ugyanennek az államférfiúnak számtalan Bécs felé mondott és számtalan nekik szóló erős kijelentését és mondását nem veszik észre, de azokat, amelyeket a maguk álláspontjának megtámogatására látszólag felhasználhatnak, axiómaként mindenütt és mindenhol ismétlik. *Így jó ügyvédjei lévén a maguk ügyének, nem lehetnek objektív bírálói a mi ügyünknek.*

Nekünk magunknak kell *saját védőkről* gondoskodnunk, kell, hogy mi magunk legyünk saját ügyünknek a védői, mert ez az ügy megkívánja, hogy szeretettel és ambícióval képviseljék, a rólunk szóló könyveket magyar lélekkel kell megírni és miután ez a magyar lélek csak magyar íróban van meg, a rólunk szóló irodalmat *magyar íróknak* kell megteremteniük. A legjobb erőknak kell összefogniuk, a legjobb íróknak kell ezt a missziót vállalniok, a legkiválóbbaknak kell ebben a munkában résztvenniök; annak a gárdának, amely ezt a feladatot végzi, a magunk emberségéből kell kitelnie. Csak mi ismerhetjük magunkat igazán, és ha a magunkról szóló ismereteket bölcs mérlegeléssel és igazsággal fogjuk másokkal közölni, akkor meghallgatásra számíthatunk. Nekünk céljaink részére meg kell hódítanunk a német könyvpiacot és ennek az útján később a világ könyvpiacát, *ez a nagy feladat a mi tudósainkra, a mi íróinkra hárul, ezt az elsőrendű nemzeti kötelességet nem hízhatjuk másra, mert nem hízhatunk meg másokban.* Ma minden magyarnak kötelessége a haza további sorsának kialakulásában résztvenni. Az író, a tudós ezen a ponton szolgálhatja legjobban a nemzet érdekét, ezért részt kell vennie ebben a munkában annak, akinek a gondviselés tehetséget adott és nem szabad visszariadnia senkinek az esetleg felmerülő nehézségektől. De az írónak nem szabad könnyű végén fognia a dolgot, alapos tanulmányozással kell előkészítenie a munkát, amelyet annál kevésbé szabad áldozatnak tekintenie, mert

neki magának lesz haszna belőle. Az író, aki el fog mélyedni a múltak kutatásában, az emlékek, dokumentumok tanulmányozásában, aki, mint az itt-járó németek, utána fog járni az elmúlt élet nyomainak, aki népét és országát fogja vizsgálni az-zal a céllal, hogy erről saját népének és idegen népeknek beszámoljon, az az író témákkal, impressziókkal, impulzusokkal és megbecsülhetetlen tudással fog gazdagodni és megtermékenyülni.

És az az író, aki tudni fogja, hogy nemzetközi ellenőrzés alatt áll, jobbat, szebbet, maradandóbbat fog alkotni és minden írásában ügyelni fog arra a nagy nyilvánosságra, amelynek tapsait óhajtja. Az az író, akit meg fognak hallgatni oda-künn, az itthon is jobban fog érvényesülni, azt itthon is el fogják ismerni érdeme szerint.

És amidőn írónk, tudósaink hozzá fognak nőni az európai keretekhez, irodalmunk, tudományunk is magasabb színvonalra fog emelkedni, hovatovább lesznek értékeink, alkalmasak arra, hogy kicseréljük őket más értékek ellenében, hovatovább el fog tűnni tudományos irodalmunkból minden, ami felületes, ami léha, ami talmi ós helyet fogadni egy magasabb rendű, fejlettebb fokú, abszolút értékű tudománynak. *A mi belső kultúrnumkánk egészen más lesz, ha majd az egész világ szeme rajtunk függ és ha arról az egész világnál: kell majd beszámolnunk.*

Hogy az ily módon keletkező írásokat megfelelő módon juttathassuk el a külföldre, ahhoz szükséges, hogy *jó fordítókról* is gondoskodjunk. A jó könyv csak jó fordításban, kongeniális átültetésben érvényesülhet, ez pedig nem könnyű dolog, A művész munkáját művészi fordításban szabad csak kijuttatnunk a külföldre és hogy ezt biztosíthassuk, feltétlenül magunknak kötelességünk a magyar irodalmi művek fordításáról gondoskodnunk. Nem szabad engednünk, hogy kicsinyes anyagi szempontok és véletlenek ebben a tekintetben szerepet játszhassanak. Bátorítani, buzdítani, stimulálni kell jobb német stilisztáinkat, akik ily irányú munkát csak az esetben fejthetnek ki, ha megfelelő díjazásban részesülnek. Gondoskodnunk kell róla, hogy ilyen anyagi támogatással, a teljesített munka tisztességes díjazásával a jeles fordítóknak egy oly gárdája álljon rendelkezésünkre, amely képes legyen a fokozatosan szaporodó munkát megfelelően elvégezni.

*

Hátra van most már az, hogy *miképp juttassuk el ezeket a jó könyveket a külföldi közönséghez*, ahova azok szánva vannak, miképp juttassuk el egyelőre a német könyveket a német közönséghez. Kétséget sem szenved és arra már fent is rámutattunk, hogy német könyvet csak Németországban, francia könyvet csak Franciaországban és angol könyvet csak Angolországban lehet célszerűen és a sikerre való kilátással publikálni. Teljesen cél-

tévesztett és kárhoztatandó dolog, a német közönségnek szánt könyveket Magyarországon közzétenni.

A német könyvpiacot meghódítani a legnehezebb dolgok közé tartozik, hiszen, ha látjuk azt az óriási termelést, ami ott folyik, tisztában kell lennünk aziránt, hogy szemben az évenként megjelenő sok-sok ezer új könyvvel, mily nehéz feladat lehet az elárusító könyvkereskedő és a közönség érdeklődését bármilyen új könyv részére felkelteni.

Ehhez kitűnő sajtó, nagyszabású reklámakció és a kiadó részéről hosszú időn át ápolat könyvkereskedői összeköttetés szükséges; mindezekkel más, mint csak odavaló elsőrendű kiadó, nem rendelkezik. Magyar tárgyú könyv, amely német nyelven Magyarországon adatnék ki, még német bizományos közbenjöttével sem találhatja meg sohasem az utat a német közönséghez és a könyvnek semmiféle szépsége és kiválósága nem mentheti meg attól, hogy teljesen észrevétlenül alá ne merüljön a német könyvprodukciónak tengerében.

Németországban is történtek már kísérletek kiadványoknak más eszközökkel való terjesztésére, de mind félszegen ütött ki. Semmi sem pótolhatja annak az apparátusnak jelentőségét és előnyét, amelyet a *német kiadó páratlanul elágazott összeköttetései* révén nyújthat. Bár ez most a háború alatt csak a középhatalmak határain belül működhetik, a háború befejeztével bizonyára újra fel fognak éledni azok a világszerte kiterjedő összekötte-

tések, és ha a mi ügyünknek sikerül a német kiadóknak legjobbjait megnyerni, amint sikerülnie is kell, *akkor jóformán a világ könyvpiacát nyertük meg*, akkor jóformán bekerültünk a világ összes közönyvtáraiba addig is, amíg más nyelvű kiadások létesítéséről gondoskodni módunkban van.

Másfelől azonban mindenképpen elő kell mozdítanunk és támogatnunk a számbajövő német kiadókat abban, hogy ők ügyünk szolgálatába állhassanak, támogatnunk kell őket tanácsal és útbaigazítással elsősorban, mert járatlanok lévén irodalmunkban és nem esmérvén nyelvünket, teljességgel nem igazodhatnak el a mi anyagunkban. Azt sem szabad engednünk, hogy egyoldalú informátorok befolyása alá kerüljenek és gondoskodnunk kell arról, hogy ők találjanak nálunk valamilyen fórumot, amelyhez minden egyes esetben bizalommal fordulhatnak tanácsért, felvilágosításért, direktíváért.

A német kiadóknak, akik érzik az idők szelét és talán a legjobban figyelik meg azokat az áramlatokat, amelyek irodalmi és publicisztikai érvényesülésre törekszenek, megvan az érzék a mi ügyeink iránt is. De dacára ez érzéküknek, hibákat követnek el, mert teljesen tájékozatlanok. Íme itt van például egy nagyjelentőségű mű, amelyet a mai német politikai és történettudomány legelsőrendű képviselői írtak és szerkesztettek abból a célból, hogy egy alapvető munkában exponálják Német-

ország helyzetét a háborúval szemben. Ez a mű, amely „Deutschland und der Weltkrieg” címen 1915-ben jelent meg a lipcsei Teubner-cég kiadásában, természetesen Németország szövetségeseiről is szól és egy-egy cikkben közli a Monarchia belső szerkezetét és külső politikáját. Az egyik cikknek szerzője *dr. Friedrich Tetzner* bécsi, a másiknak szerzője *dr. Ottokár Weber* prágai egyetemi tanár. Midőn e sorok írója egy alkalommal azt kérdezte a kiadótól, hogy ebben a legnagyobb tárgyilagosságra törekvő munkában miért éppen azzal az egy emberrel írták meg az Osztrák-Magyar Monarchia szerkezetéről szóló cikket, aki eddig elfoglalt álláspontjánál fogva a Monarchia 52 millió lakosa közül a legkevésbé alkalmas arra, hogy ezt a kérdést tárgyilagosan kezelje, a kiadó azt felelte, hogy azt tették, ami ilyenkor szokásos. Körülnéztek az irodalomban és minthogy a Tetzner nevével találkoztak legsűrűbben mint olyannal, aki ezt a kérdést német folyóiratokban és könyvekben sokszor tárgyalja, azt kellett gondolniok, hogy őt illik felszólítani arra, hogy ebben a munkában is ő dolgozza fel est a matériát. Ha, mint Teubner mondja, találkoztak volna a német szakirodalomban ennek a kérdésnek elismert magyar képviselőjével, annál is inkább azt szólították volna fel közreműködésre, mert hiszen méltányos is lett volna, hogy a két tanulmány egyikét magyar író írja.

A még most is dúló háború mindennél fényesebben beigazolja, hogy mennyire szükséges dolog az organizáció és hogy minő sikerek érhetők el kellő szervezés segítségével.

Ennek a mi ügyünknek is *szervezésre* van szüksége, hogy megvalósuljon, hogy szét ne folyjon, hogy minden időkre kiható legyen. Egy oly *szervet* kell ennek folytán megalapítanunk, amely mindazt keresztülviszi, aminek megvalósítását szükségesnek fogjuk felismerni. Ha mindazok, akiket illet, át fogják érezni a fontosságát annak, amiket ebben a tanulmányunkban eléjük tárunk, akkor ez a szerv, ez az intézmény mihamarabb megvalósítható. De nem elég az, hogy számos közintézményünkhöz, számos közérdekű szervezetünkhöz egy újat csatoljunk, amelynek csak feladatai vannak, de nincsenek meg a feladatok teljesítéséhez megkívánt eszközei. Az *eszközökről* is kell gondoskodnunk, annál is inkább, mert a feladatok, amelyekről itt szó van, nem állami feladatok, nem magenkötelelességek, hanem társadalmi feladatok a szó legnemesebb értelmében.

Az állam, ha bizonyos tekintetben segítségére is lehet ennek az ügynek, azt sem nem kezdeményezheti, sem nem intézheti, sem sikerre nem viheti, de nem is kívánatos, hogy ezt az ügyet az állam, illetőleg valamelyik kormányhivatal vegye teljesen gondjai alá, mert a hivatali fennhatóság és hivatali befolyás sehol sem oly veszedelmes, mint a sajtó és irodalom terén. Szubvencionált literatúrával, szubvencionált publicisztikával semmire sem

mehetünk, ennek ott, ahol kell, hitele nincs és hatása sincs. Ez tehát a szó szoros értelmében vett *társadalmi feladat*, amelyet kellő módon meg kell oldanunk.

Mindenekelőtt pénzre van szükség, még pedig sok pénzre. Egy *nagyszabású alapítványt* kellene létesíteni, legalább $\frac{1}{2}$ millió koronával, amelynek kamataiból állandóan és minden időközön át lehetővé válnék azoknak a munkáknak megíratása, azoknak a tanulmányoknak a díjazása, amelyek a magyar ügy szolgálatában állnak, amelyek az országnak a külföldön való tudományos és népszerű ismertetésével foglalkoznak. Nem számíthatunk arra, hogy az első időben külföldi kiadók teljesen magukra veszik a kiadás kockázatát, azért támogatnunk kell őket annyiban, amennyiben legalább a tiszteletdíjakat, vagy azok bizonyos hányadát mi viseljük. Csak későbbi időpontban, csak irodalmunk térfoglalása után, csak ügyünknek minél behatóbb kiépítése után fogunk e teher alól felszabadulni, amikor is a szabaddá váló jövedelmeiket megint más nyelvterületeken eszközözendő kiadások előmozdítására fogjuk fordíthatni.

Az alapítványt, amelyről itt szó van, » nagy magyar társadalom hozhatná létre, amelynek bizonyára nincs egyetlen oly művelt tagja, aki ennek az ügynek fontosságáról meg ne volna győződve. *De létesíthetné egy összegben is egy olyan fenkölt gondolkodású egyéniség, aki magát az ügyet átérti és átérzi és amellet kellő anyagi eszközökkel is rendelkezik.*

Nem lehetünk kétségben aziránt, hogy éppen ezekben a mostani időkben, amidőn a háború óriási mérvű szükséglete folytán előállott konjunktúrák némely vállalatot, némely vállalkozót a képzeletet is meghaladó mértékben juttatták anyagi kincsekhez – ne akadjon előkelő érzékkel bíró, nemesebb gondolkodású, a nagy világszerencsétlenség közepette is szerencsés vállalkozó, aki a szóbanforgó alapítványhoz szükséges nagy összeget készséggel ne bocsátaná rendelkezésre.

Az bizonyos, hogy azok, akiket a körülmények a szerfeletti gyors meggazdagodás esélyeihez hozzásegítettek, érzik azt a kötelességüket, hogy segítsenek enyhíteni azokat a csapásokat, amelyeket a háború ejtett és érzik azt, hogy a köz jótékony-ság, a munificencia, a közszolgáltatások terén őket illeti meg az első szerep.

Ha ily érzésű emberek vannak, amint kell, hogy legyenek, és ha olyanok vannak, akik képesek átérzeni, hogy a magyarság ügyének a külföldön való képviselése a vázolt keretekben *a magyarságnak egyik legfontosabb ügye*, érvényesülésének, nemzetközi helyzetének és jövőjének legfontosabb eszköze, akkor szinte kizártnak kell tartani, hogy ne akadjon oly magasröptű egyéniség, aki a cél eléréséhez szükséges összeget egy örök időkre szóló alapítvány formájában a célnak rendelkezésére ne bocsássa.

Szabad-e kételkedni abban, hogy ily alapítványra szükséges pénzösszeg könnyen és gyorsan összegyűl, midőn nap-nap mellett oly nagyszerű

áldozatkészséggel nyilatkozik meg az emberi részvét, az emberi szív. Egyik nap egy névtelen adakozó egy félmilliót juttat egy kórház céljaira, másnap egy nagylelkű emberbarát egy félmilliót szán egy szünidei gyermektelepre, azután egy félmillióval indítja meg egy névtelen nagylelkű adakozó a Szurmay Sándor-alapot, míg egy előkelő gyáros azt azonnal egy egész millióval toldja meg. És ki nem olvassa dobogó szívvel azokat a sokat mondó kimutatásokat, melyeket előkelő lapjaink, ezek sorában legnagyobb mértékben egyik igen elterjedt népszerű hírlapunk, napról-napra közléstesznek, mint a társadalom élő lelkiismeretének eleven bizonyítékait.

Bizonyára ez a mi nagy ügyünk, a nemzet érvényesülése szempontjából legfontosabb ügyünk is megtalálja majd a maga félmillió jóakaróját vagy pedig pártfogásába veszi talán a magyar sajtónak az az orgánuma, mely oly helyes érzéssel vezeti a közönség gondolkodását azokban az ügyekben, melyeket csak az egyetemes gondolkodás és érzés vihet sikerre.

Ezt az ügyet pedig sikerre kell vinnünk. Ebben nem lehet eltérés magyar emberek között.

Hiszen lám Németország világhatalom, mégis foglalkoznak már ott is azzal, hogy a háború után behatóbban kell gondolniok úgy a külföldi német-ség ügyét, mint a német-ség külföldi ügyét és foglalkoznak azzal, hogy ennek tudományos megalapozásával abba a helyzetbe kell juttatni egy már létező társaságukat, a „*Gesellschaft zur Erforschung*

des Deuschiums” címen működő társaságot, hogy az ezt a tudományos és propagatív munkát elvégezhesse, hogy e célból könyvtárat, múzeumot, archívumot létesíthessen, stipendiumokat adhasson, hogy valamelyes közvetítő és védő irodát tarthasson fenn, és a mindehhez szükséges mintegy 1-2 millió márkának előteremtését nem tartják túlmerész dolognak.

Miért ne bízunk mi abban, hogy ennek az öszszegnek egynegyed részét állíthassuk a cél szolgálatába, hiszen aki ezt az alapítványt megalkotja és akinek nevét az viselni fogja, az *világhírt* és *örök nevet* biztosít magának, mert a legértékesebb, amit Magyarország a világnak adhat: a magyar szellem legértékesebb kincsei időtlen időkig *az ő nevével szignálva fognak hódító útra indulni külső nemzetekhez.*

Aki ezt az intézményt megalkotja, a nemzet nagyjainak sorába iktatja nevét; akinek nevét ez az alapítvány viselni fogja, a legnagyobb kitüntetésben részesül, amelyet e nemzet megadhat, mert neve egybe lesz kapcsolva a szellem legkiválóbb reprezentánsainak örökfényű és halhatatlan nevével, mindazokon a publikációkon, amelyek ez alapítvány révén létesülhetnek.

Természetesen gondoskodni kell róla, hogy magának az alapítványnak célja, hivatása, funkciója akként biztosíttassék, hogy az minden időközön át tisztán és zavartalanul teljesíthesse hivatását; akként biztosíttassék, hogy az intézmény a nemzet legjobbainak, közintézményeink, kormányhivata-

láink, irodalmi és tudományos társulataink vezérférfiainak kuratóriuma alatt állva és kizárólag tiszteletbeli funkcionáriusok gondjaira bízva, minden jövedelmét kizárólag magának a célnak megvalósítására fordíthassa.

Nem hihetjük, hogy azok közül, akik ösztönösen érzik, hogy a nekik jutott javakból részt kell juttatniok egyik vagy másik nemzeti közcélnak, ne akadjon olyan, aki bír avval a becsülésre méltó hiúsággal és avval a nemes ambícióval, hogy nevét egybekapcsolja egy oly intézménnyel, *amely valóban világraszóló hatást gyakorolhat.*

*

Ha már minden szempontból törekedtünk azt a kérdést megvilágítani, hogy miképpen biztosíthatjuk legjobban azokat az eszközöket, amelyekkel Magyarország ügyét a külföldön szolgálhatjuk, végül még arról is kell szólanunk, hogy ennek az ügynek *külföldi képviselőkre* is van szüksége, olyan férfiakra, akik az egyes külföldi gócpontokon szemmel tartják a minket érdeklő eseményeket és fenntartják azokat az összeköttetéseket, amelyek nélkül célunkat alig valósíthatjuk meg. Nekünk jóformán expozitúrákra volna szükségünk azokban a városokban, ahol az illető ország szellemi élete összpontosul, így ezidőszert Berlinben, esetleg Münchenben és Drezdában, később természetesen Parisban, Londonban, Rómában és esetleg egyéb helyeken is.

Követségeink mellett, vagy azok státusában min-

denütt kellene egy-egy olyan embernek lennie, aki a mi ügyünknek meleg szószólója, aki összeköttetést tart fenn az ottani sajtóval, aki barátkozik az ottani irodalommal és publicisztikával, akiben megbíznak az ottani kiadók, és aki ebben a pozíciójában megbecsülhetetlen szolgálatokat tehet ügyünknek.

Kétségtelen dolog, hogy a háború után az összes államok diplomáciai szervezete át fog alakulni. A külképviselet nem maradhat többé az a megcsontosodott bürokrata szervezet, amely sem jobbra, sem balra nem lát, hanem irott aktákat intéz el, külügyminiszteri kérdésekre válaszokat küld és mivel sem törődik, mit sem vesz észre, ami az illető országban szemeláttára történik. Kétségtelen dolog, hogy maga a külképviselet nem lehet többé kizárólagos domíniuma előkelő családok jól nevelt és jómodorú tagjainak és hogy a jövőben az egyes államok külképviseletébe oly férfiak is lesznek beill esztendők, akik nagy műveltségüknél, tudásvágyuknál és széles látókörüknel fogva első-sorban hivatottak azoknak a feladatoknak teljesítésére, amelyek miatt az államok egymás között egyáltalában diplomáciai érintkezést tartanak fenn.

A jelen háború tanulságai után a követségek és nagykövetségek hivatalaiban nem lehet többé kizárólag oly embereket elhelyezni, akik kerülnek az emberekkel való érintkezést, akik kerülnek különösen a közvélemény képviselőivel és irányítóival, az újságírókkal és publicistákkal való érintkezést, akik szinte láthatatlanul és hozzáférhetett éni, a

hivatalos körökön kívül jóformán minden elől elzárkóznak. Szükség lesz arra, hogy oly világos fejű és megfigyelni tudó férfiak is alkalmazást nyerjenek külképviseletünkben, akik mindent látnak, mindent észrevesznek és alkalmasak arra, hogy megfigyeléseikről számot is adjanak. Ilyen férfiak leginkább az irodalom és publicisztika terén találhatóak és csak hasznára és díszére lesz minden álamnak, ha ilyeneket fog, akár ideiglenes megbízással is, a maga külső szolgálatának ügykörébe beállíthatni. Magának a külképviseletnek is igen nagy előnyére fog válni, ha nemcsak iskolázott diplomaták és bürokraták, hanem az étellel kapcsolatot fenntartó jeles és reprezentatív írók és újságírók fognak valamely tiszteletet parancsoló címmel, ideiglenesen, 2-3 évi megbízással, a hivatalhoz attachiroztatni. Nekünk különös érdekünk az, hogy a magyarság szellemi érdekeit szellemi életünk kiváló képviselői gondozzák azokon a fontos állomáshelyeken, és nekünk bőséggel vannak erre való embereink.

IX. MOST VAGY SOHA.

Abból indultunk ki jelen tanulmányunkban, hogy gondoskodnunk kell oly eszközökről, amelyekkel a magyarság ügyét és érdekeit a világban szolgálhatjuk, gondoskodnunk kell főként azért, mert bizonyos okok és körülmények, amint azt részletesen kifejtettük, még a háború folyamán, még a fegyverek csattogása közepette is, még szövetségeseink birodalmában is felkeltették velünk szemben az ellenséges irányzatok bőséges megnyilatkozását.

Nem tudjuk, hogy miket írtak rólunk és milyen véleményeket formáltak rólunk a háború folyamán és a háború hatása alatt mai ellenségeink, csak igen szórványosan jutottak el hozzánk a hírek arról, hogy egyes orgánumok miképp kezeltek bennünket, de az az egy bizonyosnak látszik, hogy a magyarságnak magának a háborúnak az előidézésében is nagy szerepet tulajdonítottak teljesen méltatlanul és így világos, hogy ügyünknek védelmére a ma velünk ellenséges nemzetek körében a háború befejeztével is igen nagy szükség lesz.

A vázolt körülmények indokolják, hogy mi e tanulmány keretében csak német vonatkozásban ismertethettük e kérdést és csak német szövetségeseinkre való szempontokból tárgyalhattuk azt, de maga a kérdés az egész világra kiterjedő jelentőségű és kétségtelen dolog, hogy mindaz, amit már tenni fogunk, hacsak Németországban is, a maga

természeténél és súlyánál fogva onnan ki fog hatni világszerte.

Természetes, hogy német akciónk fogja a jövőben ezt az ügyet irányítani más nemzetek körében is, természetes, hogy azok a publikációk, amelyeket mi német nyelven fogunk közrebocsátani, alkalmasak lesznek arra, hogy általuk helyünket az egész világ irodalmában elfoglaljuk, mert hiszen nagy a valószínűsége annak, hogy a háború utáni időben, amidőn a nemzetek a békés munkálkodás terén fognak versengeni egymással, a magyarság iránt felébredt érdeklődés továbbra is meg fog maradni, továbbra is kielégülésre fog törekedni és akkor azok a művek, amelyeket nemzeti irodalmunk kincsestárából ki fogunk emelni, hogy a német irodalomban meghonosítsuk őket, azok a többi nemzetekre nézve forrásmunkák természetével fognak bírni, amelyekből később más nemzetek és más nyelvek is meríteni fognak.

A háború után ezekből a könyvekből fogja az angol, a francia stb. nemzet Magyarországról való ismereteit megszerezhetni, vagy átrevideálhatni. Nekünk lesz kötelességünk ebben a tekintetben segítségükre lenni, annál is inkább, mert hiszen érdekünk is lesz kiküzdeni az igazságot mindazokkal szemben, akik azt reánk való vonatkozásában elhomályosították.

E sorok írója egy előző politikai tanulmányában ráutalt arra, hogy minket is bizonyos felelősség terhel a háborúért, amennyiben túlságos türelemmel viseltettünk azok iránt a dolgok iránt,

amelyek határainkon történtek és hogy türelmünkkel mintegy önkéntelenül is tévútra vezethettük ellenségeinket. Arra azonban 1915-ben a szóbanforgó tanulmány megírásánál szerző nem gondolhatott, hogy ellenségeink valósággal a háború egyik fő okozójának fognak minket tartani. Azokból a forrásokból, amelyek hozzánk juhiak, azt kell látnunk, hogy csakugyan az a hit terjedt el ellenségeink körében, hogy az Osztrák-Magyar Monarchia semmiféle erősebb megrázkódtatást immár el nem bír és hogy csak a kezüket kell kinyújtani, hogy értékes darabokat szakíthassanak ki belőle.

Ha ilyen felfogással találkozunk egy kiváló osztrák írónál, *August Fournier*-nál is, mennyivel érthetőbb, hogy a külföldön, amely teljesen tájékozatlan volt dolgaink felől, a Monarchia közeli felbomlásának gondolata meggyökeredzett és hogy azt az ellenséges indulatú államok politikai számításaikba belevették, annál is inkább, mert hiszen mi sohasem gondoskodtunk róla, hogy a mi belső bajainkat kellő világításban lássa meg a külföld, hogy az ottani politikusok ne tulajdonítsanak túlzott jelentőséget azoknak a nemzetiségi velleitásoknak, amelyeknek hírével telekürtölték az egész világ sajtóját és ne vonjanak le ezekből hamis következtetéseket.

Hiszen *Seton Watson* (Scotus Viator) már annak idején megírta, hogy Angliában divattá vált az a felfogás, hogy az Osztrák-Magyar Monarchia összetörik, széjjelbomlik – úgy, hogy ő, aki voltaképp-

pen ennek a tendenciának állott szolgálatában, – odakünn ez ellen a felfogás ellen küzdött. Ma ugyancsak *Seton Watson* már egész nyíltan írja a háború eredetéről szóló legújabb munkájában, hogy „a lehetetlen magyar gazdálkodás és a nemzeti-ségek, különösen a szerbek és horvátok üldözése fő okai ennek a rettenetes szerencsétlenségnek.”

Ha mélyebben kutatjuk a dolgok összefüggését, nem is csodálkozhatunk azon, hogy ily hit keletkezhetett, mert hiszen az alldeutsch propaganda is segített terjeszteni ezt a hitet és híveit biztatta, hogy csak tartsanak ki szilárdul a némettség mellett, mert a megváltás órája hamarabb fog ütni, mintsem remélnék; hogy a Habsburg-birodalom minden részében inog, sőt a dinasztia állása is megrendült; hogy a bomlás feltartóztatatlanul tovább halad és hogy már a legközelebbi jövő meghozhatja az itt lakó némettség forró vágyának beteljesedését. Lehet-e ezek után csodálkozni azon, hogy bizonyos oldalról minket is okolni fognak a háború keletkezéséért?

Hogy mi mennyire ártatlanok vagyunk ennek a világhatalomtrófának felidézésében, azt könnyű lesz bizonyítani, de *bizonyítanunk kell, mert aki nem beszél, az nem talál meghallgatásra. Quod non est in actis, non est in mundo.* Nekünk könnyű lesz bebizonyítanunk, hogy a kigúnyolt magyar állameszme erősnek bizonyult, de ezeket a bizonyítékokat nem szabad magunkba fojtanunk, nem szabad nagy kényelmesen és indolensen szemet hunynunk afelett, amiket rólunk írnak. Mi

nem fogjuk e tekintetben kötelességünket teljesíteni, akkor nem érdemlünk jobb sorsot; ha a naponként felötlő intelmek dacára érzéketlenek maradunk, akkor magunk okozzuk helyzetünk visszáságát és mindazt, ami vele jár.

Sehol olyan csodálkozást nem keltettek az amerikai elnök, *Wilson* által közzétett békefeltételek, mint nálunk. Nem bírtuk megmagyarázni magunknak, hogy miért éppen a mi nemzetiségeink dolgai fájnak az ezer mérföldekre távol eső amerikai elnök úrnak, miért éppen a mi országunk határainak új megállapításán töri a fejét és miért avatkozik éppen a mi ügyeinkbe bele. Aki tudja, hogy *Wilson* történetíró és tudós és egyetemi professzor volt, aki tudja, hogy *Wilson* történetfilozófiai könyveket írt, amelyekben a nemzetiségi kérdésekkel foglalkozik, és amelyekben úgylátszik más forrás hiányában *Scotus Viator* könyveinek tartalmát megbízhatóknak fogadván el, a magyarországi viszonyokat teljesen abban a szellemben tárgyalja – az nem fog csodálkozni azon, hogy *Wilson*, mint az Unió elnöke, egy nagyfontosságú államokiratban ugyanazokat állítja fel posztulátumul, amiket könyveiben propagált. Minő szerencse reánk nézve, hogy *Wilson* kikapcsolta magát abból a lehetőségből, hogy az európai népek közötti békének ő legyen a közvetítője. Hogy bírtunk volna megküzdeni azzal a meggyökeresedett meggyőződéssel, amely őt, a bölcslőt és történetírót békeszerző minőségében velünk szemben eltöltötte?

És minő tanulság rejlik ebben arra nézve, hogy nekünk nyomról-nyomra követnünk kell mindazt, amit külföldön, bármily nyelven, rólunk írnak és meg kell akadályoznunk azt, hogy téveszmék és tévtanok terjedjenek el és fészkelhessék be magukat olyanok ismeretkörébe, akik e tévtanokat azután nagy nemzetek nevében *ex cathedra* enunciálhatják.

Ha eddig nem jöttünk rá, most végre be keli látnunk, hogy ezeket a kérdéseket teljesen hibásan kezeltük, és hogy különösen vétkeztünk nemcsak magunkkal, de szövetségeseinkkel szemben is, amidőn azt hittük, hogy ezeket a kényes témákat a német szövetségi viszonyra való tekintettel' ki kell kapcsolnunk a nyilvános diszkussziókból. Ellenkezőleg, tárgyalnunk és tisztáznunk kell ezeket a témákat és felvilágosítanunk az érdekelteket; nem szabad azokat belügynek tekintenünk, melyhez másoknak nincsen semmi köze, mert a külföldiek bizony belevették és beleveszik ezeket a kérdéseket számításaikba.

Nem szabad többé azt az álláspontot foglalnunk el, amelyet annak idején *Széll Kálmán* magyar miniszterelnök az addigi magyar hagyományoknak megfelelően elfoglalt, midőn a delegációban és a képviselőházban is kijelentette, hogy: „az egyébként veszedelmes alldeutsch agitációval meg fog ugyan küzdeni, amennyiben az a belső békéi, a nemzeti karaktert, a magyar állam nemzeti céljait megtámadja. De ez a küzdelem kizárólag belső kérdés és a hármas szövetség szempontjából egy-

általában szóba sem jöhet, mert hiszen a német vezérlő államférfiak is távol állnak ettől az ügytől, amely rájuk nézve is kellemetlen és kényes, amint azt loyálisan kijelentették”.

Széll Kálmánnak ez az állásfoglalása megfelelt az akkori felfogásnak, de ma már nem állhat meg. Ma az ilyen mozgalmakat nemcsak *itt*-benn kell elnyomni, ha itt űzik játékaikat, *de odakünn is el kell háritani* minden rendelkezésre álló eszközzel. Ma látjuk, hogy felelősség nélküli egyes egyének oktalan beavatkozásai minő eredményeket érlelnek a nagy politika szempontjából, minő nem kívánt és nem várt eredményeket még saját nemzett politikájuk szempontjából is. Ma látjuk, hogy a nyilvánosság terén történő megnyilatkozásokat ugyanazon nyilvánosság előtt kell a maguk értékére redukálnunk. Ma látjuk, hogy a magyar állameszme sokkal erősebb, semhogy az ilyen agitációk nekünk idebenn árthatnának, de nem elég erős arra, hogy odakünn ne árthassanak. Ma látjuk, hogy minő tragikus dolog származhatnék abból, ha a minket körülvevő népek felfogását szisztematikus hamisítások által ellenünk hangolják, *ma látjuk és tapasztaljuk, minő fontossága van annak, hogy publicisztikailag kellően képviselve legyünk mindenütt a külföldön.*

A háború befejeztével újra fel fog éledni a népek közössége, ebben nekünk erőnket megillető tényezőnek kell lennünk.

A háború befejeztével a világtörténet egy új korszaka kezdődik, ebbe a korszakba nekünk bele

kall illeszkednünk azzal a teherbírással és azokkal a képességekkel, amelyeket a háborúban tanúsítottunk, azzal az önérettel, azzal a magunkbanbízással, azzal az erőnkbe vetett hittel, amelyre a háborúban való szereplésünk feljogosít bennünket. Ha mi hatalmasan segítettünk eldönteni ennék a háborúnak a sorsát, befejeztével nem állhatunk félre, mint valami igénytelen hamupipőke, hanem keményen helyt kell állanunk és teljesítenünk kell kötelességünket: a kultúrállamnak azt a legfontosabb kötelességét, hogy saját kultúráját terjessze más népek körében és megnyerje ezzel magának más népek hajlandóságát.

Ennek a munkának most van itt a lélektani pillanata, ezt a munkát most kell elvégezni, mert ha most nem végezzük el, többé soha nem kerül rá a sor!

Írtam 1917 június havában.

IRODALMI ANYAG

NÉVMUTATÓ

- Alexander Bernát 155.
 Alldeutscher Verband 49.
 Ambrus Zoltán 124-129.
 Araon 125, 128.
 Andrássy Gyula gróf 62,
 103, 143.
 Angeli 73.
 Apponyi Albert gr. 104,143.
 Arany János 142.
 Bahr Hermann 129.
 Bahr Richard 129, 184.
 Bajtársi Szövetség 21, 168.
 Barnai 73.
 Bartsch 129.
 Bérezik Árpád 156.
 Bernatzik 172.
 Bernhard Georg 60.
 Berzeviczy Albert 143.
 Biró Lajos 130, 142.
 Bismarck 58, 144.
 Biey Fritz 92, 94.
 Bicyer Jakab 47.
 Boroevics 70.
 Brandsch Rudolf 72, 76,184.
 Braun-Wiesbaden Karl 134.
 Breckner Andreas 74.
 Brückner Sándor 126, 128.
 Budapesti Hirlap 80.
 Budapesti Szemle 47, 172.
 Bunzel Julius 70, 101-112,
 172.
 Charmatz 129.
 Gramer Alvin 77.
 Gserny Károly 93, 144.
 Deák Ferenc 84.
 Delle Grazie M. E. 73.
 Deutsche Kulturpolitische
 Gesellschaft 75.
 Diederichs Eugen 78.
 Dóczy Lajos 98.
 Eichhorn 126, 128.
 Eöttevényi Nagy Olivér 149.
 Epstein, Georg von 149.
 Eucken Rudolf 147.
 Falkenhayn 23, 88.
 Ferdinándy 149.
 Ferenc József 144.
 Fournier August 207.
 Förster 129.”
 Gárdonyi Géza 97.
 Gesellschaft zur
 Erforschung des
 Deutschtums 199.
 Gizella királyné 115.
 Gragger Róbert 144.
 Groos W. 77.
 Grothe Hugo 77.
 Gürtler 131, 132.
 Halász Sándor 142.
 Halmai Elemér 143.
 Hanslik Ervin 130, 131.
 Hatvány Lajos báró 139,142.
 Heckenast Gusztáv 74.
 Hegedüs Lóránt 144.
 Heinrich Gusztáv 143.
 Hennicke 73.
 Herczeg Ferenc 74, 97,142.
 Hindenburg 23.
 Hofmannsthal Hugó 125,
 128, 130.

- Höttsch Ottó 57, 61, 185.
 Hunfalvy Pál 142.
 Hunyadi 70.
 Hyrtl 73.
 Immendörffer B. 133.
 Jekelfalussy József 141.
 Joachim 73.
 Jókai 142.
 II. József 115, 185.
 Kaindl R. F. 71, 75, 91, 114,
 172.
 Kainz 73.
 Karácsonyi János 145.
 III. Károly 115.
 Keller, Fritz von 149.
 Kertbeny Károly 139.
 Kiss József 98.
 Kohut Adolf 144.
 Korn Arthur 77.
 Korodi Lutz 82-90, 185.
 Kossuth 70.
 Köhler Franz 116.
 Kövess 70.
 Kralik, Richard 114, 115,
 124, 130.
 Lagarde, Paul de 79-81.
 Lehmann 125.
 Lenau 73.
 I. Lipót 115.
 Liszt Ferenc 73.
 Lóczy Lajos 31.
 Ludendorff 23.
 Lux Josef August 147,
 186, 187.
 Mackensen 23, 185.
 Madách 142.
 Madelung Aage 126, 147,
 185.
 Marczali 149.
 Mária Terézia 97, 105, 115,
 185.
 Márkus Dezső 149.
 Matlekovits Sándor 141.
 Metianu 188.
 Michaelis Karin 185.
 Michalek 73.
 Mikszáth Kálmán 97, 142.
 Milan Stephan 73.
 Molnár Ferenc 130, 131,
 142.
 Moltke 23, 61.
 Müller-Guttenbrunn Adam
 72, 77, 114, 115, 129.
 Müller-Langenthal
 Friedrich 72.
 Müller Róbert 130.
 Nagy Olivér (Eöttevényi)
 149.
 Naumann Frigyes 29, 30,
 49, 56, 133, 146.
 Neményi Ambrus 138.
 Netoliczka Oskar 72.
 Neugeboren Emil 75, 78,
 109, 144.
 Nikisch Arthur 73.
 Nitsch Mathes 76.
 Nordisk ültársaság 154.
 Pannonicus 71.
 Paul Wilhelm 72.
 Peddie Robert Alexander
 140.
 Perthes 159.
 Pester Lloyd 91.
 Petőfi 96, 142.
 Petrik Géza 137-140.
 Pollák Mihály 73.
 Radó Sámuel 142.
 Rákóczi 70.
 Rákosi Jenő 80, 97.
 Rákosi Viktor 98, 142.
 Reviczky Gyula 98.
 Richter Hans 73.
 Robert 73.
 Rosegger Peter 74.
 Roth Victor 78.
 Samassa, Paul 100.
 Schäfer, Dietrich 98.
 Schickedanz és Herzog 73.
 Schmoller 101, 112, 113.
 Schöpflin Aladár 156.
 Schullerus 78.
 Schulverein 38, 142.

- Scotus Viator 91, 207, 208,
 209.
 Semmelweis Ignác 73.
 Seon Wáison (Ccotus Viator)
 91, 207, 208, 209.
 Sieger 124, 130-132.
 Sonnenthal 73.
 Staël, Madame de 11.
 Stein I. 77.
 Stein Lajos 148.
 Steindl 73.
 Stengl, Kari 116.
 Stifter Adalbert 74.
 Stróbl 74.
 Stühler 73.
 Szabó János (iklódi) 91.
 Szabó Károly 140.
 Szabolcska Mihály 78.
 Széchenyi 74.
 SzéU Kálmán 210, 211.
 Szent István 87, 111, 115.
 Szerényi József 149.
 Tetzner 172, 194.
 Teubner G. B. 159, 194.
 Teutsch Frigyes 114.
 Thun Leó gróf 31.
 Timon Ákos 149.
 Tisza István gróf 88, 89, 93,
 132, 133, 144, 160, 179,
 187, 188.
 Tisza Kálmán 103.
 Toldy István 98.
 Traub D. 28, 33.
 Triebnigg Ella 77.
 Tupetz Theodor 125, 128.
 Ugrón Gábor 104.
 Vargha Gyula 141.
 Verein für das Deutschtum
 im Auslande 49, 92, 117.
 Verein zur Erhaltung des
 Deutschtums in Ungarn
 78.
 Vészi József 142.
 Vörösmarty Mihály 111.
 Wagner Richard 73.
 Weber Ottokár 194.
 Werbőczy 70.
 Wermuth 59.
 Werner Alfred 70.
 Wettel Franz 77.
 Wilson 209.
 Ybl 73.
 Zitterbarth Mátyás 73.
 Zrínyi 70, 96.